

ИЗДАТЕЛ

научно списание

Том XXVI, книжка 1, 2024

PUBLISHER

scientific journal

Vol. XXVI, Issue 1, 2024

ЗА БУКВИТЕ
ДО ПИСМЕНОСТЪ

Профил на списанието

Списание „Издател“ публикува научни текстове във всички исторически, практически и теоретични области на книгоиздаването в България и чужбина. Целта е списание „Издател“ да се утвърди като национален и международен научен форум, който чрез висококачествени авторски изследвания и рецензии на български и английски да отразява целия спектър от теми, отнасящи се до създаването, възпроизвеждането и употребата на книжни продукти. За да постигне високо качество, редакционната колегия разчита на принципите на професионалния подбор, независимата оценка и системността на издателската процедура. Основните тематични рубрики на списанието са: Към читателя; Практика и опит; История на книгата; Теоретични аспекти; Нови подходи и иновации; Рецензии и анотации; Писма до редактора.

Списание „Издател“ започва да излиза през 1994 г. по инициатива на група интелектуалци. В периода 2003–2018 г. списанието излиза като съвместно академично издание на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ и Университета по библиотекознание и информационни технологии. Негов дългогодишен главен редактор е проф. Лъчезар Георгиев. От 2019 г. списанието се издава самостоятелно от издателство „За буквите – О писменехъ“ при УниБИТ.

Изпращайте вашите въпроси, мнения и предложения на: publisher@unibit.bg

Journal Scope

The Publisher journal aims to publish scientific publications related to the historical, practical and theoretical aspects of book publishing in Bulgaria and abroad. The aim is to establish the Publisher journal as a national and international scientific forum, which through high quality academic papers and reviews in Bulgarian and English to reflect the full range of topics related to the creation, reproduction and use of literary products. In order to achieve high quality, the editorial board will rely on the principles of professional selection, independent blind evaluation and systematic publishing procedure. The main thematic rubrics of the journal are: Editorial; Practice and Experience; Book History; Theoretical Aspects; New Approaches and Innovations; Reviews and Annotations; Letters to the Editor.

For questions, suggestions and collaboration: publisher@unibit.bg

Издатель

Научно списание
година XXVI, книжка 1, 2024

Publisher

Scientific Journal
Vol. XXVI, Issue 1, 2024

ЗА БУКВИТЕ
О ПИСМЕНОХЪ

ГЛАВЕН РЕДАКТОР

Доц. д-р Васил Загоров
Факултет по библиотекознание и
културно наследство
Университет по библиотекознание и
информационни технологии
бул. „Цариградско шосе“ № 119,
ет. 2, стая 201
София 1784, България
тел.: +359 884 29 76 79
е-поща: v.zagorov@unibit.bg

ИЗДАТЕЛ

„За буквите – О писменехъ“
Университет по библиотекознание и
информационни технологии
ДИРЕКТОР
Доц. д-р Диана Стоянова
бул. „Цариградско шосе“ № 119,
ет. 2, стая 213
София 1784, България
тел.: +359 879 14 83 85
е-поща: d.stoyanova@unibit.bg

Списание „Издател“ излиза два пъти
годишно: книжка 1 – януари – юни;
книжка 2 – юли – декември.
Формат: 70/100/16. Печатни коли: 6.

С изпращането на текст и илюстрации
до Академично издателство
„За буквите – О писменехъ“ авторът
се съгласява да преотстъпи правото за
публикуването, анонсирането и
разпространението им на отворен
достъп за нуждите на сп. „Издател“.
Материали, които не са одобрени за
публикуване, не се редактират и не се
връщат на авторите.

EDITOR-IN-CHIEF

Assoc. Prof. Vasil Zagorov, PhD
Faculty of Library Studies and
Cultural Heritage
University of Library Studies and
Information Technologies
119, Tsarigradsko Shosse Blvd.,
fl. 2, room 201
Sofia 1784, Bulgaria
tel. +359 884 29 76 79
e-mail: v.zagorov@unibit.bg

PUBLISHER

„Za Bukvite – O Pismeneh“
University of Library Studies and
Information Technologies
DIRECTOR
Assoc. Prof. Diana Stoyanova, PhD
119, Tsarigradsko Shosse Blvd.,
fl. 2, room 213
Sofia 1784, Bulgaria
tel.: +359 879 14 83 85
e-mail: d.stoyanova@unibit.bg

Publisher Journal is published
semiannually: book I – January – June;
book II – July – December.
Size: 70/100/16. Printed Quires: 6.

By submitting text and illustrations
to the Academic Publishing House
„Za Bukvite – O Pismeneh“,
the author grants the right to publish,
announce and distribute the work
in open access for the purposes
of the “Publisher” journal.
Submissions not approved
for publication are not edited
or returned to the authors.

Главен редактор:

Доц. д-р Васил Загоров (България)

Editor-in-Chief:

Assoc. Prof. Vasil Zagorov (Bulgaria)

Заместник главен редактор:

Доц. д-р Любомира Парижкова
(България)

Editor:

Assoc. Prof. Lubomira Parijkova
(Bulgaria)

Редакционна колегия:

Проф. д.ик.н. Стоян Денчев
(България)

Проф. д.н. Ирена Петева
(България)

Проф. д-р Лъчезар Георгиев
(България)

Проф. д-р Тереза Тренчева
(България)

Проф. д.н. Ивайло Христов
(България)

Проф. д-р Невила Рама
(Албания)

Проф. Агата Валчак-Ниеведомска
(Полша)

Проф. д-р Каролин Арчър
(Великобритания)

Проф. д-р Александър Циганенко
(Русия)

Проф. д-р Маржена Валинска
(Полша)

Проф. Енгин Бексач
(Турция)

Доц. д.п.н. Нина Пономарева
(Русия)

Доц. д-р Карла Базили
(Италия)

Доц. д-р Майкъл Бук
(САЩ)

Д-р Ана Лусия Тера
(Португалия)

Веселин Тодоров
(България)

Editorial Board:

Prof. Stoyan Denchev, DSc
(Bulgaria)

Prof. Irena Peteva, DSc
(Bulgaria)

Prof. Luchezar Georgiev
(Bulgaria)

Prof. Tereza Trencheva
(Bulgaria)

Prof. Ivaylo Hristov, DSc
(Bulgaria)

Prof. Nevila Rama
(Albania)

Assoc. Prof. Agata Walczak-Niewiadomska
(Poland)

Prof. Caroline Archer
(Great Britain)

Prof. Alexander Tsiganenko
(Russia)

Prof. Marzena Walińska
(Poland)

Prof. Engin Beksaç
(Turkiye)

Assoc. Prof. Nina Ponomareva, DSc
(Russia)

Assoc. Prof. Carla Basili
(Italy)

Assoc. Prof. Michael Boock
(USA)

Assist. Prof. Ana Lúcia Terra, PhD
(Portugal)

Veselin Todorov
(Bulgaria)

Detail information about editorial board is available on:

<https://publisher.bg/redkolegia/>

Съдържание	Contents
<i>Практика и опит</i>	
По следите на издателя: представяне на партньорски изследователски проект за френскоезични издателски архиви <i>Антъни Глиноер</i>	5 On the Publisher's Tracks: Presentation of a Partnership Research Project on French- Language Publishing Archives <i>Anthony Glinoyer</i>
Съвременната библиология в практиката на националните библиотеки на Украйна <i>Виктор Соколов</i>	14 Contemporary Bibliology Science in the Practice of the National Libraries of Ukraine <i>Viktor Sokolov</i>
Информационни предизвика- телства пред световната издателска индустрия <i>Димитър Ганчев</i>	39 The Global Publishing Industry's Information Challenges <i>Dimitar Ganchev</i>
<i>История на книгата</i>	
Проучване на три от най-значимите адаптации на „Брулени хълмове“ <i>Диана-Николета Чуку</i>	56 A Study of Three of the Most Significant Adaptations of Wuthering Heights <i>Diana-Nicoleta Ciucu</i>
За няколко ръкописни възрожденски книги на тревненеца Христо Никифоров Даскалов (1843–1917) <i>Владимир Терзиев</i>	66 On Several Manuscript Revival Books by Hristo Nikiforov Daskalov (1843–1917) From Tryavna <i>Vladimir Terziev</i>
От подлистника на вестника до книгата: Из готовата за печат книга „Моят Бургас – репортажи“ от Атанас Джавков (1944–1946) <i>Мая Горчева</i>	77 From the Newspaper Supplement to The Book: Retrieved from the Ready-to-print book “My Burgas – Reports” by Atanas Dzhavkov (1944–1946) <i>Maya Gorcheva</i>
Указания за авторите	88 Guidelines for Authors

ПРАКТИКА И ОПЫТ
PRACTICE AND EXPERIENCE

**ON THE PUBLISHER'S TRACKS: PRESENTATION
OF A PARTNERSHIP RESEARCH PROJECT
ON FRENCH-LANGUAGE PUBLISHING ARCHIVES**

Anthony Glinoyer
Université de Sherbrooke

Abstract: *This paper aims to present the research partnership project of francophone publishers' archives, which made the platform possible. This project gathered archivists and researchers from various institutions (universities, archives centers, publishers' associations) and various regions (Belgium, Canada, France, Switzerland) in the francophone world, with the main objectives to advance and to study archives of the publishing world. The article focuses on the birth of the partnership project, on the internet platform Archives éditoriales, and on other outcomes of the project. It also addresses the questions of why, how and when publishing houses tend to donate their archives to public institutions.*

Keywords: *partnership; french-speaking world; publishers' archives; preservation of archives*

Our societies have never produced as many archives as they do today. To be sure, the development of digital technologies that allow for massive and delocalized archiving has contributed to this archive inflation. Preservation no longer only concerns institutional documents, but also the archives of corporations and individuals. Not only have the habits of preserving and donating archives spread to many professions and types of activities, but we all participate in the production and sharing of information (blogs, articles, social network posts) that requires archiving.

At the same time, historical research has become more interested in various issues surrounding archives. Reflections have developed, for example, on the uses of archives in the contemporary era and on new archivable media. These reflections are of particular interest to those of us studying publishing archives and publishing practices.

If some writers began to bequeath their archives to libraries as early as the 19th Century, publishing companies only entered into this practice in the

middle of the 20th Century, and then only in sporadic fashion. In the French-speaking world, it was only in the 1980s and 1990s that the question of the preservation of publishing institutions' materials began to be discussed in France, Switzerland, and Quebec. The creation of l'Institut Mémoires de l'édition contemporaine [Institute for Contemporary Publishing Archives] (IMEC), near Caen, in France, in 1988, and its success in archiving and promoting its collections, are evidence of the collective awareness that publishing archives are a fundamental source of historical knowledge and collective memory. The Institute for Contemporary Publishing Archives serves as a model that is unique in the sheer volume and value of its collections, both for researchers and the public, as well as the vigour of its public outreach and the extent of indexing and classification carried out in its holdings. However, measures to preserve publishing archives have been initiated at different times and in different ways in each community (national, provincial, municipal) and thus certain initiatives have been limited to specific collections, while others have been broader and more systematic.

By “publishing archives” we understand objects and discourses (e.g., written documents, images, films) produced by publishing houses and preserved by dedicated institutions, such as universities, libraries, and archive centers. It is worthwhile noting that other archival resources, such as publicly available judicial and administrative records, for example, are also rich in materials relevant for publishing history research. The very existence of publishing archives depends on a series of decisions on the part of publishers, such as decisions to: preserve their archives, archive records of their ongoing activities, and deposit all or part of their archives in a preservation center. Any number of obstacles may stand between the donor and the acquiring archive service. The poor organization of private archives is one such obstacle: publishing houses are most often small organizations whose archives are either not preserved (much is discarded over time) or not well classified. Unfortunately, the very limited resources of most archive services also prevent them from processing as many donations as they would like.

Between 2017 and 2021, a partnership research project, financed by Canada's Social Sciences and Humanities Research Council (SSHRC), was devoted to studying publishing archives in Canada, France, Belgium, and Switzerland. The project's aims were to study, compare, demonstrate, present, and publish its findings on the archive holdings of various publishers, as well as to establish international collaborations between organizations (e.g., university libraries, preservation institutions, publishers' associations, research groups) whose preservation mandates, practices, and capacities were diverse. The following pages seek to describe and explain the project from its elaboration, through its evolution, to its results and ongoing outcomes.

Publishing archives

At the risk of stating the obvious, literary history has always accorded a preeminent position to writers. Their works are examined with a fine-toothed comb, their lives carefully documented, their relationships thoroughly scrutinized. The thoughts, experiences, and reflections of other actors in the literary life, publishers chief among them, are not studied as a subject unto themselves (when they are studied at all), but rather as a corollary to the broad selection of materials that document our understanding of writers and their works.

In the French-speaking world, however, developments in the writing of literary history over the course of the 1950s upended this long-standing status quo. Specifically, studies of influential publishers as central figures in the literary sphere proliferated. Under the impetus of researchers such as Jean-Yves Mollier on one side of the Atlantic and Jacques Michon on the other, publishers' archives acquired the status of important documentary sources for national publishing histories. It is in these histories, in large part, that the hidden side of book production and, by extension, literature is revealed. To date, however, researchers in literary and cultural history who mine publishing archives (particularly in the course of research towards the production of collective reference works, such as "Histoire de l'édition française", "Histoire de l'édition littéraire au Québec", and The Cambridge History of the Book in Britain) have done so in order to retrieve discrete elements of information, casting aside much of what they consider of secondary importance.

Our project aimed to conceive of archival holdings as significant wholes and, in so doing, to more fully understand their development, configuration, and classification schemes. The project also sought to further encourage the acquisition of archival materials by institutions, keeping in mind that organizational capacities for acquisition can vary widely among distinct national contexts.

Publishing archives bring to the fore the multifaceted role of the publisher. The publisher shares with the author the moral and legal responsibility for the published work and, in most cases, assumes also its financial responsibilities as well. But the publisher's work is not confined to this relationship and is far more varied. Provided with the author's raw material of words, it is the publisher who performs the multifarious operations necessary to transform that raw material into the finished good of marketable books. Thus the publisher must prove skillful at a variety of tasks: the selection of books according to one's specialization and position within the publishing field; editing work; book production (e.g., manuscript preparation and choices of format, illustrations, and cover art); and finally marketing, which involves overseeing advertising, media relations, and sales. Maintaining close collaborative ties with authors, publishers must nevertheless keep their attention equally riveted on readers. In choosing a particular medium, format, and layout, and in appending the text with elements of editorial paratext, the publisher fashions a certain reading of the text addressed to specific audiences. Thus

molded by the publisher, the very materiality of the text and the book-object is imbued with meanings. And it is the materiality of the book-object that best testifies to the publisher's central role among other actors throughout the book publishing chain: from the printer to the bookseller, by way of the translator, the illustrator, and the distributor.

Publishing house archives represent collections of memories produced by organizations concerned with works from such diverse domains as reference works, literature, social sciences, natural sciences, humanities, and self-help books. These archives contain correspondence, textual paratexts (e.g., prefaces, back covers), promotional copy, administrative documents, press kits, and reports – in short, all the “grey literature” that is both difficult to trace and replete with a wealth of information. And while they most obviously testify to what has been, they also denote what might have been, since they retain traces of the rejected manuscripts, abortive projects, and unsold books that literary history has left unnoted. Finally, they also retain mock-ups, photographs, books, and promotional materials among other non-textual objects specific to publishing – many of which have been too frequently considered ancillary, but whose true value becomes evident when brought together within the archive. These are the disparate pieces and diffuse fragments of the fascinating puzzle (which researchers also must come to view as an integral whole) that forms the subject of the present article.

The publishing archives at Université de Sherbrooke

It is not an accident that a research project concerned with publishing archives saw the light of the day in Sherbrooke (Québec, Canada). The city and its French-language university have been the hub of Québec literary and publishing research for the past four decades, i.e., since the creation of the Groupe de recherche sur l'édition littéraire au Québec (GRÉLQ) [Research Group on Literary Publishing in Québec] in 1982. In 2003, Université de Sherbrooke (UdeS) doctoral student Frédéric Brisson authored a report intended to “take stock of the condition of publishing archives in Québec and French Canada” under the supervision of Jacques Michon, at the time director of GRÉLQ, which has since become the Groupe de recherches et d'études sur le livre au Québec [Research and Study Group on Books in Québec]). At the same time, an archival protocol specifically addressing publishing archives was adopted by the Bibliothèque et Archives Nationales du Québec [National Library and Archives of Quebec]. These initiatives were temporarily deferred, however, since available energie was devoted to the compilation of the three-volume *Histoire de l'édition littéraire au Québec* (Michon 1999–2010) [The History of Literary Publishing in Québec], under the direction of Jacques Michon, and the “*Dictionnaire des gens du livre au Québec*” (2022) [Dictionary of Québec's Literary Personalities], directed by UdeS Professors Marie-Pier Luneau and Josée Vincent. In the wake of this momentum, UdeS began

acquiring some publishers' documentary holdings, which today continue to provide the raw material of the ongoing collective reflection fuelling our project.

At present, Université de Sherbrooke holds six distinct publishing archive fonds. The first of these contains materials originating from Éditions de l'Hexagone, established in 1953 by a collective of Montreal poets and visual artists and centred on the central figure of Gaston Miron. Miron directed the publishing house, intermittently in collaboration with Alain Horic, until 1981, after which Horic took over the reins until the company's buyout by a publishing conglomerate. Closely linked with the Quiet Revolution (a period of rapid sociopolitical change in Québec during the 1960s), Éditions de l'Hexagone published some of Québec's most important poetry collections in the years 1950 to 1990. The fonds includes author files, manuscripts, page proofs, financial and administrative documents, as well as a multitude of books produced by the publishing house.

The second fonds is that of XYZ éditeur, established in 1985 by Gaëtan Lévesque and Maurice Soudeyins, and joined in 1990 by André Vanasse. The fonds contains correspondence, contracts, and promotional materials that attest to the vibrant activities of a press publishing approximately 30 titles a year throughout the 1990s. The fonds of Éditions du Lévrier, for its part, documents the history of a publishing house founded by the Dominican Order in 1937, and headed by Rev. Luc Lacroix until its closure in 1966. Éditions du Lévrier released approximately two hundred titles in the course of its operations, consisting for the most part of religious works, youth literature, and scholarly studies. Its fonds consists of correspondence between authors and publishers (notably publishers in France, some of whose publications Éditions du Lévrier reprinted during the Second World War), as well as contracts and financial documents. The contents of the Éditions France-Livre fonds are, in turn, of modest size, consisting solely of an accounts book for the years 1946–1952, which nevertheless records the publishing activities of bookseller Alfred Dorval during a period when he produced reprints of titles from European collections destined for sale in Québec bookshops, small businesses, and kiosks. The fonds of publisher Fernand Pilon is another element of our documentary record of literary publishing in Québec in the immediate post-war period. A bookseller, Pilon also published a number of works by French authors and Québec poets, notably the poetry of Jean Narrache.

Finally, the fonds of Éditions Fides, containing some 41 linear metres of documents, takes up the lion's share of the UdeS publishing archives holdings. Established in 1941 by Rev. Paul-Aimé Martin, Fides remains the oldest general interest publishing house still in operation in Québec. A religious publisher in principle, funded by the Congregation of Holy Cross, but employing mainly lay workers, Fides has left an indelible imprint on over three quarters of a century of Québec's cultural history. The rapid secularization of Québec society during the 1960s made obsolete a large part of Fides' catalogue, which at the time had been dominated by religious works. In response, the publishing house reoriented

its activities towards preserving the heritage of Québec literature through collections such as “Nénuphar” [Water Lily], “Écrivains canadiens d’aujourd’hui” [Canadian Writers Today], and “Bibliothèque canadienne-française” [French-Canadian Library], which would later become Bibliothèque québécoise [Québec Library]. Thus the archives preserved in Sherbrooke offer a sound documentary basis, notably for teaching purposes. Our vision, however, required greater breadth.

The birth of a partnership project

In 2016, Josée Vincent, then GRÉLQ director, set out to reinvigorate research on publishing archives, as well as to elaborate an acquisition project aimed at enriching UdeS’ archival holdings. At the time occupied with co-directing, along with Marie-Pier Luneau, the “Dictionnaire des gens du livre au Québec” (Luneau, Vincent 2022), and having laid the project’s foundations, she entrusted me with the responsibility of seeing it through. The concept matured for a year. During this time, Marie-Pier Luneau delved deep into research in the Fides fonds, the centrepiece of UdeS’ holdings, while Lucie Hotte, professor at University of Ottawa and director of the Centre de recherche sur la civilisation canadienne-française (CRCCF) [Centre for Research on French Canadian Culture] (since then renamed as Centre de recherche sur les francophonies canadiennes [Centre for Research on Canada’s Francophone Communities]) joined the GRÉLQ team and opened our eyes to the wealth of research carried out in publishing archives by her team at CRCCF in Ottawa. That is when my work started apace. I hoisted the pilgrim’s staff and undertook a journey that took me through Belgium, France, and Switzerland. In the course of colloquium participations and invitations extended to fellow researchers to attend conferences at UdeS, I retold the same story to many colleagues, expounding on the project’s and the partnership’s underpinnings, allaying concerns, sending many, many emails, repairing errors where I had made them – in short, the usual necessities of building a grant application, yet one that concerned a project that was doubly specific: in its partnership between researchers (literary scholars, historians, sociologists) and archivists; and in its partnership between institutions spanning the French-speaking countries of the Global North (with the hope of eventually integrating the French-speaking world of the South).

The partnership research team consists of the GRÉLQ core (Marie-Pier Luneau and Josée Vincent) and Lucie Hotte in Canada, as well as Pascal Durand in Belgium and François Vallotton in Switzerland, both specialists of publishing history and relevant archival holdings in their respective countries. In addition, among the project’s collaborators in Canada are archivists Julie Fecteau in Sherbrooke and Geneviève Piché in Ottawa. In France, four more collaborators have joined the project: André Derval (representing IMEC), Sylvie Ducas, Bertrand Legendre, and Hervé Serry. Other collaborators in Canada include Marie-Andrée Bergeron, Julien Lefort-Favreau, and Dominique

Marquis. In addition, the project benefits from the contributions of Laurence Boudart, director of Archives et Musée de la littérature [Archives and Museum of Literature] in Brussels.

Yet another specificity and significant asset of this partnership research program, financed from 2017 to 2021, lies in its integration both of individuals and of institutions. Thus, aside from the involvement of IMEC and the universities of Sherbrooke, Ottawa, Liège, and Lausanne, our institutional partners also include l'Association nationale des éditeurs de livres (ANEL) [National Association of Book Publishers] in Québec and Archives et Musée de la littérature in Belgium. Insofar as the partnership's multifaceted composition provides it with a wealth of resources, it also requires working out how best to integrate the variegated contributions and resources of a disparate array of collaborators. Thus a series of thorny questions. How do we bring together various archival holdings and distinct research practices? How do we preserve, analyze, and inventory publishing archives at a time of permanent budget crises that chip away at the possibilities for archivists to carry out thorough inventories? How do we facilitate collaboration between institutions working with highly varied missions and preservation capacities (university libraries, preservation institutions, publishers' associations, research groups), and in different countries, each with its own archival preservation traditions and institutional mandates?

It appeared to us that the development of a digital platform dedicated to publishing archives was the best way to make things gel, so to speak.

Outcomes

Using the Wordpress architecture, we developed an online platform¹ to serve as the collaborative hub of our initiative. The website offers a selection of open access resources: a geolocated database of publishers' archives throughout the French-speaking countries of the Global North; a database containing some 1000 interviews (audio-visual recordings, for the most part) with publishers, as well as a selection of especially significant video recordings and transcripts of additional interviews conducted specifically within the scope of the project; webpages dedicated to Québec and French-Canadian archival fonds; and, finally, blog posts, penned by researchers and students involved in the project. Below, I describe a few of these resources in more detail.

The medium of a digital platform allowed us to provide open access to searchable databases. As mentioned above, one of them contains close to a thousand interviews with French-language publishers. Its composition is, admittedly, characterized by significant disparities: in France, the archives of the Institut national de l'audiovisuel [National Audiovisual Institute] and of Radio-France are highly developed; In Belgium, the archives of Radio-télévision belge de la Fédération Wallonie-Bruxelles (RTBF) accessible from abroad are almost non-existent and Radio-Canada's archives are also highly lacunar; for Radio Télévision Suisse the situation is intermediate. Our

repository of interviews consists mainly of audiovisual recordings, with comparatively few records of interviews published in print. Moreover, we commissioned French journalist Amandine Glevarec to carry out original interviews with publishers from such printing houses as 400 coups, Alire, Zoé, and Christian Bourgois, thus, in some measure, creating archives in our turn.

As well, the Archives Editoriales platform features a collaborative blog sustained by project members' contributions. To offer but a glimpse of entries that may be found therein, Camélia Paquette offers a study of the newspaper advertising strategies of Éditions Fides², Selina Follonier provides an overview of audiovisual repositories in literary publishing archives³, and I, too, have personally committed a blog entry on a France-Culture radio broadcast devoted to touring of the archives of Éditions Casterman in Tournai, Belgium.

A reflection on publishers' discourses was the project's first collective endeavour. Whether reproduced in newspapers or memoirs, on television or online, whether preserved in archive repositories (private or public) or digitally, their discourses occupy a singular position: publishers are people of letters, keen to participate in literary life; yet they are also numbers people, entrepreneurs concerned with running a business and, ideally, steering it to prosperity. Thus the entirety of a publisher's public discourse is inflected by the duality of their position. Connecting authors and publics, the publisher inhabits an in-between that makes their word respected yet, because specific to their social position, also potentially suspect. An issue of the journal "Mémoires du livre. Studies in Book Culture" (Glinoe, Lefort-Favreau 2019)⁴, directed by myself and Julien Lefort-Favreau, addresses publishers' discourses through such varied cases as those of Bertil Galland in Switzerland and Éric Hazan in France, as well as feminist publishers in Québec and independents in the United States. The second phase of this collective reflection culminated in the collective publication "Les maisons d'édition francophones au prisme de leurs archives" (Glinoe 2022). The book delves into publishers' archives, analyzing the activities of French-language publishing houses and exploring their mutual relationships.

Our archival research uncovered its share of unexpected treasures. It seemed only natural to group them thematically and open them up to public discovery in thematic exhibitions. We organized two physical exhibitions, both of which provided us with the material to subsequently launch an online exhibition.⁵ The first of these was held at CRCCF in Ottawa, from May to October 2019. Entitled "Au cœur du marché du livre. Les archives d'éditeurs au Canada" [At the Heart of the Book Market: Publishing Archives in Canada] the exhibition brought together archival materials from various Québec and French-Canadian fonds held by the UdeS library and archives services, and by the CRCCF. The second physical exhibition was presented at Université de Sherbrooke's Bibliothèque Roger-Maltais and focused on the Éditions Fides archives. Both exhibitions addressed the same question: what is it that makes a book sell? In order to provide answers, the exhibitions presented a

wealth of archival holdings, specifically those demonstrating the assorted strategies and tools developed by publishing houses to bolster their brand image, such as newspaper advertisements, catalogues, photographs, and commemorative publications, to name but a few. French-Canadian and Québec publishing house archival holdings, from the 1940s to today, testify to the diversity and persistence of advertising techniques exercised within the bookselling domain. They also paint a portrait of the working publisher as entrepreneur and as the protagonist of a publishing endeavour.

NOTES

¹ Archives Editoriales Platform. [online], [accessed 02.05.2024]. Available at: <http://archiveseditoriales.net>.

² PAQUETTE C., 21.05.2019. Stratégies éditoriales, stratégies marketing : fides et les journaux. In: Archives Éditoriales Project. [online], [accessed 02.05.2024]. Available at: <https://archiveseditoriales.net/strategies-editoriales-strategies-marketing-fides-et-les-journaux-par-camelia-paquette/>.

³ FOLLONIER, S., 28.11.2019. Archives audiovisuelles de la littérature. In: Archives Éditoriales Project. [online], [accessed 02.05.2024]. Available at: <https://archiveseditoriales.net/archives-audiovisuelles-du-litteraire-par-selina-follonier/>.

⁴ All issues of this publication and the full-text articles. See: Mémoires du livre/Studies in Book Culture [online], [accessed 02.05.2024]. Available at: <https://www.erudit.org/fr/revues/memoires/>.

⁵ GLINOER, A., HOTTE, L. Au cœur du marché du livre. Les archives d'éditeurs au Canada: online exhibition. In: Littératures mode d'emploi. [online], [accessed 02.05.2024]. Available at: online exhibition.

REFERENCES

- GAMESON, R. et al. (ed.), 2011. *The Cambridge History of the Book in Britain*. Vol. 1: c. 400–1100. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 9780511978029.
- GLINOER, A., LEFORT-FAVREAU, J. (ed.), 2019. Les discours de l'éditeur. *Mémoires du livre : Studies in Book Culture*, Vol. 10, № 2. ISSN 1920–602X.
- GLINOER, A. (ed.), 2022. *Les maisons d'édition francophones au prisme de leurs archives*. Paris: Éditions des archives contemporaines. ISBN 2813004138.
- LUNEAU, M.-P., VINCENT, J. (ed.), 2022. *Dictionnaire historique des gens du livre au Québec*. Montréal, Presses de l'Université de Montréal. ISBN 9782760646759.
- MARTIN, H.-J., CHARTIER, R. (ed.), 1986. *Histoire de l'édition française*. Vol. 4. Paris: Promodis. ISBN 2213026661.
- MICHON, J. (ed.), 2010. *Histoire de l'édition littéraire au Québec au XXe siècle*. Vol. 1–3. Montréal: Fides. ISBN 9782762128963.

Prof. Anthony Glinoyer

Université de Sherbrooke,

Département des arts, langues et littératures

2500 Bd de l'Université, Sherbrooke, QC J1K 2R1, Canada

ORCID: 0000-0002-3520-3719

E-mail: anthony.glinoyer@usherbrooke.ca

ПРАКТИКА И ОПИТ
PRACTICE AND EXPERIENCE

CONTEMPORARY BIBLIOLOGY SCIENCE IN THE PRACTICE
OF THE NATIONAL LIBRARIES OF UKRAINE

Viktor Sokolov

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine

Abstract: *The National Libraries of Ukraine are multifunctional cultural and scientific institutions meant to preserve the literary and documentary heritage and to fulfill the modern information needs of Ukrainian society. This paper presents the development of bibliology science in Ukraine by systematically introducing achievements in the field in the second decade of the 21st Century. The importance of bibliological research in the study of specialized collections of national libraries, as well as in the creation of the State Register of National Cultural Heritage is revealed. The importance of studying rare and valuable books, library collections and book collections for the development of national culture has been confirmed.*

Keywords: *bibliology science; book studies; book history research; National Libraries of Ukraine; library activity*

The modern national library is a multifunctional institution, which is designed to ensure the transfer of information in society, to preserve its experience and documentary heritage of the nation. The most important and main element in the transmission of knowledge continues to be the book in printed or electronic form. Books are a permanent subject of study by librarians who work on the formation of the scientific foundations of its bibliology description, historical and bibliology analysis, the creation of various reference and bibliology works, the study of individual old prints, manuscripts, rare and valuable book, as well as memorial library collections. In general, scientific and practical activities, theoretical and applied research in libraries, in particular in the field of bibliology, are an integral part of their scientific research activity, which is conventionally divided into three main directions: 1) scientific research work (SRW), which involves analysis, evaluation, comparison and generalization of the scientific results of the institution's activities, development of the approved subject of the SRW in the field of

librarianship, bibliology and informatics; 2) scientific and methodical work, the purpose of which is to apply the results of scientific research and work experience of other libraries, development of scientifically based recommendations and organizational and methodical materials in the activity of the library; 3) scientific and bibliographic work aimed at scientific and bibliographic support of the SRW of the library, which ends with the publication of indexes and analytical reviews.

With the establishment of domestic national libraries, the development of bibliology research is one of the primary directions of their scientific activity. The thematic direction of the SRW in the field of bibliology depends on the direction of national, regional and departmental scientific projects; the state of study and disclosure of library collections; the level of work of units that improve information and bibliographic service to users and other factors. The basis for the SRW is the long-term and annual plans of the library's work, in particular, the institution's scientific research plans. However, bibliology has always been the focus of research specialists of the country's leading book collections.

The purpose of the proposed article is to characterize the content and directions of bibliology research conducted in the national libraries of Ukraine (NLU) in 2016–2020.¹

The nature of the work has made it necessary to use a complex of general scientific (deduction, induction, analysis, synthesis, generalization, terminological analysis; methods of analogy, classification, typology, etc.) and special (bibliology, comparative-historical, etc.) approaches. The methods of comparative and systematic analysis were used to determine and study the peculiarities of the development of bibliology research, the substantive and socio-cultural factors of their formation in the context of the development of research work in the NLU in 2016–2020.

In recent decades, bibliology research in the NLU has been carried out mainly on the document base of specialized departments, in particular, Departments of old prints, rare, valuable and manuscript books. Specialized collections of these departments were formed over a long period of time and separately from the main collection. In the above divisions, the formation of a rare and valuable collection of the book collection, scientific analysis of collections and book monuments is ensured; their storage, popularization and wide use for scientific and practical purposes is organized. Employees of the departments systematically work on the reconstruction of personal book collections; research the history of the formation and composition of the collections of written and printed monuments in the collections of their libraries; prepare bibliology reviews, scientific publications; compile bibliology guides, including catalogues of individual collections; participate in librarianship and bibliology conferences. The priority directions of the work of book studiers are expansion, arrangement of book collections, creation of collections and

archival collections based on new arrivals to the library and ensuring their modern study, description and popularization. Researchers of national libraries study the role and significance of book monuments in the history of the formation of cluster of domestic book collections; work on the reconstruction and disclosure of the scientific potential of book collections; analyse individual book monuments, value criteria and estimated value of valuable and rare documents, traditional and innovative forms of processing collections; investigate the conditions and specifics of the storage of book monuments. The results of most of the bibliography studies of the NLU serve as a certain source of information for making relevant additions to the State Register of National Cultural Heritage (SRNCH) in the section “Book monuments of Ukraine”, the “Regulation” of which was approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 466 of 12 August 1992 and the Order of the Minister of Culture of Ukraine No. 437 dated June 14 2016.

In NUL have recently seen an increase in the number of bibliography research focused on the history and formation of those collections in the 19–20th Centuries, and which became the basis of specialized collections of library institutions. The study of rare and valuable editions, manuscripts book collections is currently the most important aspect of bibliography. The majority of librarians and bibliophiles believe that the priority for Ukraine is to focus in the most complete collection of Ukrainian studies: publications in the Ukrainian language; books published in Ukraine before 1922 and, in some cases, before 1945; works, which in their content relate to the development of Ukrainian culture and publications by Ukrainian authors. The specified approach is historically objective in relation to domestic books, as it allows fund holders to simplify the examination and selection of books according to the specified criteria to certain divisions of the library and, at the same time, to the SRNCH. Therefore, research on bibliography and the history of books in national libraries is carried out by scientific and analytical departments in accordance with their profile, as well as the plans of the SRW of the library. Occasionally, scientific topics can be undertaken in collaboration with other libraries and institutions, such as universities. The most influential event, where the results of scientific research of national libraries in the field of bibliography are made public, are periodical specialized publications, collective and individual scientific works and scientific and practical conferences, seminars and round-tables.²

One of the scientific subdivisions of The National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi (NLUV) is the Institute of Bibliology (Director of the Institute, Doctor of Historical Sciences, Professor and Scientific Director of Projects G. I. Kovalchuk), which unites the departments of: Old Prints and Rare Editions, Library Collections and Historical Collections, Music repositories, Fine arts, Foreign Ukrainians, whose task is not only the

preservation of book and other cultural monuments, but also their comprehensive research. The Institute of Bibliology, founded in 2015, focuses primarily on the study of the history of book culture in Ukraine through the collections of the NLUV, with the aim of providing a theoretical understanding of the history of book culture as a key area of bibliology research.

One of the most important bibliology scientific projects of the Institute was the study *History of Book Culture in Ukraine: Research of Book, Music, Visual, Cartographic Monuments and Historical Collections of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi (2016–2018)* and *Attribution and Examination as a Component of the Study of Book and Other Library Monuments: Foundations of Theory and Practice (2019–2021)*. The novelty of both projects lies not only in the actualization of significant arrays of sources from the history of books and publishing culture of the past, but also in the formulation of the problem: through the study of specific publications from the funds of the historical and cultural departments of the NLUV, to develop the theoretical foundations of the history of book culture as a relatively independent direction of scientific research. In particular, through the study of individual old prints, rare and valuable editions that travelled on the territory of Ukraine in the 15–21st Centuries, new information on the history of European book culture and, first of all, Ukrainian book culture was presented. Thanks to the research of the paper of old prints, water marks, attribution and examination of books, engravings, music editions, maps, study of bookplates, new information was obtained in the field of paper history, art history, bookplates, the history of book publishing, book distribution, book culture of different periods. In addition, scientific and methodological principles for the description of old prints and rare editions, engraved portraits have been developed; publishing forgeries of ancient times, as well as editions of old prints, were discovered, which were previously unknown in the bibliology. Considerable attention was paid to the study of painted posters; study of collections of publications of foreign Ukrainian literature, musical monuments.

As a result of the implementation of the mentioned projects, the following were developed: the theoretical foundations of book culture, primarily in its historical past; the prerequisites for the development of book culture in each historical period are identified, taking into account the national and general features of the development of the culture of a certain society. An important theoretical result is also the identification and justification of the components of book culture. In the process of carrying out the aforementioned research, a cycle of bibliology readings, seminars and lectures at international conferences was held; the databases of book and other library monuments, which were constantly published in the electronic information space; scientific publications were prepared in specialized journals, printed scientific catalogues, monographs on the history of book culture, in particular: two fundamental works of

I. Tsyborovska-Rymarovych (2019; 2020); monograph by O. V. Zayets on private collections in the historical library of the Kyiv-Pechersk Lavra (2018); Scientific catalogues: Newspapers of Ukraine 1816–1916 in the Funds of the National Library of Ukraine Named after V. I. Vernadskyi (2019) and Musical Shevchenkiana in the Collections of the National Library of Ukraine Named After V. I. Vernadskyi (2019); bibliographic index Bibliographic Sources of Foreign Ukrainian Literature (Second Half of the 19th – Beginning of the 21st Century) Materials for Bibliography (2019); Directory Historical Library Collections and Gatherings in the Fund of the National Library of Ukraine Named after V. I. Vernadskyi: Directory. Vol. 1. Historical Libraries of Public Educational Institutions of Kyiv (2020) and others (Kovalchuk 2018; Halkevych, Donets 2016, 2018; Hutnyk 2018; Denysko, Rudakova 2017).

The Institute of bibliography of the NLUV has carried out a significant amount of work on the development of scientific and methodological foundations for the creation of the SRNCH in its constituent part – “Book Monuments of Ukraine”. The director of the institute, G. I. Kovalchuk, was a member of the interdepartmental commission for compiling the Register of Book Monuments and took a direct part in the preparation of the Procedure for the Selection of Manuscript Books, Rare and Valuable Editions for the State Register of National Cultural Heritage, approved by order of the Minister of Culture of Ukraine and registered in the Ministry of Justice in 2016, and also took an active part in the preparation of Regulations on Book Monuments, Rare and Valuable Collections Kept in the Institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine and Rules for the Use of Book Monuments, Rare and Valuable Manuscript and Book Collections Stored in the Institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine (approved by Resolution of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2017, № 388).³

The study of manuscript books is important and significant today, as manuscripts help to more objectively rethink and evaluate historical events, facts and trends in the development of Ukrainian culture and statehood. The main scientific division of the NLUV (and in Ukraine as a whole) from the indicated direction of the SRW is the Institute of Manuscripts (hereinafter – IM NLUV) (Director of the Institute Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine (NASU) L. Dubrovina, since 2018 – Candidate of Sciences O. Stepchenko). The scientific and reference resource of the IM of the NLUV is a specialized collection of the institution, its manuscript collection, which is designed to preserve manuscript documents as a historical and cultural heritage of mankind and to organize the use of documents for conducting extensive scientific research. In 2016–2020, employees of the IM of the NLUV researched manuscript sources stored in the library’s collections; accumulated integrated information in the system of special databases and in consolidated resources of manuscript and book collections; developed and improved the

theoretical, scientific and practical principles of the scientific description of handwritten monuments, archival documents and personal documents. In 2016–2018, the IM of the NASU implemented the scientific project “Manuscript collections of libraries in the system of modern historical and cultural communication” (the head of the project, Corresponding Member of the NASU, Doctor of Science, Prof. L. Dubrovina), the goals of which were: development of theoretical and scientific-practical principles of scientific description of handwritten monuments, archival documents and documents of personal origin; creation of a system of accounting and scientific reference resources of traditional and electronic type on manuscript collections as a source of the national historical and cultural heritage of Ukraine; expansion of communication possibilities of access of wide circles of users to multifaceted retrospective and modern information sources, including on the Internet. Within the scope of the mentioned research, a scientific description of the private collections of outstanding scientists was carried out and an analysis of information on the study of their heritage was made public; a number of written monuments of culture, scientific integrated guides on archives, manuscript collections and gatherings of state, public and religious institutions were published. The results of the activities of the IM of the NLUV are summarized in the scientific publication Manuscript Institute of the National Library of Ukraine Named after V. I. Vernadskyi. 1918–2018 (Bodak et al. 2018).

The goal of the scientific project Monuments of the Manuscript Heritage in the Scientific and Cultural Space of Ukraine (2019–2021) was to develop the theoretical and scientific-practical foundations of scientific expertise, source-scientific attribution, historical-codicological, archeographic, archival research and involvement in scientific and cultural space of handwritten monuments, and historical documents as sources of national historical and cultural heritage.

Within the framework of these fundamental studies, a complex of interrelated works was carried out on the involvement of the historical and book heritage in the scientific and socio-cultural circulation. In particular, in the field of scientific-research, scientific-methodological, scientific-practical and scientific-informational work with manuscript collections, the following was carried out: identification, attribution and scientific description of a Cyrillic manuscript book of the 17th Century; analysis of the decoration and frames of a manuscript book of the 14–18th Centuries; paleographic and orthographic attribution of a Ukrainian manuscript book; codicological and bibliographic-musicological study of partes singing of the 18th Century. In addition, the manuscript collections were replenished with new archives and documents, which were attributed, systematized, classified and scientifically described by IR employees. The methods of scientific description, cataloguing and classification of manuscript and book collections by different levels, types

and specificities were also improved. Considerable attention was paid to the development of the conceptual foundations of the formation of an electronic resource of archival heritage of scientists; organization of an actual digital resource of cultural and scientific heritage, digital collections of documents and manuscript books; creating a collection of backup copies by digitizing valuable documents. As a result of the study of manuscript sources, new information was added to the unique databases on manuscript collections: Manuscript Collections of the Institute of Manuscripts of the Ukrainian National Academy of Sciences; Electronic Collection of Digitized Documents of Handwritten Heritage; Ukrainian Librarians of the 20th Century; Jewish Old Prints in Western European Languages; Judaica Rosika etc. Continuous work was carried out to create the digital collection Electronic Collections of the NLUV (in particular, in the part Jewish Documentary Heritage).

As part of the cooperation with the Institute of Information Registration Problems of the NASU, work continued on the publication of the materials of collection № 322 Fonoarchives of the Jewish Musical Heritage of the Ukrainian National Academy of Music, which was included in the UNESCO Memory of the World Register on July 27, 2005. In particular, in 2016–2018, work continued on the study, digitization, and restoration of phono cylinders in the collection of M. Berezovsky. The results of the research were published on the pages of the collection of scientific works of the Institute Manuscript and Book Heritage of Ukraine: Archaeological Research of Unique Archival and Library Collections, which specializes in historical sciences and social communications (Rukopysnata 2016–2020). As a result of the study of manuscript sources, the biographical study Archive of the Ukrainian historian Olena Apanovych in the Institute of Manuscripts of the National Library of Ukraine Named after V. I. Vernadskyi (2019), the scientific catalog Archive of the Ukrainian historian Olena Kompan in the collections of the Institute of Manuscripts of the National Library of Ukraine Named after V. I. Vernadskyi (2019), Metric Book of the Holy Resurrection Church of Ostrog 1735–1759 (2019); prepared scientific catalogues Collection of the Kyiv Treasury Chamber from the Collections of the Institute of Manuscripts of the National Library of Ukraine Named after V.I. Vernadsky (Sokhan 2019), Archive of V. S. Kosenko (1896–1938) in the Collections of the Manuscript Institute of the National Library of Ukraine Named after V. I. Vernadskyi: a Biographical Study (Ivanova 2019) and others were published. (Stepchenko 2019; Filipovych 2019; Hnatenko 2016; Dubrovina 2018, 2019; Ivanova 2016; Bodak 2018; Harbar 2017; Kononskyi 2019; Rodynnne 2020; Rukopysna 2016–2020; Sokhan 2019; Chernukhin 2016). The study of each of the mentioned topics introduces into the scientific circulation the creative works of Ukrainian scientists, interesting and relevant for today editions of the 19th and the first half of 20th Century, fills gaps in the library's reference system, etc.

An important part of bibliology research at the NLUV is the preparation of dissertations on the basis of postgraduate and doctoral studies, which train scientists in the specialty 27.00.03 “Bibliology, library studies, bibliographic studies”. In particular, in 2016–2020, a number of scientific works, the object of which were manuscript and printed books, were defended on the basis of postgraduate and doctoral studies of the NLUV. So, for example, the goal of L. Hnatenko’s dissertation research was to solve the problem of complex paleographic and orthographic attribution of the Ukrainian uncial and semi-uncial manuscript books of the end of the 13 – beginning of the 18th Century. After all, the attribution of a medieval book is a complex procedure that includes a system of methods for establishing its date, place of creation, authorship, etc. The analysis of a manuscript book is particularly difficult, as the manuscripts were often anonymous, undated, and unlocalized. Many of the manuscripts do not have established titles and authorship in the traditional sense of this concept. However, these books play an important role as historical sources of a certain period, the study of which allows to clarify the processes and trends of the development of national culture. Before the independence of Ukraine, Ukrainian codicology did not develop for ideological reasons, in particular, a large complex of medieval Ukrainian manuscript Cyrillic books remained insufficiently studied. The formation of new research directions of the written source base, including the involvement of orthographic data as paleographic features in establishing the dating and origin of medieval Cyrillic manuscripts contributes to the identification of codices of Ukrainian origin (Hnatenko 2018).

Currently, the global challenges that have covered the political, economic, and informational spheres of society are causing deep transformations in the book business and certain changes that concern, first of all, book publishing. In particular, one of the important areas of publishing development is the creation and modernization of educational publications. It is known that the basis of a quality educational book is the positive experience accumulated by national publishing and pedagogical practices. Therefore, thanks to historical and bibliology research, it can be generalized and adapted to the modern needs of creating different types of textbooks. So, for example, school textbooks on chemistry, which not only reflect the general trends in the evolution of school book publishing determined by socio-political transformations, secondary education reform, publishing traditions and innovations, but also have their own subject, symbolic, functional and reader specificity. The goal of N. Zubko’s dissertation research, which was presented to the Scientific Council of the NLUV, was to reproduce a holistic picture of the publication of school textbooks on chemistry in the context of the development of educational book publishing for general schools against the background of socio-historical transformations in the period 1921–2014 (Zubko 2016). The structural-

functional modelling method used in the work allowed the researcher to represent the chemistry textbook as a dynamic system, each element of which was successively transformed. N. Zubko proved that the functionality of textbooks depends not only on the qualitative characteristics of the author's work, but also on its publishing and printing implementation.

It is widely acknowledged that the history of books reflects the history of society, shaping mentality, national spirit and consciousness. However, in Ukraine during almost the entire 20th Century, there were certain ideological censorship restrictions that stood in the way of the full implementation of the enlightening functions of publications and the study of the historical development of the domestic book. Ukraine's independence in 1991 made it possible not only to actively develop freedom of speech, but also to conduct previously prohibited research into the history of national and world books, printing, the press, newspaper and journal periodicals, to make an "informational leap" in understanding one's own history and the role of the book in development of the state and its place in the world communication process. It is no coincidence that O. Pastushenko's dissertation examined the elaboration of dissertation research on book development within social communications and other scientific disciplines. Its primary objective was to develop a customized information-analytical expert system for the socio-communicative scientific sphere. Through comprehensive scrutiny of dissertations spanning various humanities fields during Ukraine's period of independence, the study proposed a strategic merging of traditional and electronic library resources and technologies to increase the efficacy of scientific inquiry in this field. According to O. Pastushenko, books and periodicals in the period 1992–2015 were the object of almost 40% of dissertation studies in the field of social communications. It was found that the general dynamics of the defence of 362 dissertations for the period from 1992 to 2015 shows a wide subject and qualification aspect: of them, 33 belong to doctoral degrees (16–historical sciences, 9–social communications, 6–philological, 1– pedagogical and 1–political science). The branch of the press and periodicals is represented by 278 dissertations (130 dissertations devoted to the press, 88 to periodicals, 60 dissertations considered general issues of the development of the press and periodicals, editorial and publishing activities etc.). It is proven that at the end of the 1990s, new directions of research and bibliography disciplines were formed, such as: Book Theory and History, Book Culture, Book Historiography, Book Historical Studies, Codicology and Codicography, Bibliopegistics, Book Document Studies as Phenomena of Social Communication (Pastushenko b 2016).

Therefore, the development of national culture at the beginning of the 21st Century in Ukraine in a certain way caused the need to study many topics related to the national book and literary culture that had not been studied for

ideological reasons (Pastushenko b 2016, 141–142). In the first decade of the 21st Century, the social changes required the elaboration of more works regarding the history of the book and the national documentary heritage. In the period 2016–2020, the share of scientific works on bibliology concerning problems increased.

When comparing the statistical data on bibliology dissertations from the past decades to the previous five-year period (2011–2015), it is evident that the total number of dissertations in library science and bibliography decreased in 2016–2020 (approximately 60, in 2011–2015, there were approximately 70). The percentage of doctoral and candidate theses remained consistent at around 12%, indicating a significant research interest in the social function of books (Liasota 2016, 278–285). There has been an increase in the range of academic specialties. In addition to the leading specialty “Bibliology, Library Science and Bibliography” that covers the majority of dissertations on the subject. Thesis on bibliology issues have been defended in Design, Theory and History of Culture, Social Communications, Document Studies and Archival Studies, and Publishing and Editing, respectively (Pastushenko a 2016, 41). The popularity of the field has been maintained by the increased activity in interdisciplinary studies and the growing range of specialties for doctoral and candidate theses in bibliology. Between 2016 and 2020, the average annual research rate in bibliology shows that only two scientific works were defended per year – almost half the number from 2006 to 2010 (Liubarenko 2013, 239–243).

The team of the National Historical Library of Ukraine (NHLU) works quite productively in the direction of the development of bibliology research, in particular on the history of books, where the employees in the period 2016–2020 carried out quite a lot of scientific projects and published many scientific publications. These publications are not merely sources of information; they have acquired a socio-cultural value that consistently attracts the interest of specialists and the general public.

The topic of the scientific research “Alphabet of Ukrainian Old Prints. Part 1: Lavra Old Prints”, which was carried out by the staff of the Research Department of Old Prints, Valuable and Rare Editions of NHLU, was determined by the importance of the activity of the printing house of the Kyiv-Pechersk Lavra, which was one of the most powerful publishing centres in the Ukrainian lands in the 17–18th Centuries. This printing house borrowed the best traditions of the Lviv, Ostroh, Stryatin and other publishing schools in Ukraine. Lavra editions have a pronounced national character, and their study is of important scientific significance. Therefore, the object of this study was individual copies of Ukrainian old printed publications published by the printing house of the Kyiv-Pechersk Lavra during the 17–18th Centuries, which are kept in the collection of the NHLU, and the subject –

characterization of the historical and cultural value of old printed editions of the printing house of the Kyiv-Pechersk Lavra.

Thanks to familiarization with printed, electronic catalogues and databases of leading libraries of Ukraine and other countries; analysis of publications on the topic of research and informational materials of websites and study of the collection of Cyrillic editions materials for the catalog Cyrillic Editions of the Printing House of the Kyiv-Pechersk Lavra: Catalog of the Collection of the National Historical Library of Ukraine were prepared.

As a result of the conducted research, it was determined that the collection of editions of the printing house of the Kyiv-Pechersk Lavra is the largest in the country in terms of the number of copies among the collections of Cyrillic editions; complete bibliographic descriptions of the selected documents were created, and the electronic database in ABIS IRBIS was supplemented with descriptions of those publications that should be entered in the SRNCH. The results of the research materials were highlighted at the scientific conferences Ukrainian Writing and Language in Manuscripts and Printing (Ukrainska pysemnist 2019–2020).

In 2020, work on the scientific project continued in its second stage “Alphabet of Ukrainian Old Prints. Part 2: Lviv Old Prints” focusing on the old printed books edited in Lvivi in 16–17th Centuries. Therefore, the publications of Lviv printing houses have a special historical and socio-cultural value and, moreover, constitute an important part of book history. Thus, as a result of the conducted research, an electronic database of documents issued by Lviv printing houses in the 16–18th Centuries was created⁴; the peculiarities of each individual print were analysed and characterized; a full bibliographic description of the selected documents was created; certain additions were made to the materials of the SRNCH. The results of the research on the mentioned topic were also made public at the scientific conference Library. Science. Communication. Development of Library and Information Potential in Conditions of Digitization (Smyrnova 2020, 301–304). In addition, the scientific study Alphabet of Ukrainian Old Prints activated at NHLU the study of the development of book publishing and printing in Ukrainian lands, contributed to the popularization of its rare collection, including digitized old printed editions presented in the Historical Heritage of Ukraine electronic library.

The relevance of the study Unique Features of Books: a Series of Essays was determined by the fact that marginalia on books are valuable historical sources that contain unique biographical and bibliographic information. In addition, books with handwritten inscriptions of Ukrainian scientific and cultural figures and representatives of other Slavic peoples in the territory of Ukraine in the 18–20th Centuries often remained in special collections for a long time. So, it is not by chance that the object of the study was books, brochures, individual numbers of periodicals and prints from periodicals from the NHLU

collection with autographs and inscriptions of well-known authors, co-authors, publishers, editors, translators and other prominent persons in Ukraine. Also, as a result of the conducted research, an electronic database was created and materials were prepared for the catalog of the collection of documents with autographs based on publications from the NHLU collection (Natsional'noyi istorychna 2018).

The organization of inventory and description of the library and archival collections is an important factor for the development of bibliological research in the national libraries, and for the improvement of the work efficiency of scholars in general. In this way, libraries contribute to free access, but also to in-depth study, scientific and analytical processing, popularisation, improvement of reference and bibliographic services and systematic dissemination of knowledge about the written national and world cultural heritage. The organization of inventory and description of the library and archival collections is an important factor for the development of bibliological research in the national libraries, and for the improvement of the work efficiency of scholars in general. In this way, libraries contribute to free access, but also to in-depth study, scientific and analytical processing, popularisation, improvement of reference and bibliographic services and systematic dissemination of knowledge about the written national and world cultural heritage. Newspapers have always been and remain an important historical source of research into the socio-political, economic and spiritual life of society at every historical stage. They are of great interest to historians as they provide reliable insight into the questions and concerns of past generations.

Employees of various structural divisions of the library took part in the scientific study Collection of Newspaper Publications of NIBU: 1728–2007 (S. Zabarova, T. Spanchak, I. Masyna, V. Lenda, V. Druzhynskiy, T. Posternak, N. Verbyvska, etc.). The purpose of the research was the study and scientific processing of the NHLU newspaper collection, including the creation of a scientific and bibliography description of the specified publications.

Processing each copy of the newspaper *de visu* allowed NHLU employees to carry out a high-quality and multifaceted scientific and bibliography description of each title of the newspaper; replenish the catalogues files of the library; to create a database of the NHLU newspaper collection, which contains bibliography descriptions of newspaper names and provides information on all copies of editions of the publication, their number, publication date, etc.; to prepare for publication the catalog of the collection of newspaper publications presented on the website of the library (Masyna 2020). The NHLU's collection of newspaper publications dates from 1939 to the present, according to research. Since the thematic and typological profile of the NHLU collection does not provide for the lifelong storage of newspaper editions, it was established that the collection was formed from private newspapers collections

donated by the readers, from editions that arrived at the customs border, from sets of newspapers sent from the Kyiv-Pechersk Lavra in the 1950s and 1960s.

Classic works lifetime editions of world and Ukrainian literature, works of pioneers of science and technologies, works of outstanding personalities of culture and arts will always be of great and inescapable importance for society. Furthermore, these editions are considered book monuments and are included in the State Register of National Cultural Heritage according to the “Procedure for the selection of handwritten books, rare and valuable editions” approved by the Ministry of Culture of Ukraine on July 8, 2016. Because of that the development of the scientific project Living Editions of Ivan Yakovych Frank from the Collection of the Department of Old Prints, Valuable and Rare Editions of the NHLU was given a priority by the SRW of NHLU in 2016. The research was conducted in accordance with the Decree of the President of Ukraine dated 08.12.2015 No. 687/2015 On Commemorating the Memory of Ivan Franko to honour the 160th anniversary of his birth and the 100th anniversary of the death of the outstanding Ukrainian writer, scientist and public figure I. Ya. The purpose of the research was to study and popularize rare publications of I. Ya. Franko during his career, focusing on the lifetime editions of the author’s works The above-mentioned research allowed to complete the collection Lifetime Editions of Works of the Classics of Ukrainian and Russian literature, to discover a number of rare lifetime publications of I. Ya. Franko, including from the library of the famous Ukrainian linguist, literary critic and translator Yevhen Tymchenko (1866–1948), whose private library was scattered in the late 1930s. The materials of the above-mentioned private collections have been bibliographically described in the database ABIS IRBIS, which contributes to the SRNCH.

A notable aspect of research in the Ukrainian National Libraries is the study of the private collections and archives of prominent Ukrainian public figures. These efforts are aimed at preserving and promoting the classics of Ukrainian literature, while highlighting the literary and scientific heritage of Ukrainian writers, playwrights and publicists of the 19th and early 20th Centuries. Moreover, the studying of historical book collections, particularly private collections within Ukrainian library institutions, continues to be a major area of interest. Research on such collections provides valuable insights into the intellectual environment of outstanding personages from the past, contributing to a better understanding of historical contexts and cultural developments.

In 2017, the SRD at NHLU initiated a study titled Lifetime Editions of 19th to early 20th Century Classics in Ukrainian Literature to showcase the literary legacy of Ukrainian writers and promote NHLU’s rare collections. The study focuses on identifying and analysing rare and lifetime editions of Ukrainian literary classics from the 19th to early 20th Century (Khivrenko 2018, 2019).

To display the rare collections of the NHLU and to highlight the national

literary heritage, a further research project entitled Lifetime Editions of Borys Dmytrovych Grinchenko was subsequently undertaken. The project focused on studying the lifetime publications of Borys Dmytrovych Grinchenko (1863–1910), resulting in the identification, analysis, and preparation of complete bibliographic descriptions of relevant publications. In addition, the NHLU website disseminated information about Grinchenko's works, and a book exposition and bibliology review were conducted.

In 2017, the SRD staff initiated a scientific project to commemorate the 170th anniversary of the birth of Ukrainian anthropologist, ethnographer, and archaeologist Fyodor (Hvedor) Kindratovych Vovk (Volkov). The aim of the project was to explore Vovka's scientific legacy, to identify and describe editions of his works, and to analyse books from his private library held at NHLU. The research resulted in comprehensive bibliographic descriptions of selected documents, which were added to the ABIS IRBIS database, and the organisation of exhibitions highlighting Vovka's contributions to science and culture (Smyrnova 2018, 2019).

NHLU conducted research on the P. P. Pototsky Library, which was integrated into NHLU's collection in 1939. The research aimed to reconstruct and analyze Pototsky's collection, resulting in the expansion of NHLU's holdings, creation of a detailed electronic database, and preparation of a catalog for the "Library of Pavlo Platonovych Pototsky" (Horska 2017, 2018; Smyrnova a, b 2019).

In 2020, NHLU began the scientific project Publications from the Private Library of M. S. Maklakov. The project aimed to identify, study, and process publications from the extensive collection of Mykola Stefanovych Maklakov (1805–1881), which was dispersed after the revolutions of 1917. The research resulted in the discovery of rare editions, the creation of bibliographic descriptions, and the integration of findings into the ABIS IRBIS database. This demonstrates NHLU's dedication to preserving and disseminating cultural heritage (Ukrainska pysemnist 2021; Khivrenko 2021).

In 2016–2020, the SRW in the field of bibliology was actively carried out in the Odesa National Scientific Library (ONSL), which for almost 200 years of its existence collected thousands of copies of books that were printed on the territory of Ukraine. During 1991–2012, the library published six editions of the catalog Ukrainian Book in the Collections of the M. Gorky Odesa National Scientific Library. 1574–1923. During the research period, the staff of ONNB prepared and published the seventh issue of the mentioned publication, which, along with other issues, enjoys great attention of researchers of Ukrainian history and culture, in particular book studiers, literary critics, bibliographers, etc. (Ariupina 2020).

In 2018, a bio-bibliographic index Books and Fates was prepared at the National Academy of Sciences as a result of the SRW Time Has Not Crossed

Out Anyone... (2000–2015) (Yefimova 2018), which was dedicated to the memory of Ukrainian writers who became victims of Bolshevik terror in Ukraine in the 1930s. This edition was a continuation of the bio-bibliographic index *Books and Destinies. Artists of the Shot Renaissance* (Yefimova 2002). Here, as in the previous edition, materials were collected about the life and creative path of artists – representatives of various literary currents and groups, who personified the literary process in Ukraine in the first twenty years of the Soviet Union. But if the first book collected documents from 1887–2000, the chronological framework of the new index covers the beginning of the 21st Century (2000–2015). A total of 3,078 registration articles were included in the index. This index contains a wide range of domestic monographs, artistic and scientific collections, almanacs, textbooks, and periodicals. The index is designed for literary critics, teachers of Ukrainian studies, students, local historians, and all those interested in Ukrainian literature of the 1920s and 1930s (Yefimova 2018).

In ONSL, a significant SRW, particularly in bibliography, is conducted by the Department of Rare Editions and Manuscripts, whose main areas of activity are: formation, study and scientific description of collections of manuscripts, old prints, rare and valuable editions; ensuring their storage and use; organization of exhibitions, excursions, reader service. The collection of the department consists of manuscript and archival materials, old prints, rare editions of the 14–20th Centuries, periodicals of the 18th and early 20th Centuries, engravings and photographs, postcards, reference and bibliography publications of universal content in Ukrainian, Russian, and foreign languages (in total, more than 37 thousands of documents). Numerous publications of the department's employees testify to the results of the SRW (Babushkina 2016; Biriukova 2019; Izhyk 2016, 2020; Kushnir 2019; Liasota 2016, 2017, 2018 a b; Shchurova 2017, 2018; Yatsun 2016, 2020).

The activities of the Lviv National Scientific Library of Ukraine Named after V. Stefanyk (LNSLU Named after V. Stefanyk) are fruitful and effective in conducting bibliography research, the staff of which during the specified period worked on the creation of a national bibliography of Ukrainian books and periodicals of the 18–20th Centuries; studying the problems of historical and theoretical bibliography, library science, bibliography; research on issues of the history of publishing, preservation of collections, restoration and conservation of rare publications; scientific study of unique manuscript, book and art collections. In 2016–2020, specialists of the LNSLU named after V. Stefanyk, as a result of the SRW, three volumes of the bibliographic index *Ukrainian Book in Galicia, Bukovyna, Transcarpathia, Volhynia and in Emigration, 1914–1939* were prepared for publication (each volume – in two books); created a register of periodicals 1921–1925; processed the collected material and, on this basis, prepared for publication the fifth and sixth volumes of the

multi-volume historical and bibliology study Ukrainian Press in Ukraine and the World of the 19–20th Centuries. Historical and bibliology databases of the Ukrainian press of 1917–1920 and the press in foreign languages (Polish, German, Yiddish, Russian, Czech, etc.) that operated in Galicia during the first third of the 20th Century were also compiled; databases of owners of book collections included in the collections of the LNSLU Named after V. Stefanyk; historical and bibliology reconstruction of the Ossolineum collection was carried out; the resource History of Library Affairs in Galicia (late 12th Century to 1939) was created, which presents the source-based database of the development of library affairs in Galicia until 1939, as well as a database of historical library collections and collections and manuscript Ukrainian literature in Poland, retrospective artistic collections of graphics, philately, posters, sheet music and photo documents. The team of the V. Stefanyka library developed a number of methods of restoration-conservation of rare editions, unique documents from private collections; carried out research on methods of restoration and conservation of book monuments from collections and collections of the Library; prepared a number of scientific publications for publication. In particular, an employee of LNSLU named after The monograph School Textbook in Ukraine from the 1920s to the Beginning of the 21st Century: Bibliology Models and Publishing Practices (Using the Example of Chemistry) was published by V. Stefanyk and Nadia Zubko (Zubko 2019), and Luiza Ilnytska prepared and published the work First Edition Aeneids (1798) by I. P. Kotlyarevsky in Libraries, Museums, Archives of the World (Ilnytska 2020). According to the results of historical and bibliology research by specialists-researchers of the V. Stefanyka library a number of scientific articles of the patron were published in the professional yearbook Notes of the Lviv National Scientific Library of Ukraine Named after V. Stefanyk (Zapysky Lvivskoi 2016–2020). In addition, in 2018–2019, employees of the library science department carried out research on the departmental scientific topic Bibliophilic Strategies of Owners of Private Collections (From the Collections of the Lviv National Scientific Library Named after V. Stefanyk) (Hreskiv 2018; Dzendzeliuk 2016; Zapysky Lvivskoi 2016–2019; Zubko 2019; Ilnytska 2020; Kachur 2017; Kryvenko 2018; Oleksiv 2017, 2018; Padiuka 2016; Romaniuk 2018, 2019).

In 2016–2020, the SRW in the field of bibliology was also carried out in the National Library of Ukraine named after Yaroslav Mudryi (NLUYM, Kyiv). Within the framework of the national study Book. Reading. Library at the NLUYM during the researched period, certain prepared materials and analytical information of basic libraries were processed and analysed. In addition, in 2016, employees of the library, the local bibliology research on the topic Book Memorabilia as a Component of the Library Collection of the National Parliamentary Library of Ukraine was completed, the purpose of

which was to identify, describe and analyse books and journals from the collections of the NLUYM, which can be classified as book monuments. The tasks of this local research were:

- analysis and scientific processing of printed books and journals that fall under the definition of “book monuments” in accordance with DSTU GOST 7.87:2008 System of Standards for Information, Library and Publishing Affairs. Book monuments. General requirements and Instructions on the Procedure for the Selection of Manuscript Books, Rare and Valuable Editions from Library Collections to the State Register of National Cultural Heritage, approved by the order of the Ministry of Culture and Arts of Ukraine dated 20.11.2001 No. 708;
- creation of a historical and bibliography description of each edition classified as a book monument;
- studying the possibility of forming book monuments-collections;
- preparation of statistical and analytical reports on the characteristics of book monuments in the collections of the NLU named after Yaroslav Mudryi.

In the NLU named after Yaroslav Mudryi about 50–60 book monuments of the NLUYM were studied during each year of the studied period (a total of 1070 copies were discovered). On the basis of the conducted research, the catalog Autographs and Gift Inscriptions in Publications from the Private Libraries of the Collection of Rare and Valuable Books of the NLU Named after Yaroslav Mudryi was prepared and published (Kukhar 2020).

Thus, it can be stated that in the period 2016–2020, the development of the SRW in the field of bibliography in the national libraries of the country was characterized by the activation of research in historical, theoretical and methodological directions, among which, in particular, an important place was occupied by the issue of the creation and functioning of the book as a type of communicative cognitive activity aimed at meeting information needs by means of printed and electronic information. Research on bibliography and the history of books, which were carried out in national libraries, can be classified: by the nature of scientific knowledge and cognition (fundamental and applied scientific research); according to the scope or limits of the event (local, regional, national); by the time of implementation (permanent, continuous or episodic). In the period under study, medium-term local applied scientific research (calculated for 1–3 years) prevailed in the national libraries of Ukraine.

The analysis of scientific publications based on bibliography research in national libraries demonstrates the development of book science towards gradual transformation of scientific and analytical research. This transformation is based on the collection and study of individual facts and information, leading to wider theoretical generalization. Additionally, the

methodological basis has been detached from the ideological guidelines of the past and the dependence of Ukrainian bibliology on the Russian-Soviet methodological heritage. It was established that studies (sciences) related to bibliology were actively developing, in particular, in the art of books, book memorabilia, history of publishing, etc. A lot of research in bibliology took place on the border of scientific research in bibliology, history of libraries, history of Ukraine and other fields of social sciences. The analysis of the interaction of bibliology and related fields proves that bibliology contribute to the mutual enrichment of these sciences and their methodology and have a positive effect on the improvement of theory.

In the studied period, the scientific searches of book scholars of national libraries were often associated with updating the methodology and topics of research in accordance with the demands of society, as well as with the need to strengthen the focus of scientific activity on the theoretical, sociocultural, educational, and communication aspects of modern scientific knowledge. Thus, in 2016–2020, the topic of the SRW on bibliology was aimed not only at ensuring the disclosure of the informational and source-research resource of book collections, but also at solving theoretical fundamental scientific problems. Thus, fundamental and applied scientific research on bibliology and book history were important components of the activity of national libraries of Ukraine. Furthermore, the scientific efforts are focused on studying modern transformational processes taking place in libraries, exploring perspectives of their development, devising content strategies in the digital environment, and addressing modern user needs.

NOTES

¹ List of the National Libraries in Ukraine: National Library of Ukraine after V. I. Vernadskyi (Kyiv); Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine (Kyiv); National Historical Library of Ukraine (Kyiv); National Scientific Medical Library of Ukraine (Kyiv); National Agricultural Library (Kyiv); National Library of Ukraine Named after Vasyl Stefanyk (Lviv); Odesa National Library.

² National Ukrainian scientific-practical conferences Books and Libraries in a Globalized World (Kamyanets-Podilskyi, 15-16 May, 2019); V National Ukrainian science and practice conference of students, post-graduate students and young scientists Information Activities, Document Studies, Library Studies: History, Modernity, Prospects Kyiv, May 23-24, 2019; National Ukrainian Conference The Participation of Libraries in the Preservation of Cultural Heritage and the Restoration of the Historical Memory of the People (Kyiv, 7 November, 2019, Fifth Local History readings in memory of Pyotr Tronka) and others.

³ Lvivski starodruky [Lviv Old Prints]. In: *Natsionalnoi istorychnoi biblioteky Ukrainy*. [online], [viewed at 06.05.2024]. Available at: https://nibu.kyiv.ua/projects/abetka_starodrukiv/lviv/

⁴ Korotkyi zvit Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho pro naukovu diialnist [Brief report of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine on scientific activity]. [2016–2020]. In: *Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*. [online], [viewed at 06.05.2024]. Available at: <http://www.nbu.gov.ua/node/5764> (2020); <http://www.nbu.gov.ua/node/5195> (2019); <http://www.nbu.gov.ua/node/4831> (2018); <http://www.nbu.gov.ua/node/4014> (2017); <http://www.nbu.gov.ua/node/3741>(2016).

REFERENCES

- [V. I. VERNADSKYI]., 2020. *Istorychni bibliotechni zibrannia ta kolektsii u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: dovidnyk*. Vyp. 1: Istorychni biblioteky derzhavnykh navchalnykh ustanov Kyieva. Kyiv, 300 p. ISBN 978-966-02-9315-1.
- ARIUPINA, L. V., BURIAN, L. M., 2020. *Ukrainska knyha u fondakh Odeskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky, 1574–1923 roky: katalog*. Vyp. 7. Odesa, 66 p.
- BABUSHKINA, I. V., 2016. Shevchenkiana Odeskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky. *Bibl. planeta*. № 1, pp. 27–29.
- BEREZKINA, V., 2019. *Bibliografichni dzherela zarubizhnoi ukrainiky (druha polovyna XIX – pochatok XXI stolittia). Materialy do bibliografii: nauk.–dopom. Pokazhch*. Kyiv, 244 p. ISBN 978-966-02-8871-3.
- BIRIUKOVA, I. O., 2019. Stvorennia elektronnoho informatsiinoho resursu „Starovynna hraviura u fondakh Odeskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky“. In: *Biblioteky, arkhivy, muzei yak tsentry osvity ta samorozvytku osobystosti: materialy XXI Vseukr. nauk.–prakt. konf. (Kharkiv 24 zhovt. 2018 r.)*, pp. 29–34.
- BODAK, O. P., HALCHENKO, O. M., HARBAR, L. V., 2019. *Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: nauk. Katalog*. 1918–2018. Kyiv, 472 p. ISBN 978-966-02-8726-6.
- CHERNUKHIN, YE., 2016. *Arkhiv protoiereia Tryfiliia Karatsohlu: pershodzherela z istorii hrekiv Krymu ta Nadazovia XVIII st. u fondakh Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*. Kyiv, 320 p. ISBN 978-966-02-8021-2.
- DENYSKO, L. M., RUDAKOVA, Yu. K., 2017. *Knyzhkovi znaky na knykhakh iz kolektsii ridkisnykh vydan Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: katalog*. Kyiv, 350 p. ISBN 978-966-02-7750-2.
- DUBROVINA, L. A., ONYSHCHENKO, O. S., 2018. *Natsionalna akademiia nauk Ukrainy (1918–2018). Do 100–richchia vid dnia zasnuvannia*. Kyiv, 336 p. ISBN 978-966-360-366-7.
- DUBROVINA, L. A., SHARYKOVA, Z. K., ARSEIENKO, T. I., 2019. *Povernennia v Ukrainu hramoty Petra I Ioasafu Krovkovskomu 1708: mater. urochystoho peredannia hramoty ta ukrainsko–nimetskoho kolokviumu 30 travnia, prysviachenoho istorii unikalnoho dokumenta Sofiiskoi kolektsii*. Kyiv, 112 p. ISBN 978-966-02-9139-3.
- DZENDZELIUK L., LODA L., 2016. Doslidzhennia stanu knyzhkovoho fondu Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka (na prykladi starodrukiv XVII st. In: *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka*. Vyp. 8, (24), pp. 176–186. ISSN 2524-0315.

- FILIPOVYCH, M. A., KLYMENKO, I. V., 2019. *Arkhiv ukrainskoho istoryka Oleny Kompan u fondakh Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: biohr. doslidzh.*: nauk. katalog. Kyiv, 200 p. ISBN 978-966-02-8786-0.
- HALKEVYCH, T., DONETS, O., 2016. *Ukrainskyi drukovanyi plakat 1965–1985 rokiv z fondiv Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho*: katalog: Vyp. 2. Kyiv, 924 p. ISBN 978-9660-279-79-7.
- HALKEVYCH, T., DONETS, O., 2018. *Ukrainskyi drukovanyi plakat 1986–1992 rokiv z fondiv Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*: katalog. Vyp. 3. Kyiv, 464 p. ISBN 978-966-02-8691-7.
- HARBAR, L. V., 2017. *Istoriia ukrainskoi biblioteknoi spravy v imenakh (kinets XIX st. – 1941 r.): materialy do biobibliografichnoho slovnyka*. Kyiv, 616 p. ISBN 978-966-02-8536-1.
- HNATENKO, L. A., 2018. *Paleohrafichno–orfografichna atrybutsiia ukrainskykh kyrylychnykh ustavnykh ta pivustavnykh kodeksiv kintsia XIII – pochatku XVII st.*: avtoref. dys. ... d–ra ist. nauk: spets. 27.00.03 Knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo, bibliografoznavstvo. Kyiv, 33 p.
- HNATENKO, L., 2016. *Paleohrafichno–orfografichna atrybutsiia ukrainskoi kyrylychnoi rukopysnoi knyhy: ustavni ta pivustavni kodeksy kintsia XIII – pochatku XVII st.* Kyiv, 507 p. ISBN 978-966-02-7489-1.
- HORSKA N., 2018. *Vydannia z avtohrafamy ukrainskykh diiachiv nauky i kultury: katalog koleksii Natsionalnoi istorychnoi biblioteki Ukrainy*. Vyp. 1: do 80–richchia Natsionalnoi istorychnoi biblioteki Ukrainy. Kyiv, 416 p. ISBN 978-966-2622-33-1.
- HORSKA, N. O., 2016. Unikalni provenientsii na prymirnyku knyhy Mykhaila Hrushev-skoho „Ukraynstvo v Rossyy, eho zaprosy y nuzhdy“ (Sankt–Peterburh, 1906). In: *Hlobalizatsiia, yevropeizatsiia i rozvytok natsionalnykh slovianskykh kultur: materialy Mizhnar. nauk. konf. do Dnia slovianskoi pysemnosti i kultury, 24 trav. 2016 r., m. Kyiv*, pp. 243–246. ISBN 978-966-02-7914-8.
- HORSKA, N. O., 2017. Rarytety z knyzhkovoi koleksii P. P. Pototskoho u fondi Natsionalnoi istorychnoi biblioteki Ukrainy. *Mohylianski chytannia 2016. Muzeinytstvo i pamiatkookhoronna sprava Ukrainy: tradytsii ta vyklyky sohodennia: zb. nauk. pr.* Kyiv, pp. 24–27. ISBN 978-966-651-576-9.
- HORSKA, N. O., 2018. Perlyna ukrainskoho bibliofilstva: (vybrani knyhy z koleksii Pavla Platonovycha Pototskoho u fondi Natsionalnoi istorychnoi biblioteki Ukrainy). In: *Mohylianski chytannia 2017. Zberezheniia y doslidzhenniia kulturnoi spadshchyny Ukrainy: liudy, idei, vizii: zb. nauk. pr.* Kyiv, pp. 36–38.
- HORSKA, N. O., 2019. „Z pobazhanniam Bibliotetsi protsvitannia...“ : knyhy z avtorskymy inskryptamy, podarovani Natsionalnii istorychnii bibliotetsi Ukrainy. In: *Uchast bibliotek u zberezheni kulturnoi spadshchyny ta vidnovlenni istorychnoi pamiaty narodu: zb. materialiv Vseukr. nauk.–prakt. konf., 7 lystop. 2019 r., m. Kyiv*, pp. 97–103. ISSN 2220-2544.
- HORSKA, N. O., 2020. Ridkisnyi knyzhkovyi inskrypt istoryka ta istoriografa Vladyslava Buzeskula u fondi Natsionalnoi istorychnoi biblioteki. *Mohylianski chytannia 2020. Vidbudova khrystyianskykh sviatyn Ukrainy: istoriia, zdobutky, perspektyvy: zb. nauk. pr.* Kyiv, pp. 5–8.

- HORSKA, N. O., LIUBOVETS, N. I., 2019. Vydannia z avtohrافamy ukrainskykh diiachiv nauky i kultury: katalog koleksii Natsionalnoi istorychnoi biblioteky Ukrainy (Kyiv, 2018): *Ukrainska biohrافistyka: zb. nauk. pr.* Vyp. 18, pp. 329–332. ISSN 2520-2855.
- HRESKIV, O., 2018. Osobysta biblioteka Yuliana Medvetskoho u fondi Lvivskoi natsionalnoi naukovoii biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka. In: *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoii biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka*. Vyp. 10 (26), pp. 352–369. ISSN 2524-0315.
- HUTNYK, L., 2018. *Ukrainskyi kinoplakat 1947–1994 rokiv z fondiv Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*: nauk. katalog. Kyiv, 576 p. ISBN 978-966-360-357-5.
- ILNYTSKA, L. I., 2020. *Pershe vydannia „Eneidy“ (1798) I. P. Kotliarevskoho u bibliotekakh, muzeiakh, arkhivakh svitu*: ist.–kraieznavche doslidzhennia. Lviv, 249 p. ISBN 978-966-02-9474-5.
- IVANOVA, O. A., 2016. *Kyrylychna rukopysna knyha XVI st. z fondiv Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*: istoryko–kodykologichne doslidzhennia. Albom filihranei. Kyiv, 226 p. ISBN 978-966-02-8150-9. DOI 10.15407/nbu.0002129.
- IVANOVA, O. A., 2019. *Arkhiv V. S. Kosenka (1896–1938) u fondakh Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*: biohrافichne doslidzhennia: naukovyi katalog. Kyiv, 196 p. ISBN 978-966-02-9148.
- IZHYK, L. V., 2016. Knizhnyje znaky staroj Odessy na knihakh ONNB. In: *Starodruky i ridkisni vydannia v universytetskii bibliotetsi: materialy III Mizhnar. knyhoznav. chytan (m. Odesa, 15–17 veres. 2015 r.): zb. st.*, pp. 277–282. ISBN 978-617-689-194-9.
- IZHYK, L. V., 2020. Albom interieriv z koleksii hrafa M. M. Tolstoho. In: *Biblioteka yak skladova kulturnoho, naukovooho ta natsionalnoho rozvytku derzhavy: do 190–richchia Odes. nats. nauk. b–ky: materialy Mizhnar. nauk.–prakt. konf. (Odesa, 25–26 veresnia 2019 r.)*, pp. 86–89.
- KACHUR, I., 2017. Erasmus Roterodamus dono misit: istoriia odniiei knyhy epokhy Vidrodzhennia. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoii biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka*. Vyp. 9 (25), pp. 3–23. ISSN 2524-0315.
- KHIVRENKO, N. D., 2018. *Pryzhyttievi vydannia klasykiv ukrainskoi literatury XIX–pochatku XX st.*: katalog koleksii naukovo–doslidnoho viddilu starodrukiv, tsinnykh ta ridkisnykh vydan. Kyiv, 104 p.
- KHIVRENKO, N. D., 2019. Pryzhyttievi vydannia klasykiv ukrainskoi literatury XIX – pochatku XX st. : koleksiiia Natsionalnoi istorychnoi biblioteky Ukrainy. In: *Uchast bibliotek u zberezhenni kulturnoi spadshchyny ta vidnovlenni istorychnoi pamiaty narodu: Zb. materialiv Vseukr. nauk.–prakt. konf., m. Kyiv, 7 lystop. 2019 r.*, pp. 315–319. ISSN 2220-2544.
- KHIVRENKO, N., 2021. Rarytety pryvatnoi biblioteky kuptsia Mykoly Stefanovycha Maklakova u fondi Natsionalnoi istorychnoi biblioteky Ukrainy. In: *Ukrainska pysemnist ta mova v manuskryptakh i drakarstvi: statti 10–yi, 11–yi nauk.–prakt. konf., 8 lystop. 2019 r., 10 lystop. 2020 r.* Kyiv, pp. 185–190.
- KOCHETKOVA, T. V., 2017. *Katalog–putivnyk naukovykh zbirnykiv ta periodychnykh vydan z pytan politolohii u fondakh ONNB z 2000 roku*. Odesa, 374 p.
- KONONSKYI, S. I., BOLIAK, O. S., 2019. *Metrychna knyha Sviato–Voskresenskoii tserkvy m. Ostroha 1735–1759 rr.* Kyiv, 112 p.

- KOVALCHUK, H. I., 2018. *Viktor Fedorovich Ivanytskyi (1881–1955). Zhyttia, vid dane knyzi*. Kyiv, 312 p.
- KRYVENKO, M., 2018. Bibliofilsko–metsenatska diialnist Vasylia Shchurata (na osnovi naukovo–dovidkovoho aparatu viddilu rukopysiv Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka). In : *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka*. Vyp. 10 (26), pp. 370–400. ISSN 2524-0315.
- KUKHAR, L., 2020. *Avtohrify ta darchi napysy u vydanniakh z osobovykh kolektsii fondu ridkisykh i tsynnykh knyh NBU im. Yaroslava Mudroho*: kataloh. Kyiv, 232 p.
- KUPCHYNSKA, L., 2017. Ekslibryzna Shevchenkiana u fondakh Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka. In : *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka*. Vyp. 9 (25), pp. 525–547. ISSN 2524-0315.
- KUSHNIR, O. H., 2019. Istoriia vydannia pokazhchyka „Pryroda i pryrodni resursy Pivnichnoho Prychornomia“. In: *Bibliotechnyi forum : istoriia, teoriia i praktyka*. № 2, p. 29. ISSN 2518-7341.
- LIASOTA, H. H. a, 2018. Bibliia Martina Liutera – kulturna spadshchyna Reformatsii. In: *Tvorcheskyi vklad v myrovuiu kulturu semy Rerykhov y deiatelei yskusstva y nauky: materyaly 16-y Mezhdunar. nauch.–prakt. konf. (2017)*. Odessa, pp. 61–66.
- LIASOTA, H. H. b, 2018. Vplyv yaponskoi kultury ta mystetstva na zakhidnoieuropeiske knyhovydavnytstvo na prykladi knyzhkovoho zibrannia M. M. Tolstoho. *Visn. Kn. palaty*. № 8, pp. 34–39. ISSN 2076-9326 (print). ISSN 2076-9555 (online).
- LIASOTA, H. H., 2016. Yskusstvo frantsuzskoho perepliota poslednei chetverty XIX – nachala XX v. na prymere knyzhnogo sobrannia hrafa M. M. Tolstoho. In: *Starodruky i ridkysni vydannia v universytetskii bibliotetsi: materialy III Mizhmar. knyhozn. chytan (m. Odesa, 15–17 veres. 2015 r.): zb. st.* Odesa, pp. 170–187.
- LIASOTA, H., 2017. Knyha, shcho zminyla khid istorii: do 500–richchia rukhu Reformatsii v Yevropi. *Visnyk knyzhkovoï palaty*, № 9, pp. 47–50. ISSN 2076-9326 (print). ISSN 2076-9555 (online).
- LIUBARENKO, L. et al., 2013. *Ohliad naukovo–doslidnoi roboty bibliotek ta vyshchykh navchalnykh zakladiv kultury Ukrainy v haluzi bibliotekoznavstva, bibliohrafoznnavstva i osnov knyhoznnavstva za 2006–2010 roky*. Kyiv, 264 p.
- LIUBARENKO, L., NOVALSKA, Yu., MASTIPAN, O., 2019. *Ohliad naukovo–doslidnoi roboty bibliotek ta zakladiv vyshchoi osvity sfery kultury Ukrainy za 2011–2015 roky*. Kyiv, 296 p.
- MASYNA, I. V., 2020. *Hazetnyi fond Natsionalnoi istorychnoi biblioteky Ukrainy, 1728–2007*: kataloh kolektsii. Kyiv, 130 p.
- NATSIONALNOYI ISTORYCHNA BIBLIOTEKA UKRAYINY., 2018. *Vydannya z avtohrafamy ukrayins'kykh diyachiv nauky i kul'tury : kataloh kolektsiyi Nats. ist. b–ky Ukrainy*. Vyp. 1. Kyiv : Vinichenko, 415 s.
- OLEKSIV, I., 2017. Pryvatna biblioteka Vasylia Simovycha u proektsii dukhovnoho svitu vchenoho. In: *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka*. Vyp. 9 (25), pp. 161–197. ISSN 2524-0315.
- OLEKSIV, I., 2018. Istorychna kolektsiia bibliofila Ivana–Yana Nargelevycha u fondakh Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka. In:

- Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy imeni V. Stefanyka*. Vyp. 10 (26), pp. 333–351. ISSN 2524-0315.
- PADIUKA, N., 2016. Karty y atlasy amsterdamskoho vydavnytstva Hondtiv–Yanssoniv (XVII st.) u fondi kabinetu kartohrafii Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy imeni V. Stefanyka. In: *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy imeni V. Stefanyka*. Vyp. 8 (24), pp. 151–175. ISSN 2524-0315.
- PASTUSHENKO, O. V. a, 2016. Dynamika rozvytku dysertatsiinykh doslidzhen knyhy i periodyky v Ukraini (1992–2015). *Bibl. visn.* № 2, pp. 40–46.
- PASTUSHENKO, O. V. b, 2016. *Knyha i periodyka v dysertatsiinykh doslidzhenniakh nezaleznoi Ukrainy: sotsiokomunikatsiinyi aspekt*. Kyiv, 564 p.
- RODYNNE *lystuvannia protoiiereia Petra Havrylovycha Lebedyntseva: zbirnyk dokumentiv*. Kyiv, 2020, 540 p.
- ROMANIUK, M. M., 2019. *Ukrainska presa v Ukraini ta sviti XIX–XX st.: ist.–bibliohr. doslidzh.* T. 5: 1917 r. Lviv, 671 p.
- ROMANIUK, M. M., 2020. *Ukrainska presa v Ukraini ta sviti XIX–XX st.: ist.–bibliohr. doslidzh.* T. 6: 1918 r. Lviv, 775 p.
- RUDENKO, L. H., 2019. *Muzychna Shevchenkiana u fondakh Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*. Kyiv, 960 p.
- RUKOPYSNA *ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy: Arkheohrafichni doslidzhennia unikalnykh arkhivnykh ta bibliotechnykh fondiv*. Kyiv, Vyp. 2016–2020 (z 1993).
- SHCHUROVA, T. 2018. Poetycheskye yzghyby drahotsennostej. *Derybasovskaia–Ryshelevskaia: Almanakh.* № 73, pp. 334–344.
- SHCHUROVA, T., 2017. Ulybaites, hospoda!: [ridkisini vyd. z istorii karykatyry i sharzhu u fondi viddilu mystetstv ONNB]. *Derybasovskaia–Ryshelevskaia: Almanakh.* № 2 (69), pp. 326–334.
- SMYRNOVA, S. M. a, 2019. Ukrainika z knyzhkovoho zibrannia P. P. Pototskoho u fondi Natsionalnoi istorychnoi biblioteki Ukrainy. In: Uchast bibliotek u zberezheni kulturnoi spadshchyny ta vidnovlenni istorychnoi pamiaty narodu: Zb. mater. Vseukr. nauk.–prakt. konf., m. Kyiv, 7 lystop. 2019, pp. 256–265. ISSN 2220-2544.
- SMYRNOVA, S. M. b, 2019. Vydannia z knyhozbirni P. P. Pototskoho u fondi Natsionalnoi istorychnoi biblioteki Ukrainy: poshuk ta identyfikatsiia. In: *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia: aktualni tendentsii u tsyfrovu epokhu: Mater. Mizhnar. nauk. konf., Kyiv, 8–10 zhovtnia 2019 r. : [u 2–kh tt.]*. T. 1. Kyiv, pp. 222–226.
- SMYRNOVA, S. M., 2018. Ukrainske muzeinytstvo v osobakh (“Kataloh kolektsyyi drevnostei A. N. Pol v Ekaterynoslave” z knyhozbirni F. K. Vovka). In: *Mohylianski chytannia 2017. Zberezheniia i doslidzheniia kulturnoi spadshchyny Ukrainy: liudy, idei, vizii : zb. nauk. pr.* Kyiv, pp. 114–118.
- SMYRNOVA, S. M., 2018. Vnesok Fedora Kindratovycha Vovka u rozvytok ukrainskoho muzeinytstva. *Mohylianski chytannia 2017*. In: *Zberezheniia i doslidzheniia kulturnoi spadshchyny Ukrainy: liudy, idei, vizii : zb. nauk. pr.* Kyiv, pp. 109–113.
- SMYRNOVA, S. M., HORSKA, N. O., 2020. Knyhoznavchi proiekti Natsionalnoi istorychnoi biblioteki Ukrainy: doslidzheniia i populiaryzatsiia okremykh fondovykh kolektsii. In: *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. Rozvytok bibliotechno–informatsiinoho potentsialu v umovakh tsyfrovizatsii: materialy Mizhnar. nauk. konf. (6–8 zhovt. 2020 r.)*. Kyiv, pp. 301–304.

- SOKHAN, S. V., 2019. Kolektsiia Kyivskoi kazennoi palaty z fondiv Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho. Vyp. 1. *Akty i dokumenty Mykhailivskoho Zolotoverkhoho monastyria (1522–1785): arkhieohra-fichne doslidzhennia*. Kyiv, 380 p. ISBN 978-966-02-9151-5.
- STEPCHENKO, O. P., BODAK O. P., SHCHERBA L. S., 2019. *Arkhiv ukrainskoho istoryka Oleny Apanovych v Instytuti rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: biohr. doslidzh.: nauk. katalog*. Kyiv, 268 p. ISBN 978-966-02-8784-6, E-ISBN 978-966-02-8785-3.
- TSIBOROVSKA–RYMAROVYCH I. O., 2019. *Drukarnia Berdychivskoho monastyria bosykh karmelitiv: istoriia ta vydavnycha diialnist 1758–1844*. Kyiv, 652 p. ISBN 978-966-360-394-0.
- TSIBOROVSKA–RYMAROVYCH I. O., 2020. *Vydannia drukarni Lutskoho dominikanskoho monastyria (1787–1836) u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*. Knyhozhnavche doslidzhennia. Poprymirnykovyi opys. Kyiv, 131 p. ISBN 978-966-02-9315-1.
- UKRAINSKA PYSEMNIIST *ta mova v manuskryptakh i drukarstvi: materialy 7–yi, 8–yi, 9–yi nauk.–prakt. konf., 9 lystop. 2016 r., 9 lystop. 2017 r., 9 lystop. 2018 r.*, Kyiv, 2019, 135 p.
- UKRAINSKA PYSEMNIIST *ta mova v manuskryptakh i drukarstvi: statti 10–yi, 11–yi nauk.–prakt. konf., 8 lystop. 2019 r., 10 lystop. 2020 r.* Kyiv, 2021, 190 p.
- YATSUN, N. O., 2016. Folklorno–etnohrafichna skladova arkhivu Mykhaila Komarova. *Zapysky istorychnoho fakultetu*. Vyp. 27, Odesa pp. 221–234. ISSN 2312-6825. DOI 10.18524/2312-6825.
- YATSUN, N. O., 2020. Praktyka vidboru ta opysu knyzhkovykh pamiatok v Odeskii natsionalnii naukovi bibliotetsi do Derzhavnoho reiestru natsionalnoho kulturnoho nadbannia. In: *Biblioteka yak skladova kulturnoho, naukovooho ta natsionalnoho rozvytku derzhavy: do 190–richchia Odes. nats. nauk. b–ky: Materialy Mizhnar. nauk. – prakt. konf. (Odesa, 25–26 veresnia 2019 r.)*. Odesa, pp. 66–73.
- YEFIMOVA, H. I., 2002. *Knyhy i doli: myttsi Rozstrilianoho Vidrozhennia: biobibliohr. pokazhch*. Odesa, 367 p.
- YEFIMOVA, H. I., 2018. *Knyhy i doli. “Nikoho chas ne perekreslyv...” (2000–2015 rr.): bibliohr. pokazhch*. Odesa, 319 p.
- ZAIETS, O. V., 2018. *Osobovi ta instytutsiini zibrannia u skladi istorychnoi biblioteky Kyievo–Pecherskoi lavry u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*. Kyiv, 240 p. ISBN 978-966-02-8692-4.
- ZALIZNIUK, O. S., SHVETS I. M., 2019. *Hazety Ukrainy 1816–1916 rokiv u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: katalog*. Kyiv, 312 p.
- ZAPYSKY LVIVSKOI natsionalnoi naukovoii biblioteky Ukrainy imeni Vasyliia Stefanyka: zb. nauk. pr. Lviv, 2016 Vyp. 8 (24), 394 p. ISSN 2524-0315.
- ZAPYSKY LVIVSKOI natsionalnoi naukovoii biblioteky Ukrainy imeni Vasyliia Stefanyka: zb. nauk. pr. Lviv, 2018, Vyp. 10 (26), 630 p. ISSN 2524-0315.
- ZAPYSKY LVIVSKOI natsionalnoi naukovoii biblioteky Ukrainy imeni Vasyliia Stefanyka: zb. nauk. pr. Lviv, 2019, Vyp. 11 (27), 560 p. ISSN 2524-0315.
- ZUBKO, N. N., 2016. *Pidruchnyk z khimii dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv v Ukraini (1921–2014): istoriko–knyhozhnavchyi aspekt: avtoref. dys. ... kand. istor. nauk.: spets. 27.00.03 “Knyhozhnavstvo, bibliotekoznavstvo, bibliohrafozhnavstvo”*. Kyiv, 20 p.

ZUBKO, N. N., 2019. *Shkilnyi pidruchnyk v Ukraini: knyhoznavchi modeli i vydavnychi praktyky (na prykladi khimii)*. Lviv, 255 p. ISBN 978-966-02-9050-1.

LIST OF ABBREVIATIONS:

IM NLUV – Institute of Manuscripts of the National Library of Ukraine Named after V. I. Vernadskyi

LNSLU Named after V. Stefanyk – Lviv National Scientific Library of Ukraine Named after V. Stefanyk

NLU Named after Yaroslav Mudryi – National Library of Ukraine Named after Yaroslav Mudryi

NLUV – National Library of Ukraine Named after V. I. Vernadskyi

NHLU – National Historical Library of Ukraine

ONSL – Odesa National Scientific Library

SRW – Scientific Research Work

SRD – Scientific Research Department

SRNCH – State Register of National Cultural Heritage

Assoc. Prof. Viktor Sokolov, PhD

Chief Librarian of the Research Department

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine

Mykhailo Hrushevskyi, St., 1, Kyiv, 01001

ORCID: 0000-0002-0208-1292

E-mail: socolv@i.ua

ПРАКТИКА И ОПИТ
PRACTISE AND EXPERIENCE

ИНФОРМАЦИОННИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
ПРЕД СВЕТОВНАТА ИЗДАТЕЛСКА ИНДУСТРИЯ

Димитър Ганчев

Университет за национално и световно стопанство

Резюме: Издателската дейност е най-старата и добре утвърдена творческа индустрия със съществен принос в социално-икономическото и културното развитие на нациите. Независимо от това тя все още не разполага със систематизирана информация, която да позволи адекватна оценка на нейното място и роля. Съществуващите информационни източници формират частична представа за икономическите показатели на издателската индустрия. Настоящата статия разглежда три групи въпроси. Първата е свързана с общото ниво на информационно покритие в книгоиздаването и причините за това състояние. Втората е посветена на информационните източници, с които разполага индустрията – техните възможности и ограничения. Третата е свързана с предизвикателствата в информационното покритие на индустрията и някои възможни сценарии. В хода на изложението са изведени някои методологични проблеми относно събирането, анализирането и използването на информацията в книгоиздаването на национално и международно ниво. Ресурсното обезпечаване на издателската индустрия може да ѝ позволи да защити по-добре своите интереси в глобален и регионален аспект.

Ключови думи: интелектуална собственост; творчески индустрии; издателска индустрия

Творческите индустрии се утвърждават като политически и икономически приоритет на все повече държави. Над 40 страни прилагат стратегии в тази област и са ги възприели като основен ресурс за икономическо развитие. Това се обяснява с нарастващия нематериален характер на световната икономика, а творческият сектор, който се развива на базата на правата за интелектуална собственост, е в най-висока степен свързан с нематериални активи. Независимо от националните различия в определянето на обхвата на творческата икономика, има

някои сектори, които винаги са били и ще бъдат част от творческата икономика. Един от тези сектори е издателската индустрия. От печатната преса на Гутенберг до икономиката на платформите книгоиздаването продължава да бъде важен фактор за икономическо, социално и културно развитие (WIPO 2012, 9).

Дигиталните технологии навлязоха в различна степен в отделните творчески сектори. Някои традиционни индустрии, като рисуването и танците, бяха относително слабо засегнати от технологиите, други, като видеоигрите и мобилните приложения, се родиха в дигиталната среда, а трети, сред които и книгоиздаването, бяха революционно променени от дигиталните технологии. Една от причините е, че се отдели съдържанието от формата, което разми границите между издателите на текст, софтуер, аудио- и аудио-визуални материали. Книгата вече не се свързва само с хартиения носител, но и не се свързва само с дигиталното издание. Двете форми ще продължат да съществуват паралелно в обозримо бъдеще, защото имат своите пазари. Втората причина е, че технологиите промениха възможностите за оптимизиране на процесите на книгоиздаването, маркетинга, разпространението и потреблението на книги. Авторите могат да открият нови читатели чрез голям набор от медии и устройства и да общуват по нови интерактивни начини с тях. Това създава нови преки възможности за предлагане на издателския продукт, за самореклама, персонализиране на предложението, продажба и получаване на бърза обратна реакция. Технологиите създадоха нови навици за четене, промениха възприятията за стойността на съдържанието, повишиха очакванията по отношение на достъпността на публикациите и както посочва бившият генерален секретар на Световната асоциация на издателите Йенс Бамел, „създадоха усещане за свобода за споделяне на съдържание с всеки“ (WIPO 2021 b, 7). Третата причина е, че на световния дигитален пазар има ниски входни бариери, т.е. предлагането на продукти, в които са вложени различен труд и инвестиции, става наред с продукти, които са разработени и предлагани на много по-ниско професионално ниво. Контролните механизми, които съществуваха на пазара на физически продукти, като наличието на минимални стандарти, при които книгите се предлагат във веригата за разпространение, изчезват на дигиталния пазар, който се контролира не от издателите, а от доставчиците на дигитални услуги и платформи, които предлагат всичко. Четвъртата причина е възможността авторите и издателите да получават данни и друга аналитична информация за търсенето, да адаптират бизнес модела и да повишават ефективността на процесите. Този аспект, както ще стане ясно в последващото изложение, все още се използва главно от големите компании.

В тази динамична среда авторското право продължава да бъде в основата на бизнес моделите на издателската индустрия (Stoyanova 2022). Първият закон, свързан с авторското право, е Статутът на кралица Ана

от 1710 г. в Англия, който е посветен на закрилата на икономическите интереси на авторите и издателите.¹ Първата междуна-родна глобална конвенция в областта на авторското право – Бернската конвенция за закрила на литературнохудожествените произведения от 1886 г., също до голяма степен е моделирана в контекста на издателската индустрия. Тя и днес остава най-популярния международен договор в тази област със 181 страни членки.² Договорът със Световната органи-зация за интелектуална собственост (СОИС) за авторското право от 1996 г. и други международни конвенции гарантират, че авторското право продължава да предоставя стимули на авторите и издателите да инвестират в създаването на нови литературнохудожествени произведе-ния и да получават конкурентни предимства на пазара (Ganchev 2022, 84). Историческият опит показва, че авторското право се адаптира към технологиите и остава основната правна рамка за функционирането на пазара на творчески продукти, а често пъти и единствения механизъм за монетизация на творчеството (WIPO 2015, 25).

Всяка политика, бизнес стратегия или механизъм за подкрепа следва да се базира върху солидни данни. Аналитичната информация и данните сами по себе си нямат стойност. Те придобиват стойност, когато се използват в процеса на вземане на решения. В тази статия се изследват съществуващите източници на данни за издателската индустрия, тяхната роля и специфика и информационните предизвикателства пред книгоиздаването.

Информационно покритие на световното книгоиздаване

Според проучванията на СОИС творческите индустрии днес генерират 5,54% от brutния вътрешен продукт (БВП) и 5,78% от заетостта в глобален мащаб (WIPO 2021 а, 15), като в много страни издателската дейност е най-големият творчески сектор. Данните от проучванията в над 60 държави показват, че издателската дейност представлява средно 26% от БВП, създаден в основните творчески индустрии, като се нарежда на второ място след софтуера, който представлява 27%. По отношение на заетостта издателската дейност е най-големият работодател сред основните творчески индустрии, като генерира 35% от заетостта в тях (WIPO 2021 а, 15). Този анализ, направен на базата на системите за национални сметки, показва, че издателската дейност е ключов сектор, който изисква наличието на съответните политики, за да бъде ефективен. Агрегирани данни за творческия сектор в национален мащаб се публикуват в много държави, обикновено под формата на доклади или проучвания, осъществени по поръчка на правителството или асоциации на творческите индустрии. В същото време специфични данни само за издателския сектор се публикуват в много ограничен брой държави.

Специфика на информацията за издателската индустрия

В множество творчески сектори, като музиката, филмите и софтуера, се публикуват авторитетни ежегодни доклади за състоянието на индустрията, които имат широко приложение. За разлика от тях издателската индустрия няма такава история. Това се дължи на различни причини, сред които може да се отбележи следната специфика:

- Издателската индустрия има комплексна структура. Трите основни сектора – търговско, образователно и академично издателство, имат много различни движещи сили, бизнес модели и източници на информация (WIPO 2021 а, 12). Това означава, че данните от трите сектора са трудно съпоставими. В същото време издателската индустрия не е хомогенна – в нея функционират големи международни и национални издателства наред с множество малки издатели, които имат различен информационен, финансов и кадрови ресурс в областта на данните. При тези обстоятелства сглобяването на цялостна информационна картина на издателството е доста сложно.
- Издателската дейност е силно конкурентна. Данните отразяват пазарните дялове и потенциал и поради това често се предоставят на доста обобщено ниво, за да не застрашат пазарните позиции на отделните издатели. Споделянето на информация за икономическите показатели на издателствата се счита от някои за търговска тайна и не е широка практика, освен ако фирмата няма съответните правни и административни задължения да публикува данни.
- Издателската индустрия се влияе значително от националната правна рамка, бизнес регулациите, бизнес средата и др. Това има пряко въздействие върху наличието, съпоставимостта и качеството на данните. Например, ако в една държава електронните издания следва да се депозират, а в друга – не, това създава административна пречка за сравняване на резултатите от едно-типни дейности.
- В много държави отсъства централизирана институция за събиране на данни в тази област (WIPO 2023). Това означава, че няма национални изисквания за предоставяне на стандартизирани данни, така че да може да се проследяват тенденциите във времето. При липсата на такива изисквания не може да се очаква индустрията да налага доброволни стандарти и те да се спазват широко в глобален мащаб.
- Издателската дейност в някои страни има много неформален характер, което означава, че данните са непълни, а на места отсъстват. В отделни страни асоциациите на издателите действат като доброволни неформални обединения, в които ръководните

функции се поемат като допълнителна дейност от председателя на асоциацията, чиято основна дейност е свързана преди всичко с издателската фирма или комплекс, които представлява. Това означава, че ресурсът за събиране, анализ и публикуване на данните е доста различен по страни и без административен капацитет събирането и публикуването на данни е трудно постижимо.

Информационни източници за книгоиздаването в дигиталната среда

Какъв тип източници могат да характеризират най-добре издателската индустрия?

- **Метаданни**
Метаданните са данните, които контекстуализират други данни, т.е. това са един вид данни за данните. Те се събират по критерии, установени от международно приети стандарти. В контекста на книгоиздаването метаданните могат да включват информация за заглавието, автора, издателя и данни за дадена книга, както и информация за нейния формат, предмет и други важни подробности. Тези данни се описват в системата от идентификатори от типа на ISBN, ISSN, ISTC, IPC и др.³ ONIX (Online Information Exchange) е стандартизиран формат за обмен на информация за книги, други печатни и дигитални продукти. Той се използва от издатели, дистрибутори и други заинтересовани страни в книгоиздаването за обмен на информация за книгите и тяхната наличност.
- **Данни за публикувани заглавия**
Тези данни дават представа за интензивността в книгоиздаването, тенденциите и устойчивостта на търсенето. За да бъде отчетено едно заглавие в статистиката, то следва да отговаря на определени формални изисквания, т.е. заглавия, които не са регистрирани, вероятно няма да бъдат отчетени в статистиката.
- **Данни за продажбите**
Включват информация за това колко екземпляра от дадена книга са били продадени, както и къде и как са били продадени (например чрез книжарница, онлайн и т.н.). Тези данни се събират на ниво фирма или концерн и са от съществено значение за бизнес операциите на фирмата. В много от случаите те не са публично достъпни.
- **Демографски данни**
Това са данни, свързани с възрастта, пола и други характеристики на хората, които купуват дадена книга. Тези данни са особено полезни, за да се адаптира предлагането към търсенето. Те не са достъпни, освен ако не са събрани в дигитален формат

при покупката, и това обикновено става на ниво бизнес оператор (разпространител, платформа и др.).

- **Данни за четенето**
Включват информация за това колко време отнема на хората да прочетат дадена книга, колко от книгата са прочели, и други данни за техните навици за четене. Подобно на предходната категория тези данни могат да се събират само в дигитален формат от частни оператори и рядко напускат пределите на фирмата.
- **Данни за рецензии и отзиви**
Включват информация за това какво казват хората за дадена книга, като например броя и съдържанието на рецензиите, както и общата оценка на рецензиите. Такава детайлна информация е полезна за калибриране на предлагането, но се използва само в някои развити пазари, отново от частни оператори.
- **Маркетингови данни**
Включват информация за това колко ефективни са били различните маркетингови кампании, включително данни за кликания, конверсии и продажби. Такива данни могат да се получат само ако са засечени резултатите преди провеждането на маркетинговата компания и се анализират на фона на данните, събрани след кампанията. Тези данни следва да се анализират с подходящ модел, ако се търси причинно-следствена връзка между резултати и ресурси.
- **Финансови данни**
Тези данни фигурират във финансовите отчети и включват информация за разходите, свързани с издаването на дадена книга, както и за приходите, които тя генерира. Те са необходими за определяне на по-ефективна ценова политика. Цената на книгите в дигиталното пространство не се определя само от разходите, а и от степента на търсене на продукта и конкурентните продукти.
- **Данни за използването**
Включват информация за това как хората използват книгата, например колко често влизат в електронното издание и в кои раздели прекарват най-много време. Отново, тази информация е възможно да се получи само от платформите и приложенията, които се използват, но има много важна стойност за бизнес модела за предлагане на съдържание.
- **Сведения за договорите и лични данни**
Включват договори за управление на авторските вознаграждения, лицензиране, придобиване на права и други, които обикновено съдържат лични данни за участващите страни, като например имената и адресите на автора (авторите) и издателя. Такива данни съществуват само в рамките на фирмите.

Важно е да се отбележи, че всички лични данни, включени в договор за управление на авторските възнаграждения, трябва да се третираат внимателно и при зачитане на неприкосновеността на личния живот. Това може да включва предприемане на мерки за защита на данните от неразрешен достъп или използване и прозрачност относно начина на използване на данните.

Изброените по-горе типове информация биха разкрили в дълбочина процесите в издателската индустрия. На този етап тези инструменти са оперативни прилагани само от големите издателства, които могат да си позволят такъв финансов и организационен ресурс.

Основни налични информационни ресурси за издателската индустрия

Към настоящия момент не съществува централен източник на данни за световната издателска индустрия. Сред по-важните авторитетни източници може да бъдат посочени следните:

- Доклад на СОИС за глобалната издателска индустрия (WIPO 2023) От 2017 г. СОИС и Международната асоциация на издателите (МАП) се опитват да се справят с тази липса на авторитетен източник на информация за издателската дейност. През 2023 г. беше публикувано петото издание на доклада за глобалната издателска индустрия.⁴ Докладът представлява особен интерес, тъй като е най-задълбоченото до момента обобщение на различни по вид информационни източници, свързани с издателската индустрия. Докладът комбинира следните източници:
 - а) анкетно проучване на издателската индустрия, изготвено на базата на въпросник, разпространен до националните асоциации на издателите;
 - б) проучване на данните от националната система за депозит;
 - в) данни от Nielsen BookScan;
 - г) данни от Агенцията за международни стандарти в областта на книгите (ISBN);
 - д) проучване, проведено от Международната асоциация на издателите и Nielsen BookData.Този избор дава представа къде и каква информация е налична за издателската дейност. Различните източници очертават различни картини на състоянието на световната издателска индустрия, които са взаимно допълващи се, но в същото време информацията между тях се разминава, тъй като е изготвена на базата на различни методики.
- Проучване на издателската индустрия на базата на данни от националните асоциации на издателите
Целта на това анкетно проучване е да се получат част от пазарните данни, като приходи, заглавия, износ и т.н. То е допълнено с

данни от Федерацията на европейските издатели (FER) и Регионалния център за книги в Латинска Америка и Карибите (CERLALC). Данните за 2022 г. обхващат само 35 държави, което е повече от всички други подобни прочувания в миналото. В сравнение с предишния доклад новото проучване добавя данни от Филипините и Ирландия, но броят на държавите, обхванати от изследването, е сходен.⁵

Проучването показва, че общият размер на приходите от продажби и лицензиране в търговския и образователния сектор е 76,3 млрд. щатски долара през 2022 г. Тези приходи варират от 55,5% в Италия и Обединеното кралство до 93,2% в Япония. Образователният сектор генерира две трети или повече от общите приходи в Индия (93,3%), Кралство Нидерландия (66%) и Турция (73,5%). Заглавията в цифров/аудиоформат генерират около една трета от общите приходи в Дания (37%), Финландия (39,7%), Япония (43,1%) и Швеция (36,1%) и като цяло нарастват.

Онлайн продажбите отбелязват значителен ръст и генерират около две трети от общите приходи на издателската индустрия в Швеция (59,3%) и Обединеното кралство (59,1%).

Приходите от детски книги представляват повече от една трета от приходите в търговския сектор в Колумбия (35,1%), Дания (35,2%) и Нова Зеландия (37,6%). САЩ отчитат приходи от детски книги в размер на 4,9 млрд. щатски долара през 2022 г.

Тези резултати показват стабилна тенденция на растеж на дигиталните аспекти в издателската индустрия и подобрене на общите пазарни показатели. В същото време те не са достатъчно представителни, тъй като големи пазари като Китай и Индия не са предоставили данни за целите на това проучване (WIPO 2023).

- Данни за национално депозирани произведения

Депозирането е законово задължение на национално ниво, което изисква от издателите да депозират определен брой копия от публикуваните издания в национален депозитар, определен в закона. В по-голямата част от държавите системата за законово депозиране е задължителна. В някои страни се изисква депозит само за печатни книги, докато в други това важи и за цифрови публикации, електронни книги и други формати. Оттук произтичат съществени различия между информацията по страни – дигитализацията води до значително увеличаване на броя на депозитите. Това ограничава реалната съпоставимост на някои от данните. Данните от националните депозитари представят надеждна информация в изчерпателен обхват и включват и самоиздаването. Това обаче не решава проблема с различните законови разпоредби, които предполагат различия в обема на депозираните произведения.

Докладът констатира, че 82 национални депозитара са предоставили данни, обхващащи: а) книги, б) партитури и музикални аудиофайлове, в) филми и видеоматериали и г) периодични издания (списания, електронни поредици и др.). Броят на депозираните книги се е увеличил до 2,7 млн., което се дължи най-вече на ръста на цифровите депозити. Това е увеличение с 5%, като общият обем все още е по-малък от нивата преди пандемията от COVID-19.

Повече от половината депозити (52,1%) са от Европа, следвана от Азия (34,0%) и Северна Америка (10,5%). Най-голям брой книги са депозирани в Германия (401 197), следвана от САЩ (264 722), Обединеното кралство (167 000), Япония (113 296) и Испания (98 289). Повече от две трети от всички книги, депозирани в Дания (82,4%), Германия (71,4%) и САЩ (91,7%) през 2022 г., са в цифров формат (фигура 12). За разлика от тях печатният формат съставлява почти всички книги, депозирани в Румъния (93,4%), Швеция (96%) и Виетнам (90,4%).

- Данни от Международната агенция за ISBN
ISBN е международен стандартен идентификатор на публикациите. Той се администрира от Международната агенция за ISBN и от национални или регионални агенции за ISBN. ISBN е най-често използваният идентификатор за публикация, която предоставя данни за издателя. Системата ISBN има тристепенна административна структура – Международната агенция ISBN, националните и регионалните агенции за регистрация и издателите. Международната ISBN агенция е официалният регистрационен орган, назначен от Международната организация по стандартизация (ISO), за да контролира глобалното използване на стандарта ISBN. Издателите са отговорни за получаването на ISBN на отделните публикации от разпределените им регистрационни елементи. Издателите обаче използват и други идентификатори, например стандартния идентификационен номер на Amazon (ASIN), идентификатора за цифров обект (DOI) и т.н. Данните за ISBN дават добра представа за размера на издателския пазар в дадена страна и могат да бъдат средство за валидиране на данни от други източници. Докладът сочи, че през 2022 г. Международната ISBN агенция е предоставила данни за 50 държави, като в допълнение CERLALC е предоставила данни за 15 държави от Латинска Америка и Карибите. Най-големият потребител на идентификатора ISBN са САЩ с 3,3 млн. регистрации, следвани от Япония (902 311), Република Корея (338 237), Индия (281 091) и Германия (277 000).⁶ Общата тенденция е за увеличение на регистрациите на ISBN, като най-

голямо увеличение е регистрирано в Япония (+717 326), следвана от САЩ (+394 608) и Бразилия (+64 928).

Данните за ISBN представят информация за броя на публикациите, но следва да се има предвид, че съществуват алтернативните формати за една и съща публикация (например издания за електронни книги, издания с твърди корици и издания с меки корици), които могат да получат отделен ISBN и така да е налице двойно отчитане на публикуваните заглавия. Друг ограничител е цената на регистрацията – в някои развиващи се държави тези разходи са твърде високи за малките издатели и произведенията се публикуват без този идентификатор. Трети ограничител е фактът, че не всички национални агенции боравят коректно с този инструмент. Допускат се грешки, съществува потенциал за прилагане на цензура там, където националният орган е свързан с държавната администрация. ISBN може да се предлага срещу заплащане от търговски агенти, които използват непознаването на инструмента или процедурните сложности, свързани с неговото прилагане.

- Nielsen BookScan

Nielsen BookScan е частна компания, която предоставя данни за трансакциите в мястото на продажбата, т.е. те постъпват директно от търговците на книги. Компанията работи в много страни, но покритието на пазара варира в различните страни – от 90% в Австралия, Италия и Обединеното кралство до около 60% в Нова Зеландия. Nielsen BookScan е предоставил данни само за 10 държави за периода 2019–2022 г. Макар тази информация да е особено ценна и реалистична, не следва да се забравя, че компанията оперира на търговски начала и само онези държави, които могат да си го позволят и в които има значим интерес от получаването на тази информация, могат да имат подобни данни. Наличието на този сегмент в доклада по-скоро маркира потенциала на този източник.

Официална статистика

Национална статистика

Официалната национална статистика е предпочитан източник на данни във всички отрасли. Причината е, че институцията, отговаряща за статистиката в държавата (там, където тя съществува), работи на базата на утвърдени статистически стандарти, с професионални методи и екипи и това позволява достоверност на данните, периодичност в събирането на информацията и съпоставимост с други данни за икономическата дейност в държавата.

Подробните данни за издателската дейност следва да се съдържат в структурната бизнес статистика, изготвяна като част от системата на националните сметки. Този тип статистика описва точно структурата, поведението и икономическите дейности в издателската индустрия, с най-голяма детайлност. Наличието на такива данни би дало отлична представа за взаимовръзките между издателската дейност и останалите икономически сектори, възможност да се проследи в каква степен тази индустрия е интегрирана в националната икономика, кои са най-големите ѝ потребители и доставчици на услуги, суровини и материали.

Проблемът е, че в много държави този тип статистика, въпреки добрите намерения и поетите задължения, се публикува в много агрегиран формат, който не е достатъчен за пазарен анализ. Статистическа агенция би могла да извърши тази дейност при изрична разпоредба и съответното ресурсно осигуряване (държавна поръчка, международно изследване, търговска поръчка и др.).

В официалния класификатор на икономическите дейности ISIC издателската дейност има отредени съответните кодове за публикуване на данните. Същото важи и за кодовете в международната класификация за заетостта ISCO, поддържана от Международната организация по труда.

При наличието на ограничени данни все пак е възможно тази информация, макар и на агрегирано ниво, да се използва за изчисляването на мултипликатори и други икономически показатели на издателската индустрия на национално ниво. Официалната статистика може да бъде един от източниците на данни за издателската индустрия, но обикновено той не е достатъчен.

Международна статистика

Като държава членка на Европейския съюз, България е длъжна да предоставя данни на Евростат, който подготвя задълбочени статистически анализи. Тази рамка се изпълнява и от Швейцария, Исландия и Норвегия. Предписани са различни методики за гарантиране на качеството на данните по формулираните показатели, в т.ч. агрегиране, импутации и др.⁷ Независимо от правното задължение на страните членки да предоставят пълна информация, тези данни не съществуват за всички държави членки в достатъчно детайлен вид.

Частни информационни източници

Международни източници

Федерацията на европейските издатели FEP и CERLALC са два примера за международни организации, които предоставят изключително полезна информация за издателската дейност. Всяка от тях има своите особености. FEP предоставя максимално подробна информация, но за съжаление, не всички европейски държави събират необходимите данни

и не могат да я предоставят. CERLALC, като организация от системата на ЮНЕСКО, акцентира върху книгите като инструменти на националната политика в областта на образованието и културата.⁸ Много от нейните членове не предоставят пълни данни по определените индикатори и CERLALK подпомага финансово извършаваното на детайлни проучвания в държавите, които са определили книгоиздаването като свой приоритет. В Латинска Америка единствено Мексико, Колумбия и Бразилия публикуват подробни данни за издателската дейност, в което са инвестирани години усилия и финансови средства.

В други райони регионалните организации не са достатъчно силни и не събират достатъчни данни – например APNET (Африканската мрежа на издателите) не публикува подходящи данни, а се фокусира върху сътрудничеството между издателите и просветна дейност, като подпомагане на техните политики с ръководства и референтни материали.⁹ В Азия не съществува силна регионална организация на издателите, която би могла да предоставя данни.

Сред частните международни фирми следва да се посочи Nielsen, който е утвърден пазарен анализатор, опериращ на търговски начала.¹⁰ По-обща статистическа информация може да бъде получена и от Statista, която се утвърди като надежден източник за много пазарни проучвания в различни области.¹¹ Частните фирми оперират на търговска основа и остават недостъпни при липсата на финансиране.

Вероятно един от най-използваните източници са данните, предоставяни от международните издателства за техните резултати, като тези данни е трудно да бъдат анализирани по страни.

Национални източници

Особен интерес в тази област представляват националните асоциации на издателите. В много от развитите държави те събират или финансират събирането на данни от своите членове. Примери за това са асоциациите на издателите в САЩ, Великобритания, Германия, Франция, Япония и много други. Но в по-голямата част от държавите по света асоциациите на издателите не са добре организирани и финансирани и не разполагат с ресурс за събирането и анализирането на данни, свързани с функционирането на индустрията.

В национален план съществуват редица известни консултантски фирми с опит в областта на издателската дейност. Сред тях може да бъде изтъкнат проектът Ruediger Wischenbart Content and Consulting, който от десетилетия публикува класация и данни за 50-те водещи издателства в света.¹² Експертиза за извършването на подробни анализи съществува, проблемът е, че тази информация не би могла да се верифицира и статутът ѝ винаги ще бъде на пазарно проучване. Безусловно, големите национални издателства са важен източник на информация, но поради

пазарна политика и други съображения те публикуват минимална по обем и детайли информация.

Предизвикателства пред информационното покритие на издателската индустрия

Някои от съществуващите предизвикателства вече бяха посочени в изложението дотук. Те може да бъдат систематизирани по следния начин:

- **Приоритетност**
Налице е недооценяване на важността на информацията за издателската индустрия. За да се събира и анализира информация в тази област, е необходимо това да бъде формулирано като приоритет. През 2022 г. Световният конгрес на издателите заяви този приоритет и с тази цел бе създаден специален комитет към Световната асоциация на издателите в областта на данните и статистиката. Този приоритет все още не е материализиран в дейността на много от членовете на IPA. В същото време далеч не всички национални асоциации са членове на IPA.¹³ Информацията може да предложи аргументи за ролята и мястото на издателската индустрия и да утвърди положението ѝ като централна творческа индустрия. При обсъждането на различни законови промени, формулирането на политики и прилагането им данните могат да бъдат най-добрият съюзник на издателите. В същото време те могат да очертаят тенденциите и да посочат областите, които имат нужда от подкрепа. Когато събирането на данни в тази област се определи като приоритет, следва да се направят съответните организационни промени в изготвянето на национална статистика в тази област.
- **Организационни и финансови аспекти**
Издателите по света и по региони не са достатъчно добре организирани по отношение на общите си икономически интереси. Събирането на информация е въпрос, който зависи от националните данни и капацитета на националните асоциации. В много случаи това са организации без сериозен финансов и организационен капацитет, които не разполагат с ресурс за събирането на данни. Този аспект би следвало да се регулира на ниво условия за членство. Неформалният характер на много от асоциациите на издателите и на самите издателства също е пречка за ресурсното обезпечаване на тази дейност. Нарастващият брой самоиздаващи се автори често не осигурява произведенията със съответните идентификатори, което ги прави трудно откриваеми.
- **Обработка и обхват на данните**
В контекста на изложената материя един от най-големите проблеми е за съпоставимостта и съвместимостта на данните.

Това е свързано с наличието на различни дефиниции, по които се събират данните, с различните национални правни норми, които определят възможностите за регистрация и депозит, обема на регистрирането, формата на депозирания произведени и др. Големи възможности могат да предложат моделите за анализ на големи обеми от данни, които могат да съберат данни онлайн, да ги анализират и бързо да предоставят структуриран статистически анализ, да разширяват обема на информацията, с която разполагат, и да очертават тенденции за развитието на издателската дейност. Във връзка с това следва да се използват и възможностите на изкуствения интелект.

При засиленото използване на онлайн предлагане на книги от платформи възникват въпроси, свързани със защитата на личните данни на потребителите и самите бази данни на платформите. С малки изключения националните асоциации, а в още по-малка степен правителствата, не разполагат с данни и сериозни проучвания за ефекта от пиратството и нанесените вреди на издателската индустрия. В цифровата среда възникват много повече рискове за защитата на произведенията на издателите и пиратството остава един от централните проблеми в индустрията (Ganchev 2024, 40). Без такива данни е трудно да бъде изработена добра стратегия за борба с пиратството в книгоиздаването и особено в книгоразпространението.

- **Обхват на данните**

В изложението бяха описани наличните информационни източници и някои от проблемите на тяхното функциониране. В същото време следва да се постави въпросът дали тази информация описва в достатъчна степен значението на издателската дейност. Необходима е качествена информация за приноса на издателството в постигането на целите на устойчивото развитие, за неговия ефект върху образованието, културното и духовно развитие, грамотността, достъпа да култура и информация; като цяло, за възприемането на книгоиздаването сред обществото. Технологичните възможности все още не са широко използвани в процеса на събиране и обработка на данни в издателската индустрия. Динамичните индикатори за издателството в дигиталната среда могат да дават мигновена и полезна информация, която да подпомага и малките издателства.

Заклучение

Световното книгоиздаване е във възход. За това допринасят все по-популярните аудио- и електронни книги, все по-голямото търсене на книги в развиващите се страни, ръстът на самоиздаването и повишеното общото търсене на печатни издания.¹⁴

Наличните данни за издателската дейност в световен мащаб все още дават частична картина за състоянието на индустрията. Издателската дейност е един от най-значимите творчески сектори и заслужава да има по-добро информационно покритие. Наличието на надеждни данни и анализи би подобрило възможностите за отстояване на интересите на индустрията, адаптацията на националната правна рамка и бизнес практиката и подобряването на условията за развитие на издателската дейност. Без ресурсно обезпечаване събирането на данни не може да бъде пълноценно. Това предполага активни усилия от страна на националните издателски асоциации, органите за защита на авторските права и статистическите служби. Необходими са повече усилия за хармонизиране и стандартизиране на определенията и методологиите за отчитане на основните показатели в индустрията, за подобряване на методите за анализ на дигиталните публикации, продажби и други видове ползвания. Сътрудничеството между националните професионални асоциации, международните организации и държавните органи в областта на статистиката може да подобри състоянието на данните в този водещ творчески сектор.

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж. DEAZLEY, R., 2008. Commentary on the Statute of Anne 1710. In: *Primary Sources on Copyright (1450–1900)*. В: *Copyright History*. [online], [прегледано на 06.06.2024]. Достъпно на: www.copyrighthistory.org.

² WIPO-Administered Treaties. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works. В: *WIPO Official Website*. [online], [прегледано на 06.06.2024]. Достъпно на: <https://www.wipo.int/treaties/en/ip/berne/>.

³ ISBN (International Standard Book Number); ISSN (International Standard Serial Number); ISTC (International Standard Text Code в момента не е активен); IPC (International Product Code)

⁴ Обхватът на изследването на издателската индустрия е ограничен до: а) търговския и образователния сектор и б) публикуваните материали (т.е. книги, монографии и т.н.), издадени с ISBN, идентификатор на цифров обект (DOI) или друг идентификатор на книгата.

⁵ Авторът участва пряко в подготовката на доклада и споделя в статията лични наблюдения от процеса по изготвянето му.

⁶ Данните за 2022 г. за Китай – един от петте най-големите потребители на идентификатора ISBN, не са налични в това изследване.

⁷ Structural business statistics (sbs) Reference Metadata in Euro SDMX Metadata Structure (ESMS) Compiling agency. В: *Eurostat*. [online], [прегледано на 06.06.2024]. Достъпно на: [Structural business statistics \(sbs\) \(europa.eu\)](http://Structuralbusinessstatistics(sbs)(europa.eu))

⁸ El Centro Regional para el Fomento del Libro en América Latina y el Caribe. Повече на *CERLALC Official Website*. [online], [прегледано на 06.06.2024]. Достъпно на: <https://cerlalc.org/>.

⁹ African Publishers Network. Повече на *APNET Official Website*. [online], [прегледано на 06.06.2024]. Достъпно на: <https://apnetafrica.org/>.

¹⁰ Вж. повече на *Nielsen Official Website*. [online], [прегледано на 06.06.2024]. Достъпно на: <https://www.nielsen.com/>.

¹¹ Вж. повече на *Statista Official Website*. [online], [прегледано на 06.06.2024]. Достъпно на: <https://www.statista.com/>.

¹² The Global 50 Publishing Ranking & Frankfurt CEO Talk. В: *Rüdiger Wischenbart Official Website*. [online], [прегледано на 06.06.2024]. Достъпно на: <https://www.wischenbart.com/markets-reports/ranking/>.

¹³ Вж. International Publishers Association (IPA). Annual Report 2022–23. В: *International Publishers*. [online], [прегледано на 06.06.2024]. Достъпно на: <https://internationalpublishers.org/wp-content/uploads/2022/12/ipa-annual-report-2022-23.pdf>

¹⁴ CURCIC, D., 2023. Publishing Industry Statistics. В: *WordsRated*. [online], [прегледано на 06.06.2024]. Достъпно на: <https://wordsrated.com/publishing-industry-statistics/>.

ЛИТЕРАТУРА

ГАНЧЕВ, Д., 2022. Интелектуалната собственост и конкурентоспособността – аспекти на макроикономическия анализ. В: *Интелектуална собственост и бизнес*. София, № 2, с. 82–106. ISSN: 2815-3464.

ГАНЧЕВ, Д., 2024. Икономически аспекти на изкуствения интелект в творческите индустрии. В: *Икономически и социални алтернативи*. София, № 1, с. 47–64. ISSN 1312-7462. DOI: <https://doi.org/10.37075/ISA.2024.1.03>.

GANCHEV, D., 2024. Enhancing Economic Security through Intellectual Property. In: *Strategies for policy in science and education*. vol. XXXII, № 1, pp. 38–52. ISSN: 1310–0270. DOI: <https://doi.org/10.53656/str2024-1s-3-enh>.

STOYANOVA, P., 2022. Digitization, Digital Transformation and Intellectual Property. In: *Fourth National Scientific Forum The Business in 21st Century “Recovery and sustainability after the crisis”*. Conference proceedings, pp. 340–347. ISBN-13 978-619-232-671-5.

WORLD INTELLECTUAL PROPERTY ORGANIZATION (WIPO), 2012. *Managing Intellectual Property in the Book Publishing Industry : a Business-Oriented Information Booklet*. Creative Industries, Booklet № 1, 86 p. ISBN 978-92-805-1644-9.

WORLD INTELLECTUAL PROPERTY ORGANIZATION (WIPO), 2015. *Guide on Surveying the Economic Contribution of the Copyright Industries*, Geneva, 194 p. ISBN 978-92-805-2679-0.

WORLD INTELLECTUAL PROPERTY ORGANIZATION (WIPO), 2021a. *The Economic Contribution of the Copyright Industries: an Overview of the Results from WIPO Studies Assessing the Economic Contribution of the Copyright Industries*, 85 p.

WORLD INTELLECTUAL PROPERTY ORGANIZATION (WIPO), 2021b. *From Paper to Platform : World Intellectual Property Organization. Publishing, Intellectual Property and the Digital Revolution*. Geneva, 143 p. ISBN 978-92-805-3311-8. DOI: 10.34667/tind.44602.

WORLD INTELLECTUAL PROPERTY ORGANIZATION (WIPO), 2023. *The Global Publishing Industry in 2022*. Geneva, 33 p. ISBN 978-92-805-3574-7. DOI: 10.34667/tind.48714.

REFERENCES

GANCHEV, D., 2022. Intelektualnata sobstvenost i konkurentosposobnostta – aspekti na makroikonomicheskia analiz. V: *Intelektualna sobstvenost i biznes*. Sofia, № 2, s. 82–106. ISSN 2815-3464.

GANCHEV, D., 2024. Ikonomicheski aspekti na izkustvenia intelekt v tvorcheskite industrii. V: *Ikonomicheski i sotsialni alternativi*. Sofia, № 1, s. 47–64. ISSN 1312-7462. DOI: <https://doi.org/10.37075/ISA.2024.1.03>.

THE GLOBAL PUBLISHING INDUSTRY'S INFORMATION CHALLENGES

Abstract: *Publishing is the oldest and well-established creative industry with a significant contribution to the socio-economic and cultural development of nations. Nevertheless, it does not yet have systematic information to enable an adequate assessment of its place and role. There are various data sources that provide only a partial picture of the economic performance of the publishing industry. This article addresses three sets of questions. The first relates to the general level of information coverage in book publishing and the reasons for this state of affairs. The second deals with the information sources available to the industry – their scope and limitations. The third group is related to the challenges in information gathering and analysis. Some of the key methodological issues in the analysis and use of information in book publishing at national and international level are highlighted. Better information resourcing of the publishing industry can enable it to better protect its interests globally and regionally.*

Keywords: *intellectual property; creative industries; publishing industry*

Dimitar Ganchev, PhD

University of National and World Economy,
19 December 8th st., Student District, 1700 Sofia

E-mail: dimitar.ganchev@unwe.bg

ИСТОРИЯ НА КНИГАТА
*BOOK HISTORY***A STUDY OF THREE OF THE MOST SIGNIFICANT
ADAPTATIONS OF WUTHERING HEIGHTS**

Diana-Nicoleta Ciucu
University of Bucharest

Abstract: *The intention of the paper is to demonstrate the way in which the feminine in Wuthering Heights films is rendered on screen. The author of the article is interested in the feminine, the role of women and the way in which they were received in the society of those days. The research is focus on analysing Wuthering Heights adaptations in terms of their fidelity (or lack of it) to the source text; moreover, it is aim to also address this issue in terms of intertextuality with reference to the layering process, the adding and / or altering of previous film adaptations of the text. The partial conclusion so far is that Wuthering Heights film adaptations imply both recognition and remembrance (of the novel), while also carrying an individual aura within them in terms of the way in which the original material is filtered and staged.*

Keywords: *novel; adaptation; context; intention; creation; reception*

Aim and context

The article aims not only to analyze Wuthering Heights more closely, both as a literary text and in the wider context of political, economic and historical factors, but also to discuss some of the most relevant screenings of the novel. Therefore, the research shall examine the way in which an adapted work differs from the original, taking into account the familiarity and the novelty of adaptations, in terms of differences perceived between literature and film, and likewise the contexts of the films considered, the process of (re)creation and reception presupposed by them, as well as the shifting intentions of an adapted piece of literature into another work.

The discussion will focus on three Wuthering Heights adaptations: the first one is the 1939 film, which is considered up to the present as a reference point, a fact which is easily noticed by some scenes being replicated in many of the upcoming screenings. Further on, I continue with the 1992 adaptation, as it has been considered an ambitious narrative of the novel, in terms of aesthetics and scope; also, Peter Kosminsky's film if seen as one of the most representative Wuthering Heights films, considering the multitude of novelty

elements it conveys. Last but not least, ITV's two-part serial is brought into question due to its fresh perspective upon the well-known and established story of Catherine and Heathcliff, also because it is the first and only series created based on Emily Brontë's novel.

Adaptations of Wuthering Heights

William Wyler's 1939 film adaptation of Wuthering Heights

The first adaptation to be considered is the one from 1939, which gave the novel "cultural significance" and also set a "standard" to which many of the future films have been related. The film, directed by William Wyler, appeared on the eve of World War II, and this historical context is strongly imbued in the images of the film. Although both the main actors and the screenwriter are British, the scenes in the film are materialized in a British-American cultural dialogue (Shachar 2012, 43), the main goal being to strengthen the alliance between the two nations at a delicate historic moment.

At the same time, the cultural context of the 1939 film is also worth mentioning: the swamps meetings between Catherine and Heathcliff represent transcendence. Thus, the emergence, development, and establishment of British studies as the essence of social formation occurred amid the context of the World Wars – as the trauma of war led to a "spiritual hunger" (Shachar 2012, 45–46), for which literature apparently had the answer. In other words, literary education has replaced lost social, religious, moral and intellectual traditions.

However, the film was made in the Hollywood's "Golden Era" (Shachar 2012, 39), and this is reflected in the love story between Catherine and Heathcliff, transmitted to the public through beautiful, spectacular images and scenes. Perhaps the aspect of the film that contrasts most with the novel is the image of Heathcliff: while Emily Brontë structured him as a hard and implacable character, the film presents him as a romantic hero, who tolerantly and silently endures the pain caused by other characters. These elements, and not only, made their mark on the "personal note" that William Wyler gave to the 1939 film, granting the novel its action nuances in tune with the socio-economic, cultural, historical and political aspects of the time.

There is a pertinent reason for which Wyler's adaptation was established as canonical, and that is because of the themes rendered so grandly on screen: the Sublime, the hilltop lovers, transcendent love. Thus, the shots of Catherine and Heathcliff while being on the moor are very still compared to the rest of the action, as if the lovers become one with the landscape and the sky, as if eternity sets up for those moments of transcendent unity and calmness (Federico 2009, 154). Nature is also an important element in the film, acquiring traits of the lovers and lending them characteristics of its own, leading thus to a communion between these forces. Moreover, the 1939 adaptation is also about the notions of identity and "home", rendering a

representational power that “has in fact assured the “afterlife” of *Wuthering Heights* beyond the pages of the novel.” (Shachar 2012, 49).

Peter Kosminsky’s 1992 ambitious narrative of Wuthering Heights

In the case of this adaptation, we are dealing with elements that keep the line of the novel, but also with new scenes added by the director, that are not found in Emily Brontë’s work. An undeniable similarity between the film and the novel is that of Catherine’s character: the director built an image very close to the one described by the author, an energetic Catherine, talkative and joking, who does not follow the rules. In opposition with Catherine’s vitality and energy, Heathcliff, although equally rebellious, is portrayed as rough and grim. Kosminsky also attaches importance to the second generation, not only to the first, as other films have done, and this aspect is also a new element brought in the film as screening of the novel.

As mentioned above, the 1939 film became a reference point for the later ones: Kosminsky’s adaptation not only demonstrates fidelity to the original work, but also similarities to the scenes of the two lovers in the first film. Similarly to William Wyler, Peter Kosminsky shows Catherine and Heathcliff, in their meetings, with their eyes turned to the sky, in a transcendental union, motionless for a long time (compared to the usual frames of the film). In addition, like in the *Golden Age* film, this is in fact the story of the main male character, Heathcliff, being presented as a hero with multiple facets and character traits. In Kosminsky’s hands, Heathcliff preserves some aspects of the Romantic character in the novel, he is a suffering wronged hero, but also an attractive sadist.

Moreover, both 1939 and 1992 screen adaptations are men’s narratives, as Heathcliff plays the leading role, with the implicit hypothesis that these films are the representations of “masculine narratives and masculine dramas of being, marketed as romantic stories for women under the trope of the “lovers’ discourse” (Shachar 2012, 92). Kosminsky’s work of art is, likewise Wyler’s, an embodiment of Heathcliff’s spectacle of pain – thus, the 1992 adaptation mirrors the fascination of the 1990s cinema with the masculine grief (Shachar 2012, 95).

Not only does Peter Kosminsky pay tribute to William Wyler’s 1939 screen adaptation of *Wuthering Heights*, but he also out-represents the latter by impressive scenes and elements that define the film he directed: first of all, the 1992 moors consist of giant white rocks that contrast the darkness of the couple, as if Catherine and Heathcliff are the only inhabitants on earth. Second of all, although both screenings glamorize masculine pain and violence, on the one hand Wyler’s Heathcliff directs it onto himself, while Kosminsky’s Heathcliff inflicts cruelty upon women – differently said, the 1992 Romantic hero, as Kosminsky interprets him, is a product of the times when masculine misogyny was celebrated. Debating upon this issue within the wider context of the fall of

post-industrialism, Ralph Fiennes exhibits the recognition of men as “subjects-in-themselves”, having their own needs and individuality (Federico 2009, 161).

Beyond the reference to Emily Brontë’s work and Wyler’s landmark screening, Kosminsky’s ambitious screen “translation” of *Wuthering Heights* also brings new elements: first, the presence of the character of the author of the novel in the film is an aspect that had not previously been introduced. At the same time, the director places the male at the center of the narrative, which inevitably leads to the removal of the female to the edge. Along this line of ideas, with Heathcliff in absolute control of nature, the director added a scene not found in the novel or in any other adaptation: the male character is depicted as the master of nature and the one who decides Catherine’s destiny when he prophesies about her life in accordance with the weather. With this in mind, I believe that the ambitious 1992 film is an aesthetic transposition of undeniable importance, which introduces elements of absolute novelty, giving the story a fresh air and a unique perspective.

ITV’s 2009 two-part series adaptation of Wuthering Heights

Like the previous screenings discussed, the 2009 serial presents both known components, already well established at that time by the novel itself and the films launched before. Firstly, the ITV serial is quite faithful to Catherine’s image as described by Emily Brontë, embodying a personality characterized by desire, aggression and excess found in the pages of the novel. Secondly, the film that features Charlotte Riley and Tom Hardy tells, like previous major screenings, the story of Heathcliff: this time, the beginning scene has Heathcliff in the foreground, (a reminder of Ralph Fiennes’ image) who is in Catherine’s bed (instead of Lockwood, as we already know from the writer’s story). At the same time, the opening scene is resumed at the end (technique found in Kosminsky’s film), a unique feature that gives Tom Hardy the role of the narrator.

On the other hand, the neo-Victorian adaptation of ITV incorporates characteristics of the Victorian era, for example social class, gender roles and expectations imposed onto characters, gothic elements and family and inheritance, emotional intensity, brought to the fore precisely to be realized: “We no longer see in the past refuge from the present; instead, we excavate the past to expose its “iniquities and indignities” (Shachar 2012, 148).

A novelty of the 2009 film is that of building a metaphorical and ideological relationship between Catherine and Cathy – an example of the daughter’s materialization in her mother is the scene of Cathy’s imprisonment in Catherine’s room by Heathcliff. As he unearths Catherine’s grave to embrace her remains in a spate of possessive desire, Cathy walks her hand over the inlays in her mother’s furniture. The flashback technique that unites the two generations is present here: as Heathcliff returns from his “encounter” with Catherine, he looks up at her bedroom window to see Cathy – through this image both mother and daughter personify the captive woman.

This two-part serial was addressed to a young, educated target audience. ITV's film focuses on the historical context of the novel, and the themes covered are the role of women, feminism, notions of class and race, but also colonialism: for example, Catherine's choice in terms of the man she decides to marry and her heart being caught between her passionate love for Heathcliff and the security and social expectations imposed by a conventional union with Edgar, is an example of a recurrent theme in Victorian literature.

A novelty is Catherine's numerous red garments, which are closely linked to the modernization and sexualization of the character in the film. However, Catherine's attachment to Heathcliff is far more complex and contradictory in the novel, unlike in this film, where her personality traits in relation to Heathcliff denote a simplification, translated into her desire for the man she loves. Another new aspect introduced by the ITV film is the placement of the well-known love story in a wider social and cultural context (Catherine and Heathcliff are presented at a village market and at a church event) than the novel and previous adaptations, which had accustomed viewers to the pair of lovers isolated from the rest of the world.

The 2009 serial differs from the novel from a few points of view: firstly, the action is located in a late 19th Century, as opposed to the novel, whose setting is the mid-Victorian society. Secondly, unlike Cathy's interest for Linton found in the pages of the book, ITV presents a stronger daughter-mother bond; thirdly, the film consists of sex scenes, which are not to be found in the novel by Emily Brontë. Fourthly, Lockwood's character is removed from the screen adaptation (and its function is taken by Heathcliff), which automatically leads to a shift of focus onto the second generation. As Heathcliff becomes the narrator, there is more emphasis on his inner life and the love he shares with Catherine.

Not only in regards to the novel is ITV's serial distinct, but also in relation to the previous adaptations: whereas the previous screenings discussed have placed the lovers in isolation, the 2009 serial present Catherine, Heathcliff and their love story in a wider social context, as it is sprinkled with "a church congregation, a market day ... all crowded with people ..." (Shachar 2012, 161). Also, the fore-mentioned strong ideological link between Cathy and her mother Catherine is something fully explored in this film. In addition, the sexualization of Catherine's character is symbolized by the numerous red garments she wears in the film – together with this aspect, the modernized Catherine's contradictory desires are "domesticated" and disclosed through sexual desire (Shachar 2012, 155).

The Trauma dimension of Catherine and Heathcliff

There is a powerful trauma dimension that stems, mainly, from the way the characters are constructed both by the author and as rendered on screen. Consequently, investigating the way in which traumatic elements are transposed in the films under scrutiny has been and still is one of the key

aspects of the research. Along this line of thought, I shall direct my attention to considering the traumatic representation of the main characters and, more specifically, the way in which the mother – daughter relationship is displayed.

Catherine

Attentively constructing her character, Emily Brontë shows mastery with respect to a deep psychological insight: we are introduced to a surprisingly immoderate character that takes us by surprise every step of the way, in terms of immaturity, the refusal to grow up and assume responsibility, her inclination to a split identity, self-destruction and a constant demonstration of extreme emotions and conduct.

All through her girlhood, Catherine leads a double life: she was one at home, a reckless girl inconsiderate of her manners, while a totally different one at the Lintons, she tries to charm everyone. Although Brontë's main character sets out as a representative of innocence, authenticity, purity, the resident of the moors (by Heathcliff's side) eventually succumbs to social norms and chooses the material comfort at Thrushcross Grange and the advantages conferred by a marriage with Edgar. This choice leads to Catherine's further psyche split and her upcoming physical and mental downfall.

In the relationship with Heathcliff, Cathy lives in a heavenly setting; she is like a bridge to Heathcliff, leading us into his deepest inner being, as they defy both time and space. Her "fall from heaven" commences with her five-week stay at Thrushcross Grange for medical care after having been bitten by one of the Lintons' dogs. Upon her return to Wuthering Heights, Catherine confesses to Nelly her oneness with Heathcliff, but chooses to give into Edgar's marriage proposal.

Heathcliff's leaving brings about Catherine's delirious behavior, by means of hallucinations and catatonic symptoms. When Heathcliff returns, Catherine's twofold personality and her to and fro oscillation between conformity and nonconformity surface again: she is overjoyed at seeing his former lover, as inappropriate and preposterous as it may be for her condition of a married woman. It is on this particular occasion, again, an instance of Cathy evincing this "double character without exactly intending to deceive anyone" (Bloom 2008, 72) and without being entirely conscious of her thoughts, feelings and actions. This example adds up to the occurrences illustrating the main character's identity diffusion and infantile regression, as well as her insecure attachment.

Catherine's trauma, stemming (also) from childhood, is transposed into her self-destructive behavior: there are a few situations when she locks herself in her bedroom and refuses to eat, her target being that of indirectly punishing Heathcliff and Edgar (through means of direct self-punishment). This instability is due to the fact that she realizes, after Heathcliff's return and vengeful marriage to Isabella, that what she feared most has happened – she has lost the paradisiac state of her youth. Alongside this idea, it is worth

mentioning the instance when Catherine fails to recognize herself in the mirror: looking with her child's eyes, she cannot make out who that grown-up woman in the mirror is.

The heroine of the novel fails once more to distinguish between past and present when being heavily pregnant and on her deathbed – Catherine still doesn't admit her actual condition and dreams about her childhood on the moors, a time when she hadn't "betrayed her heart". Not only the first Catherine is subject to a tragic life, but also her daughter: when a teenager, Catherine Linton seems to follow Cathy's footsteps, as she seems not to live her own life, but to re-live that of her mother. Nonetheless, although they may have a rough start as a couple at Wuthering Heights, Catherine Linton and Hareton's love leads them to a bright future.

On the one hand, Catherine has multiple facets and a troubled personality out of which she herself cannot make much of (complementary to her attitude towards other people, her own self is distorted, as in her bedroom there are three different options of name scribbled – Catherine Earnshaw, Catherine Heathcliff and Catherine Linton); what is more, there is an extensive inclination on her part to live in the past instead of the present – on Heathcliff's return, her repressed love for him emerges, but in her delirium she doesn't refer to the grown-up lover that has returned and is before her eyes, but to her companion with whom she wandered the moors in her youth.

On the other hand, although the second Catherine commences her adulthood similar to her mother's and is prone to low points in life, she realizes only her action and determination will save her. Consequently, the heroine of the other part of the novel tames her intricate inner nature and decides to invest time and affection in her relationship with Hareton. By deciding to go on the road not taken by the previous generation, Cathy Linton and her husband rewrite the love story Catherine and Heathcliff shared, while at the same time shedding hope for the reader, as it is by their own will that they freed themselves from past constraints.

In 1939 *Wuthering Heights*, the camera is an active participant in the story, actively moving around to catch and render the happenings, except for the moments of tranquility as it observes the lovers on the moors. In Wyler's film, Catherine's emotional turmoil is a main focus: as Catherine separates herself from Heathcliff and the moors, and chooses the riches at Thrushcross Grange, the camera seems to distance itself from her and only presents her objectively, as an "ice sculpture", a beautiful spectacle to look at (Shachar 2012, 52). Moreover, Catherine is doubly distanced from the audience, both shown by the camera and being "framed" by the mirror, in the ballroom scene.

Camerawork is of paramount importance in ITV's TV series as well, since it is by means of it that the ideological link between Catherine and her daughter is provided to the audience. Also, the elaborate flashbacks that yield important details regarding the themes which bring the story full circle, are possible through skillful camerawork. An instance of the transition from

mother to daughter is made as Heathcliff goes home after having dug Catherine's grave and sees, at the bedroom window, imprisoned Cathy – in addition to this, the idea that the two women share a status of objectified possessions, is created.

Heathcliff

Heathcliff is one of the main characters, alongside Catherine, being endowed with a complex, troubled personality. He is often described as primitive, brutal, his sole interest being Catherine, whilst his human state is frequently questioned (Shachar 2012, 66). On the one hand, considering *Wuthering Heights* a Gothic novel has resulted in no interpretation of Heathcliff and his actions whatsoever in as much as, on the other hand, his unworldly love for Cathy and hate for the families residing at *Wuthering Heights* and *Thrushcross Grange* respectively, taken to the extreme, have been thought of to pertain to a realm outside human nature.

Heathcliff's fiendish behavior is attributed to the misery inflicted upon him when a child: as Mr. Earnshaw brought him home from Liverpool, he is rejected and abused by members of the household and develops, in time, strategies of defense. Although at first sight it may seem as if Heathcliff is rescued from a state of abandonment, with his arrival at the Earnshaws, he is psychologically abandoned. It is for this reason and for his unknown roots and primary childhood that he develops and manifests throughout the novel an acute sense of emotional instability, insecure attachment and a damaged personality.

Further on, Heathcliff exerts an out-of-the-ordinary hardness and a lack of reliance on anyone else (except Cathy), that gradually make him distance himself not only from the others, but also from his own feelings. Heathcliff becomes more estranged when he inadvertently hears the first part of Catherine's confession to Nelly, after having been proposed marriage by Edgar Linton. He then immediately flees and disappears for a few years to come back as a wealthy self-made man. Upon his return, Heathcliff's way of acting is more compartmentalized than before, as he unleashes his accumulated hatred and frustration on anyone standing in his way.

Everything goes beyond the bearable with the onset of Catherine's illness and death, which trigger Heathcliff's insanity. It is on this occasion that Nelly describes him as a Gothic "savage beast goaded to death with knives and spears" (González 2015, 18); also, Heathcliff exerts a more and more traumatic attitude and conduct, as he refuses to live in the present where his beloved is not to be found anymore, but remains attached to his memories of the careless times when he was wandering the moors with Catherine. Another straightforward example of a pathological behavior from Heathcliff's part is the exhumation of Cathy's corpse, as a result of his intense desire of being with her in any form.

As Catherine dies, Heathcliff demands of her to haunt him, as if this was the only way for them to be together:

(1) “Be with me always – take any form – drive me mad! Only do not leave me in this abyss, where I cannot find you! Oh, God! It is unutterable! I cannot live without my life! I cannot live without my soul!” (Brontë 2004, 172).

Heathcliff’s decline begins shortly afterwards, as he adopts the same standpoint as Catherine: he neglects his health, he is no longer interested in life and wanders the moors on his own. On the contrary, as soon as he senses that his painful existence is about to end and he will reunite with his beloved in a short while, Heathcliff grows into a cheerful man. During one of the following mornings, Nelly frighteningly finds him dead in Cathy’s paneled bedroom.

The camera in Peter Kosminsky’s film is important in mirroring Heathcliff’s interior: for example, in the letter scene, it closes-in on Heathcliff’s face, sculpted by light and dark next to a candle, overwhelmed by emotion, absent-mindedly staring and mumbling “... why have you not come back to me, Catherine. I have waited so long.” (Shachar 2012, 93). This scene is intertwined with Heathcliff delivering the same letter for his son to write to Catherine’s daughter, to seduce her. In this scene and not only, the focus on the hero’s body is meant to build it up as an eroticised space, attributed to Romantic excess, as the majority of the audience of the film was composed by women.

Heathcliff’s emotions expressed by means of his body is an aspect the director of ITV’s series aimed her attention at: the beginning of the film, the hero’s tortured face is half-lit by the candle in his hand, another example of Romantic element, transmitted from previous iconic adaptations. Actually, the opening scene is utterly minimalist in terms of the details offered about the character, as it relies on the already-constructed persona of Heathcliff, both from the novel and the preceding films. Alongside edgy, accelerated music, the quickly-paced camerawork contributes to the character’s insight and feelings, next framed-up for the understanding of the audience.

Conclusion

The general lines of the two films and the TV series have been evaluated both in terms of historical, cultural and social contexts and with reference to the portrayal of the main characters. It has been the focus of attention to highlight the role of the feminine both in Victorian times, as shown in Emily Brontë’s *Wuthering Heights*, and in the three adaptations discussed. Also, the way in which each director “read” the novel, has led to a unique interpretation and choice in rendering certain aspects and in a specific way, in the films debated. The last perspective touched upon is the traumatic aspect in both Catherine and Heathcliff and a few examples in which this is reflected on screen.

NOTES

¹ Transposed on screen by Catherine and Heathcliff. See SHACHAR, H., 2012. *Cultural Afterlives and Screen Adaptations of Classic Literature*. Wuthering Heights & Company, p. 43.

REFERENCES

- BLOOM, H., 2008. *Emily Brontë's Wuthering Heights*. Bloom's literary criticism. Bloom's Guides, Blooms Literary Criticism 96 p. ISBN 978-0-7910-9831-8.
- BRONTË, E., RICHARD J. D., 2003. *Wuthering Heights : The 1847 Text, Backgrounds and Contexts, Criticism*. 4. ed. New York: W. W. Norton & Company. 432 p. ISBN 978-0-3939-7889-6.
- BRONTË, E., 2004. *Wuthering Heights*,, with an introduction by Daphne Merkin, notes by Tatiana M. Holway, George Stade (Consulting Editorial Director), Barnes & Noble Classics, New York, 2004, 400 p. 172. ISBN 978-1-5930-8361-8.
- FEDERICO, A., 2009. *Gilbert & Gubar's The madwoman in the attic after thirty years*, University of Missouri Press, Columbia; London, 272 p. ISBN 978-0-8262-7209-6. Gilbert & Gubar's The Madwoman in the Attic. After Thirty Years, Edited with an Introduction by Annette R. Federico, Foreword by Sandra M. Gilbert, University of Missouri Press. Columbia and London, 2009, p. 154
- GONZÁLEZ, C., 2015. *Memory and Trauma in Emily Brontë's Wuthering Heights (1848)*. [online], [accessed 21.05.2024]. Available at: <https://shorturl.at/TKutB>
- HUTCHEON, L., 2006. *A Theory of Adaptation*. Routledge, 232 p. ISBN 978-0-4159-6794-5.
- SHACHAR, H., 2012. *Cultural Afterlives and Screen Adaptations of Classic Literature*. Wuthering Heights and Company. Palgrave: Macmillan.
DOI <https://doi.org/10.1057/9781137262875>.

Films

- WYLER, W. (dir.), 1939. *Wuthering Heights*, based on the novel by E. Brontë, screenwriters: C. MacArthur, B. Hecht and J. Huston. United States, 103 min.
- KOSMINSKY, P. (dir.), 1992. *Wuthering Heights*, based on the novel by E. Brontë, screenwriter: Anne Devlin. Great Britain, 105 min.
- GIEDROYC, C. (dir.), 2009. *Wuthering Heights: [2 ep.]*, based on the novel by E. Brontë, screenwriters: Peter Bowker, Marea Britanie, 180 min.

Diana-Nicoleta Ciucu
University of Bucharest
Mihai Eminescu Street, 81,
Bucharest, Romania
E-mail: diana.n.ciucu@gmail.com

ИСТОРИЯ НА КНИГАТА
BOOK HISTORY

ЗА НЯКОЛКО РЪКОПИСНИ ВЪЗРОЖДЕНСКИ КНИГИ
НА ТРЕВНЕНЕЦА ХРИСТО НИКИФОРОВ ДАСКАЛОВ
(1843–1917)

Владимир Терзиев

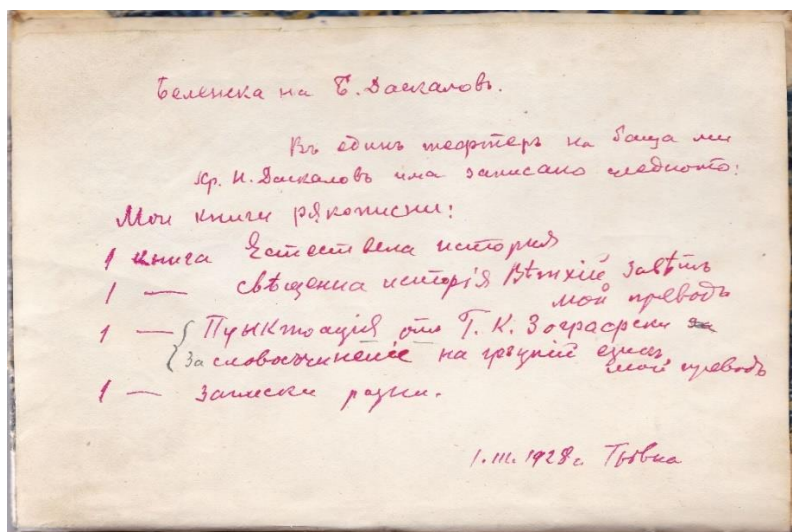
Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Резюме: В архива на учителя, общественика и книжовник Христо Никифоров Даскалов, № 129 от фондовете на Българския исторически архив към Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, се пазят редица документи и материали с важно значение за миналото на българското културно-просветно развитие през XIX век. Сред тях са и няколко ръкописни книги от епохата на Възраждането. Те са дело на самия Христо Даскалов още от периода на неговото обучение през 50-те години на XIX век. Сред тях има произведения, които никога не са отпечатани и са съхранени единствено в ръкопис, което подчертава тяхната библиографска стойност за българското книжовно-документално наследство.

Ключови думи: Христо Никифоров Даскалов; ръкописни книги; Възраждане

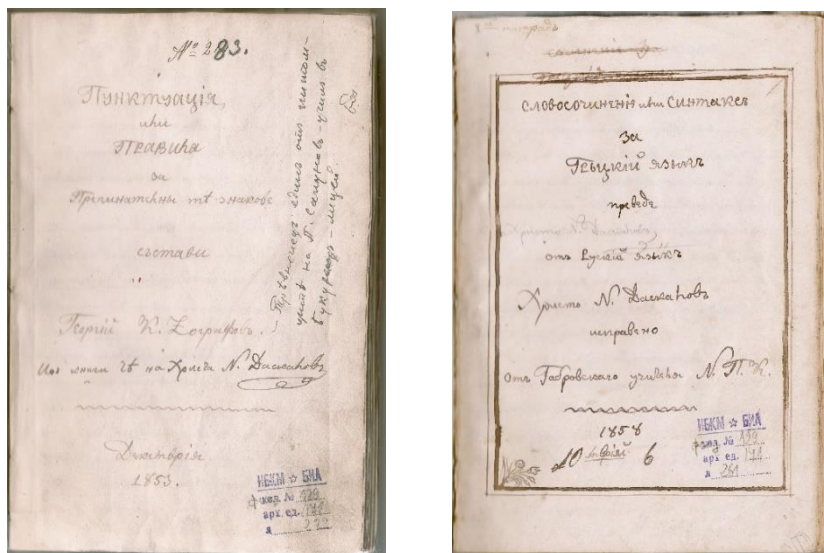
Христо Никифоров Даскалов (1843–1917) от Трявна е български учител, книжовник и общественик, чийто живот се простира на границата между две епохи – преди и след Освобождението.¹ След себе си просветителят оставя огромно документално наследство, съхранено главно в личния му архивен фонд № 129 от фондовете на БИА, НБКМ (Vazvazova-Karateodorova 1970, 84–87). Сред множеството материали, между които богата кореспонденция, лични спомени, етнографски и исторически сведения и пр., място намират и няколко ръкописни книги, датиращи от Възраждането. Също както Христо Н. Даскалов към момента остава един от недооценените просветни дейци, така и голяма част от неговите произведения са твърде слабо познати в съвременната историография. В настоящата публикация се шрихират накратко някои особености на въпросните ръкописи, като се показва една по-слабо известна страна от неговото ранно творчество, още от периода на обучението му.

Част от архивна единица № 171 от споменатия фонд № 129 са няколко ръкописни книги. Под л. № 227–297 е заведен ръкопис с размери 10, 5 x 16 см (70 л.), писмо ситен курсив. Хартията е тънка, а подвързията е от картон, покрит с кожа. Първият лист на този ръкопис е бил оставен празен от Христо Даскалов. Това се подразбира от факта, че на гърба му синът на Христо – Богомил Даскалов (1876–1944), пише бележка с дата 1 март 1928 г., която гласи: „В един тефтер на баща ми Хр. Н. Даскалов има записано следното: Мои книги ръкописни: 1. Книга Естествена история; 1. Свещенна история, Вехтия завет, мой превод; 1. Пунктуация от Г. Т. Зографски, За словосъчинение на гръцки език, мой превод; 1. Записки разни“ (фиг. 1).² Тази бележка на Б. Даскалов е вписана в момент, когато той сортира ръкописите на баща си, за да бъдат предадени на Народната библиотека.

Фиг. 1. Бележка на Б. Даскалов, в която изброява ръкописи на баща си Христо Н. Даскалов, с дата 1 март 1928 г.
Източник: НБКМ – БИА, ф. 129, а. е. 171, л. 228.

В книжното тяло са поместени две съчинения (фиг. 2). От каталога на личната библиотека на Христо Н. Даскалов конкретната ръкописна книга е записана под № 214 със заглавие „Пунктуация“ по името на първото произведение в нея.³ То носи пълното заглавие „Пунктуация или правила за препинателните знакове“. Състои се от 30 листа, изписани с текст (л. 229–258).⁴ Авторството принадлежи на Георги К. Зографов⁵ през 1853 г. На заглавната страница Богомил Даскалов пише следното пояснение относно този книжовник: „Тревненец, един от питомците на П. Сапунов⁶ – учил в Букурещ[кия] лицей“.⁷ Също така на титулната страница е отбелязано лично от Христо Н. Даскалов, че той самият е автор на преписа.

Фиг. 2. Заглавни страници на ръкописни учебници на Христо Н. Даскалов по пунктуация и гръцка граматика.
Източник: НБКМ – БИА, ф. 129, а. е. 171, л. 227–297.

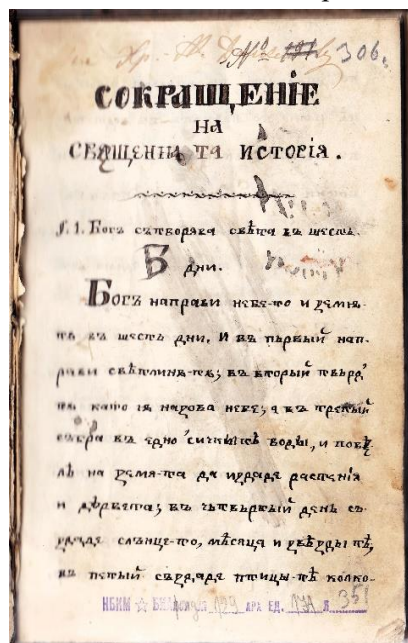
След предисловието са поместени осем тематични раздела, свързани с основните препинателни знаци и тяхната употреба в речта. Те са съответно: „1. Предоговотителни⁸ знания; 2. За запетаята; 3. За точката със запетая; 4. За двоеточието; 5. За точката; 6. За въпросителна; 7. За удивителна; 8. За тире (черта)“. Не е посочена датировка на самия препис, но вероятно е някъде около или преди 1858 г., когато Даскалов пише втория учебник, поместен в същото тяло. По всяка вероятност това помагало е служело на Даскалов в неговото обучение по граматика и правопис, когато той учи в Габрово в периода есента на 1856 г. – пролетта на 1859 г. Възможно е преписването да е възложено на учениците от самия учител, като по този начин те биха се упражнявали допълнително в правопис, или пък да е въпрос за лична инициатива на ученика Даскалов да съхрани източника на познанието.

След първото произведение, поместено в ръкописа, следват 2 празни бели листа (л. 259–260). Второто произведение, включено в същото книжно тяло, е „Словосочинение или синтакс за гръцкият език“. То се състои от 34 листа (л. 261–295), тъй като заглавната страница е на самостоятелен лист без текст на гърба му. Според данните от титула преводът е извършен от руски език от самия Христо Даскалов, но не е посочен оригиналът. В края на ръкописа авторът пише саморъчна бележка, че е завършил текста си през октомври 1858 г. в Габрово, а на заглавната страница е отбелязана датата 6 октомври. Задълбочена справка по въпроса показва няколко възможни варианта, които вероятно

са послужили като основа за превода.⁹ Употребата на руски учебници във възрожденските училища е популярна практика през първата половина на XIX век предвид развитието на българската педагогическа книжнина по същото време. Според информацията от заглавната страница текстът е „исправен“¹⁰ от „Н. П. К. габровския учител“, който по всяка вероятност е Никифор Попконстантинов (1824–1881). В съдържанието са включени кратки обяснения и примери от ежедневието, които разясняват отделни специфики от запознаването с гръцката граматика. В своите спомени Даскалов споделя, че в периода на своето обучение в Габрово изучава предимно гръцки език, което никак не му се нрави. Така се обяснява и употребата на тази ръкописна гръцка граматика, която е ползвана вероятно в руска версия, но Даскалов с помощта на своя учител я превежда на български.

И двете съчинения са оформени във вид, който се доближава максимално до печатните учебници, използвани в образователния процес. Към момента не се откриват данни за съществуването на техни печатни еквиваленти, което подчертава историческата и библиографската им стойност.

Ако се придържаме към краткия списък с ръкописи на Хр. Н. Даскалов, съставен от Б. Даскалов, следващият текст от архивна единица № 171 под л. 350–458 е ръкопис със заглавие „Сокращение на свещената история“ (фиг. 3). Той е с размери 10 x 14, 5 см (108 л.), писмо – устав, хартия – плътна. Подвързан е с картон и кожа на гърба. Първоизточникът не е уточнен, но както се твърди в бележката на Богомил Даскалов, би следвало да е авторски превод на баща му Христо.¹¹ От вътрешната страна на кориците, както и на последната страница, където е краят, се откриват множество хаотични бележки с имената „Христу“, „Христос“, „Николов“ и пр., но от нито една от тях не се узнава за датата на завършване или започване на превода. В цитирания вече каталог на личната библиотека на Христо Н. Даскалов този ръкопис е описан под № 121.¹² Текстът разглежда накратко историята на Стария (Ветхия) завет. Възможно е първоизточникът да е отново руска версия, но предвид множеството подобни издания, а и липсата на каквито и да

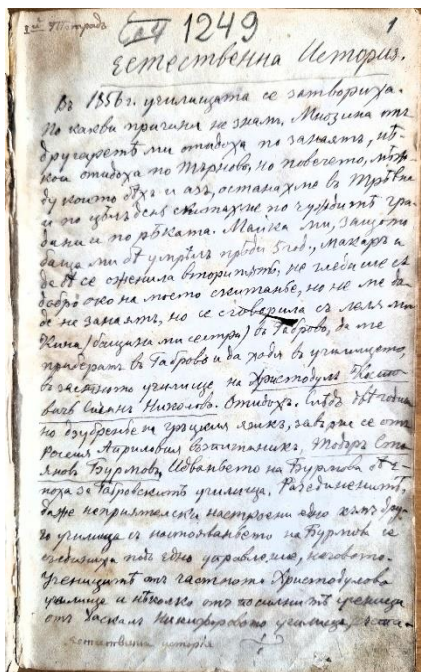

Фиг. 3. Ръкописна книга по свещена история на Христо Н. Даскалов. Източник: НБКМ – БИА, ф. 129, а. е. 171, л. 350–458.

било данни за датировката му, трудно би могло да се установи първообразът на произведението. В същата архивна единица № 171 от фонд № 129, под л. 45–139, е заведена ръкописна псалтикия, или книга по църковно пеене. Тя е с размери 13 x 19, 5 см, с плътна хартия, подвързана с груба картонена подвързия. Използваното писмо е уставно и курсив за допълнителните обяснения. На редица места в текста има цветни украси с молив, предимно в червено и синьо. В цитираната вече бележка с ръкописни книги на Хр. Н. Даскалов не се открива подобно произведение, освен ако не става дума за т.нар. „Записки разни“, добавени последни в списъка от Б. Даскалов.¹³ Ръкописът е без заглавие и датировка. В текста Христо Даскалов е дал и кратки разяснения на основните графични знаци и съответните звукове, видовете пеене и пр. специфики.¹⁴ Справка с различни старопечатни книги, свързани с църковното пеене, показва, че става дума за авторска компилация от няколко печатни издания.¹⁵ Вероятно в този ръкопис Даскалов периодично е вписвал нови песнопения, които е откривал и е преценявал, че са му от полза. Открояват се няколко основни песни, като „Господи возвах“ в няколко различни гласа; песен за 14 октомври; песен

за деня на света Параскева; „Всякое дихание“ и др., които са изпълнявани на големи християнски празници или служби за различен тип канонични обреди. Вероятно този ръкопис би представлявал интерес за тясно специализирани изследователи, занимаващи се с религиозни песнопения.

Ръкопис със заглавие „Естествена история“ не се открива в личния архив на Даскалов. Подобен обаче се открива под № 1249 от сбирката „Славянски ръкописи“ към НБКМ (фиг. 4). Не е ясно каква е причината този ръкопис да е зачислен към въпросната колекция, а предходните да са в личен фонд на Даскалов. Вероятно става дума за технически пропуск при обработката на документите, зачислени към фонд № 129. Тази естествена история всъщност е същата, която Богомил Даскалов посочва под № 1 в многократно разглежданата бележка с ръкописи на баща му. В съхранения каталог на личната библиотека на Христо Н. Даскалов въпросното съчинение е вписано под

Фиг. 4. Ръкописен учебник по естествена история на Христо Н. Даскалов. Източник: НБКМ № 1249, „Славянски ръкописи“.

№ 152.¹⁶ Ръкописът се състои от 60 листа (49 изписани листа + 11 празни) и е с размери 18 x 11,5 см, тънка хартия. Писмото е курсив. Подвързан е с картон и кожа на гърба.

На първия лист от ръкописа е поместена пространна бележка, разгърната на две страници, в която Хр. Даскалов споделя обстоятелствата около създаването на произведението, както и редица детайли с мемоарен характер. Бележката е продължена и в края на текста, след последната страница на учебника.¹⁷ Изказвам предположение, че въпросната приписка е късна добавка към текста. На първо място, ако тя беше въвеждаща, нямаше да бъде продължена едва след края на текста. Вероятно мястото за писане не е стигнало и се е наложило продължаването ѝ назад, а първият лист е бил празен изначално. Това се видя и в предишния ръкопис, където пък Богомил Даскалов пише въвеждаща бележка на първия бял лист.

Текстът на приписката е публикуван от М. Стоянов и Хр. Кодов в том 4 от „Описът на славянските ръкописи“, съхраняван в тогавашната Народна библиотека, откъдето лесно може да бъде цитиран (Stoyanov, Kodov 1971, 85–86). От бележката се разбира, че става дума за учебник по естествена история, преведен от гръцки език от учителя на Даскалов в Трявна – Петко Р. Славейков (1827–1895). Също така от бележката става ясен механизмът на създаването на този учебник, както и на останалите, вече разгледани ръкописни учебници. Поради невъзможността педагозите да осигурят печатни учебници за всички, те подготвят саморъчни записки, като компилират от други произведения или правят цялостни преводи, от които диктуват на учениците. В случая у Даскалов са запазени буквални преписи на различни учебни помагала, а не просто ученически записки, каквито също се откриват сред сбирките от славянски ръкописи. В сюжета Даскалов се връща в ученическите си години и разказва за затваряне на училищата в Трявна през 1856 г., без да му е ясна причината. Най-вероятно тя се крие в бушуващата по това холерна епидемия, разразила се на Балканите покрай Кримската война (1853–1856). Налага се скоро тревненецът да иде в Габрово, където да продължи обучението си. Тамошният учител Христодул Костович Сичан-Николов (1808–1889) преподава предимно на гръцки, което никак не се нрави на младия ученик до идването на Тодор Бурмов (1834–1906), който въвежда нов порядък. По-нататък говорейки за отделните си учители Даскалов споделя, че нямали учебници и се налагало водене на записки. Пишейки в час по отделните уроци от естествознанието, посветени на различни животни като коня, кучето, котката и пр., ученикът осъзнава, че и преди е учил същия материал от Енциклопедията „Учение за децата“ в раздел естествена история.¹⁸ Когато обаче потърсва старите си записки не ги открива съхранени в своята цялост. Оказва се обаче, че вуйчо му Никола притежава тази естествена история. Когато я взима от него, Даскалов я преписва. „Като го донесох в Габрово,

моя препис послужи на всичките ми другаре, които тоже го преписаха от мене и се ползуваха с него“ споделя бъдещият учител в своите спомени“.¹⁹ Така е станало преписването на въпросния учебник, превод от гръцки оригинал, чието преводачество Даскалов приписва на учителя си в Трявна Петко Рачев Славейков (1827–1895).

Във въпросната пространна бележка авторът разкрива още, че има преведени от даскала си „Вехтий Завет“ на Геннадиева. Имал и преписи на гръцка граматика, история на Рим, изготвена от Смарагдовата всеобща история и др. по време на учителстването му, но част от преписите си Даскалов признава за изгубени.

Поради липсата на заглавна страница на ръкописната естествена история датировката на създаването ѝ трябва да се ситуира във времето около 1856 г., предвид разказвания сюжет в пояснителната бележка, която обаче е далеч по-късна. В цитираната публикация на Хр. Кодов и М. Стоянов, където е обнародван пълният ѝ текст, е посочена датата 9 март 1897 г. В оригиналния ръкопис личи поправка върху две от цифрите на годината, с различен цвят мастило в сравнение с останалия текст. Вижда се изписаната годината 1817, поправена на 1897 г. Със сигурност става дума за грешка, но по-вероятно е годината да е 1917, а Даскалов несъзнателно да е написал 1817. Различни архивни материали от фонда на просветителя показват, че през пролетта на последната година от живота си той въвежда известен порядък в част от книжовните си трудове.²⁰ В почерка на Даскалов също се виждат изменения, ако се съпостави текстът на бележката например с този на естествената история. В голяма степен те са продиктувани както от усъвършенстването на краснописа с времето, така и с някои здравословни проблеми, като тремор, който оказва влияние върху почерка на учителя. Факт е, че и през 1897 г., когато все още е активен учител, включително заема директорски пост, Даскалов се занимава с книжовна дейност. Ето защо не може да се потвърди със сигурност датата на съставяне на бележката. Поправката по всяка вероятност е дело отново на сина му Богомил, който внимателно преглежда всички архивни материали, преди да бъдат предадени на съхранение в НБКМ през пролетта на 1928 г.

Както вече подчертах, в ръкописа липсва изписване на заглавна страница, като текстът започва с въведение в естествената история. Разграничени са основните видове живи същества: четвероножни; птици, насекоми, влекоходни, амфиби, водни и растения. Следват отделните седем части, или глави, на текста, всяка занимаваща се с конкретната изброена във въведението група, като се следва същата последователност. Съдържанието се простира върху 47 листа, като се изключат първият и последният лист с приписката. Сред запазените старопечатни учебници по естествена история не бе открит печатен еквивалент на този текст, нито в учебниците със смесено съдържание, където понякога присъства отделен дял, посветен на природознанието.

В разгледаната вече архивна единица (№ 171) се откриват и редица фрагменти от ръкописи, излезли под перото на Христо Н. Даскалов. Така например под л. № 1–27 е зачислена част от ръкописен учебник по аритметика. Под л. 140–149 се открива ръкопис със заглавие „Черковно Богословие или обядословие. Част първа За храмовете и техните принадлежности“. В него са включени: „Дял първи церковний вид“ и „Дял втори – за утварите и другите свещенни принадлежности“. По-нататък, под л. 166–171, е съхранена една кола от 16 страници – ръкописен учебник по география на Европа – Франция, притежание на Хр. Н. Даскалов, с дата 1853 г., Трявна, а под л. 217–226 е заведена сходна кола от учебник по геология. Първоизточниците им не са уточнени, а краткото описание и датировката им принадлежат на Б. Даскалов, чийто почерк се разпознава. Вероятно част от тях са именно ученическите записки на Хр. Даскалов, писани в хода на неговото обучение, а други са заготовки за уроци, като се има предвид, че от 1864 г. до края на столетието той се отдава на неуморна преподавателска кариера.

В архивната единица под л. 602–611 се пази част от история на Рим. Това е същата онази история, за която Даскалов говори в бележката си към ръкописа по естествена история, чието преводачество приписва на П. Р. Славейков.²¹ Не се откриват и нейни печатни еквиваленти, а само този фрагмент, който Даскалов вероятно преписва от ръкопис на своя учител.

В потвърждение на вече изказаното мнение по въпроса защо Христо Даскалов създава тези ръкописи и какво е тяхното предназначение, отговорът би могло да се открие в една от неговите автобиографии. Там той отбелязва следното, когато разказва за ученическите си години: „Нямахме никакви учебници печатани; всичко преписвахме от тетрадки: катихизис, история, бълг[арска] граматика, география, вс[еобща] история, аритметика, гръцка граматика, от гръцка и славянска христоматии за превод – само славенската грам[атика] на Момчилова²² имахме печатна книга“.²³ По-късно, когато говори за повторното учителстване на Славейков в Трявна през 1856 г., Даскалов споделя следното: „Помня, че преписвахме физика, химия, география, антропо-логия от тетрадки, тези тетрадки ги приготвяше Славейков някога в час и превеждаше от едни малки книжки на сръбски“.²⁴ От цитатите ясно проличава проблемът с недостига на учебници в българските училища през 50-те години на XIX век, когато и самите учебни заведения все още се усъвършенстват. Не всеки ученик се сдобива със собствени помагала, но пък педагозите полагат усилия да снабдят всички с нужните им познания. Чрез преписването на ръкописи, дело на самите учители, се е целяло по-лесно усвояване на материала от учениците – теоретически, но и практически, като се упражняват в правопис. Самите автори, преводачи или съставители на учебни пособия невинаги успяват да доведат докрай процеса по издаването на произведенията си, най-често поради финансови затруднения. Такава е причината и самият Даскалов

да не издаде своите материали, които събира с години. Подтикването на учениците да създават собствени преводи, показва още един от тогавашните дидактични прийоми, прилаган най-вече сред по-напредналите, какъвто е Христо Н. Даскалов.

Разгледаните ръкописи са разнообразни по своето съдържание, но главната насока в тях е педагогическата. С подобно съдържание са и по-голямата част от създадените до 1878 г. печатни книги. Ръкописите на Христо Н. Даскалов са само представителна извадка за това какви тайни крият архивите, колко много неизвестни произведения от преди Освобождението са непубликувани и непознати, а ако бяха отпечатани, колко по-богата щеше да бъде представата ни за възрожденската книжнина. Те показват, че бъдещият просветител още от периода на своето първоначално интелектуално развитие в учебния процес проявява интерес към познанието, към начините за неговото съхраняване и разпространение, било то и на ръка. Саморъчното записване на стотици материали от областта на етнографията и историята, които съпътстват Даскалов през десетилетията след неговите ученически години, остава траен негов маниер, като до края на живота си той успява да обнародва твърде оскъдна част от обемното си книжовно творчество. Също така представените накратко ръкописи подчертават, че ръкописната книга не изчезва с разпространението на книгопечатането сред българите, а дори и след средата на XIX век остава устойчива практика в развитието на културното и просветно дело.

Благодарности

Тази публикация е отличена с първо място в конкурса „Годишна награда в областта на история на книгата на името на проф. дфн Ани Гергова“, организиран от Университета по библиотекознание и информационни технологии и Българската библиотечно-информационна асоциация. Правилата на конкурса са определени със специален Статут²⁵, а процедурите му се административират от сп. „Издател“.

БЕЛЕЖКИ

¹ За него вж. ДАСКАЛОВ, Б., 1936. *Тревненското училище 1836–1936 г. по случай стогодишнината му*. Трявна: Тревненско народно основно училище Петко Р. Славейков, 54–58 с.; МИНЧЕВ, М. 1997. *Славейкови гнезда: книжовници и писатели от Трявна: антология: био-библиография*. Габрово: Луна, 143–150 с. ISBN 954-8348-30-6; ДАСКАЛОВА, Кр, ГЕНЧЕВ, Н., 1988. *Българска възрожденска интелигенция: енциклопедия*. София: Д-р Петър Берон, 184–185 с.

² НБКМ – БИА, ф. № 129, а. е. 171, л. 228 б.

³ НБКМ – БИА, ф. № 129, а. е. 2, л. 23 б.

⁴ НБКМ – БИА, ф. № 129, а. е. 171, л. 229–258.

⁵ В Държавен архив – Хасково е запазен още един ръкописен екземпляр на същото съчинение: ДА – Хасково, ф. № 158к, оп. 1, а. е. 1.

⁶ Петър Сапунов (ок. 1800–1872) е български просветител от епохата на Възраждането.

⁷ НБКМ – БИА, ф. № 129, а. е. 171, л. 229.

⁸ В смисъл на предварителни.

⁹ СИНТАКСИС греческого языка, по руководству Векгерлина, изданный С. И[вашковским]. Москва: Унив. тип., 1833; СИНТАКСИС греческого языка [рукопись]: Краткое изложение на русском языке [б. м.], 1853.

¹⁰ В смисъл на редактиран, прегледан.

¹¹ НБКМ – БИА, ф. № 129, а. е. 171, л. 228 б.

¹² НБКМ – БИА, ф. № 129, а. е. 2, л. 23.

¹³ НБКМ – БИА, ф. № 129, а. е. 171, л. 228 б.

¹⁴ НБКМ – БИА, ф. № 129, а. е. 171, л. 47–50, л. 78 б.

¹⁵ Възможно е да става дума за някои от следните съчинения: ГЛЕДАЛО ради славяно-българската нине новонапечатана псалтика: за улеснение на псалтиколюбците Болгаре които желаят да ся научат совершенно и лесно. Букурещ, 1848; ЦВЕТСОБРАНИЕ на сичкото презгодишно церковно богослужение : сочинено на греческия язык от различни искусни ветхи и нови певци и разделено на два тома. Том первый. Букурещ, 1847; ВОСКРЕСНИК НОВ, който съдържава воскресните вечерни, утренни и утренните стихирни, каквото ся пелят днес в Патриархията. Букурещ, 1847.

¹⁶ НБКМ – БИА, ф. № 129, а. е. 2, л. 22.

¹⁷ НБКМ, № 1249, л. 49.

¹⁸ Не бе открито кое съчинение конкретно има предвид Даскалов.

¹⁹ СТОЯНОВ, М., КОДОВ, Хр., 1971. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. IV. София: Наука и изкуство, с. 85–86.

²⁰ Например с дата 29 март 1917 г. са записки на Христо Н. Даскалов относно историята на детските игри в района на Тревненско: НБКМ – БИА, ф. № 129, а. е., 180, л. 3–4, както и л. 79–107 от същата архивна единица с дата 28 април 1917 г.

²¹ НБКМ, № 1249, л. 49; според Даскалов преводът е заимстван от „Кратка всеобща история от Смарагдова. За ученике богословия гимназие и полугимназие“, издание, отпечатано в Княжеската типография в Белград през 1854 г.

²² Става дума за Иван Момчилов (1819–1869) и вероятно за неговото произведение „Писменница на славянския язык“ от 1847 г.

²³ НБКМ – БИА, ф. № 129, а. е. 1, л. 163.

²⁴ Пак там, л. 166.

²⁵ Статутът на „Годишна награда в областта на история на книгата на името на проф. д-р Ани Гергова“ е достъпен на официалната страница на ББИА: <https://www.lib.bg/>.

ЛИТЕРАТУРА

ВЪЗВЪЗОВА-КАРАТЕОДОРОВА, К., 1970. *Обзор на архивните фондове, колекции и единични постъпления, съхранявани в българския исторически архив*. Кн. [3]. София: НБКМ.

ДАСКАЛОВ, Б., 1936. *Тревненското училище 1836–1936 г. : по случай стогодишнината му*. Трявна: Тревненско народно основно училище Петко Р. Славейков.

ДАСКАЛОВ, Кр., ГЕНЧЕВ, Н., 1988. *Българска възрожденска интелигенция: енциклопедия*. София: Д-р Петър Берон, 184–185 с.

МИНЧЕВ, М., 1997. *Славейкови гнезда: книжовници и писатели от Трявна: антология, био-библиография*. Габрово: Луна, 1997, 143–150 с. ISBN 954-8348-30-6.

СТОЯНОВ, М., КОДОВ, Хр., 1971. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. [4]. София: НБКМ.

REFERENCES

DASKALOV, B., 1936. *Trevnenskoto uchilishte 1836–1936 g. : po sluchay stogodishninata mu*. Tryavna: Trevnensko narodno osnovno uchilishte Petko R. Slaveykov.

DASKALOV, Kr., GENCHEV, N., 1988. *Balgarska vazrozhdenska inteligentsia: entsiklopedia*. Sofia: D-r Petar Beron, 184–185 s.

MINCHEV, M., 1997. *Slaveykovi gnezda: knizhovnitsi i pisатели ot Tryavna: antologia, bio-bibliografia*. Gabrovo: Luna, 1997, 143–150 s. ISBN 954-8348-30-6.

STOYANOV, M., KODOV, Hr., 1971. *Opis na slavyanskite rakopisi v Sofiyskata narodna biblioteka*. Т. [4]. Sofia: NBKM.

VAZVAZOVA-KARATEODOROVA, K., 1970. *Obzor na arhivnite fondove, koleksii i edinichni postaplenia, sahranyavani v balgarskia istoricheski arhiv*. Kn. [3]. Sofia: NBKM.

ON SEVERAL MANUSCRIPT REVIVAL BOOKS BY HRISTO NIKIFOROV DASKALOV (1843–1917) FROM TRYAVNA

Abstract: *In the archive of the teacher and public figure Hristo Nikiforov Daskalov fund No. 129 from the collections the Bulgarian Historical Archive at the National Library of Bulgaria “St. st. Cyril and Methodius”, a number of documents and materials of importance for the past of Bulgarian cultural and educational development in the 19th Century are kept. Among them are several manuscripts from the National Revival era. They are in possession of Hristo Daskalov since the period of his education in the 1850s. These books have never been printed and are preserved only in manuscript, which emphasizes their importance and they show the interest of the future educator in his early age.*

Keywords: *Hristo Nikiforov Daskalov; manuscript books; Bulgarian Revival*

Vladimir Terziev, PhD

Sofia University St. Kliment Ohridski

“Tsar Osvoboditel” blvd 15, Sofia

ORCID 0000-0002-0890-3066

E-mail: vladimir_terziev123@abv.bg

ИСТОРИЯ НА КНИГАТА
BOOK HISTORY

**ОТ ПОДЛИСТНИКА НА ВЕСТНИКА ДО КНИГАТА:
ИЗ ГОТОВАТА ЗА ПЕЧАТ КНИГА „МОЯТ БУРГАС –
РЕПОРТАЖИ“ ОТ АТАНАС ДЖАВКОВ (1944–1946)**

Мая Горчева

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Статията разглежда двупосочния преход между „медията“ на литературата и вестника и обратно въз основа на редакционния модел на литературните подлистници във в. „Бургаски фар“ и приемника му „Народен фар“ от периода 1937–1946 г. Процесът може да се проследи по материалите на младия репортер Атанас Джавков, които излизат с анонс, че са „Из готовата за печат „Моят Бургас – репортажи“. След 1946 г. авторът ще стане известен професионален писател с псевдонима Борис Априлов. В завършек на публикацията поместваме един репортаж от замисленото издание, подготвен за печат със съдействието на студентките Павлина Жекова, Даниела Манева и Неделина Гъочева (УниБИТ).

Ключови думи: *литературен подлистник; „Бургаски фар“; Борис Априлов; художествен репортаж; литературата като медия*

С разрастването на българската преса се променят спецификите както на журналистическите материали, така и на художествената литература. Социалните и рецептивните фактори водят до изработването на нов литературен език и естетическа чувствителност, които преобразяват разбирането за литература, но и правят естетическите ѝ качества още по-необходими като коректив в доминираното от бързопреходните медийни събития настояще. За опора в разглеждането на процесите в български контекст вземаме схващането на Волфганг Изер за литературата като медия (“literature as a medium”), което е в основата на разглеждането на категориите на фиктивното и въображаемото в едноименната му книга *Das Fiktive und das Imaginäre* (Iser 1993, IX–X).

Ще въведем в специфичната тематика, като тръгнем от широкия социален контекст. В първите десетилетия на XX век Бургас е бързо развиващ се транспортен и индустриален център: „Бургас расте по-бързо

от американските градове“.¹ Бързата модернизация във всички сфери на обществения живот намира непосредствено отражение в регионалната преса. Вестник „Бургаски фар“, който започва да излиза през 1924 г., е не само един от най-старите извънстолични всекидневници, но и с най-продължително течение. Излиза до 10.09.1944 г., а след закриването си при политическия обрат продължава от 3 октомври насетне като „Народен фар“.² „Бургаски фар“ се самоопределя неутрално като „Независим народен ежедневник за политика и информация“. След „Шанговата поща“ в междувоенния период, паралелно с в. „Утро“, и в Бургас се появява издание във формата на масовата социално ангажирана преса на Джоузеф Пулицър. Съвсем в сензационен дух звучи например краткото съобщение, че Ганди гостува в Бургас (Burgaski, № 4576, 1937).

През десетилетията от съществуването на „Бургаски фар“ се сменя съставът на редакционните комитети, а с това се променят и редакционните приоритети, но не и ориентацията му да следва официалната проправителствена политическа линия и да дава богата информация за случващото се в Бургас и Бургаска област. Разпространява се и извън областта и тиражът му е 4000–5000.

През 1937 г. главен редактор на вестника става Светлозар Ловджиев (1906–1946). Така вестникът, който стриктно следва официалната политика, има начело член на комунистическата партия, който през 1943 г. дори е интерниран. Затова приемствеността в коренно променената политическа ситуация след 9 септември 1944 г. става плавно, тъй като Ловджиев отново е начело на вестника, но малко по-късно след кратко тежко боледуване той умира едва четиридесетгодишен.³

През периода 1937–1944 г., под умелото редакторство на Светлозар Ловджиев, „Бургаски фар“ се утвърждава като модерен масов ежедневник. Независимо от личните политически убеждения на редактора, всекидневникът се придържа към казионната линия. Редакционната политика е да се отрази всичко, „за което говори светът“, всичко, което ще бъде интересно и полезно да се знае от широкия читател. За международни вести е запазена първа страница, докато на втора страница преобладават новини от Бургаска област (Сливенско, Ямболско, новини от селата), като и двете страници са обилно допълнени с реклами и афиши за културни събития; реклами, например за машини и апарати; кратки обяви: малки обяви за продажби, търсене на работа или брачен партньор, „харизване“ на дете, останало без родители, и т.н.; задължителната криминална хроника с отбелязване на произшествия или сензационни престъпления; научнопопулярни обзори с полезни съвети от специалисти и дори рецепти. Ежеседмично в неделния брой излиза „Козирог“, страница за хумор и сатира.

Рубриците имат голямо текучество, променят се и по тях по-скоро можем да съдим за тематичните планове на редакцията. Такава трайна

линия е отразяването на активното обновяване и модернизиране на града, поднесена и с информационно-художествени жанрове, отговарящи на модерната журналистика.⁴ В подлистник са поместени и репортажи със съвсем конкретна тема или социални очерци.

Наред с кратките информационни материали или прегледа на политически събития редакцията дава разнообразни четива. Особено внимание се обръща на литературните материали. Непоследователно се поддържа „Страница за литература, изкуство и критика“, а в подлистник, отново на втора страница, периодично се печатат преводни или български разкази. Така, ако политическите новини се дават според прогерманските приоритети от началото на 40-те години, на втора страница са публикувани руски (М. Зошченко), френски или американски автори (особено Джек Лондон).⁵ Сред българските автори присъстват както такива с общонационална известност, така и местни творци, чиито текстове са посветени най-вече на отличителната регионална тема – морето.⁶

В подлистника на втора страница се редуват чисто литературни текстове, като кратки или по-дълги разкази, излизащи с продължение, с репортажна проза. Някои носят ясно разпознаваемото журналистическо определение „репортаж“, а при други са посочени доста неопределени жанрови форми, като „скици“ или „импресия“. Но пък имат ясно посочен обект, място на описване и настроение. Сякаш това е четиво, което няма прицел, освен да поддържа връзката с динамиката на делника, като я пренесе във вестника. Примери за такива нехайни и журналистически безполезни и неинформационни скици откриваме в периода преди началото на Втората световна война, докато през военните години те секват, за да се увеличат през 1944 г. Например в „Улица на романтиката и модата“ от Иван Георгиев (Burgaski, № 6711, 1944) става дума за ул. „Богориди“, а фейлетонът „Съвременни миниатюри“ от К. Наумов (Burgaski, № 5329, 1939) се състои от две части, които приличат на минисерии от градски ситком: 1. „Утре се венчавам“; 2. „Мери флиртува“.

Често пъти подлистниците са подписани с псевдоним – срв. Венямин Тиц, „Разговор на улицата“ (Burgaski, № 4982, 1938); Богдан Булга, „Затъмняване. Трагикомичен фейлетон от съвременността“ (Burgaski, № 5710, 1940), или са оставени неподписани – срв. „Репортаж с ръце в джеба“ (Burgaski, № 5044, 1938).

Интерес към такива есеистично-повествователни четива наред с информациите и рекламите виждаме и в другите издания на регионалната преса: „Вечерна бургаска поща“ и „Народен глас“. В трите издания ще открием материали от едни и същи автори. Редовен сътрудник е д-р Ячо Кабаивански, който така подписва научнопопулярните си статии, а разказите – с псевдонима Марко Поло (Pencheva 2016). Редакторът на „Бургаски фар“ си сътрудничи с многобройни автори, но освен това си поставя за задача да привлече и да създаде кръг млади автори и репортери.

Често по страниците се явяват публикации от Стефка Иванова, подписани с инициали (Ст. И.) или с фиктонимите Стива, Стеф.⁷

От същото поколение е Атанас Джавков, който се подписва и с инициали (А. Дж.) или с псевдонимите Атанас Морянин и Ведрин Морянин.⁸ Съвсем скоро, от 1946 г., с псевдонима Борис Априлов, той ще се нареди сред перата на в. „Стършел“, а след напускането му се посвещава на професионалното писателство и създава едни от образците на българската литература за деца с романите и новелите за приключенията на Лиско, присъства в драматургията и естрадата и предлага оригинален белетристичен подход в своите разкази, повести и романи от 70-те и 80-те години.⁹

В по-късните си автобиографии писателят посочва за начало на своето творчество назначаването си за репортер на „Бургаски фар“ още като ученик през 1938 г., например в автобиографичната повест за бургаското си детство „Далечно плаване“ (1988), където възсъздава и образа на редактора Светлозар Ловджиев (Aprilov 2014, 209–274; 230; 261). Засега най-ранната установена авторова публикация е разказът „Песен на пустинята“ във в. „Морска заря“ (Morska, № 3552, 1940), но в „Бургаски фар“ има множество кратки неподписани съобщения, така че зад някои от тях може да се крие начеващият репортер. След 1941 г. в течението на „Бургаски фар“, както и на „Народен глас“ и „Бургаска вечерна поща“ се откриват редица негови заглавия. Младият репортер дава своя принос и за жанровото определение на този тип кратки репортажно-есеистични текстове със заглавието на фейлетона, печатан с продължение, „Драски на къси вълни“ (Burgaski, № 6403, 1943; № 6447, 1943; № 6468, 1943) или с подзаглавието към „В търсене на тема“ – „Драскулки“ (Burgaski № 5894, 1941). Нови жанрови определения дава и със заглавията на фейлетоните „Софийски акварел“ и „Софийски акварели 2“, отпечатани по-късно в „Народен фар“ (Naroden, № 501, 1946; Naroden, № 512, 1946).

Чисто хронологично, едновременно с появата на репортажите на Атанас Джавков самият жанр на художествения репортаж се стабилизира като форма в ежедневника. Можем еднакво обосновано да определим подлистниците на Джавков като фикционален разказ, който прелива в репортаж, и обратно, като репортаж, който съдържа фикционален разказ, структуриран около някакъв сюжет. Ако има обединяваща тема в многобройните му материали, тя е „пътуването в делника“ и скиторенето на репортера. Това не е фланьорство, а съвсем делово преброяване на града в търсене на новината, както в цитирания по-горе репортаж „В търсене на тема“. В „Бургаски милионери“ (Burgaski, № 6161, 1942) е разиграна ситуацията на репортера, който се впуска да изпълни задачата на редактора. Правенето на вестник – журналистиката – е сюжетирано, превърнато в материал и е изложено иронично-игрово. В този иронично-игрови тон е и обръщението „драги читателю“.

Репортер и читатели обитават споделени пространство и време, които можем да възстановим по новините от първата страница на вестника.

Несъмнено тези подлистници не информират и са натоварени да изпълнят развлекателната функция на печатната медия, но младият автор гледа на тях като на текстове от композицията на своя бъдеща книга. За пръв път този анонс се появява към „Жени и концерти“ (Burgaski, № 6671, 1944). Същата бележка, че са „[и]з готовата за печат „Моят Бургас – репортажи“, стои и под четири от по-късните репортажи от в. „Народен фар“, 1946 г.: „Бургас пред очите на другите“ (Naroden, № 462), „Новият град“ (Naroden, № 506), „Културен Бургас“ (Naroden, № 522), „Трите улици“ (Naroden, № 555), а в архива на автора, съхраняван от дъщеря му Джина Василева, се пази машинописен текст със заглавие „Кварталът на скитниците“. На „моя Бургас“ всъщност са посветени всички авторски репортажи, тъй като в тях Джавков подхваща различни теми от всекидневието на своя град и неговите обитатели.

Наред с репортажите, в подлистник младият автор публикува и разкази, които също свързва с книга – към подлистника „Под звездите на Ориента“ (Burgaski, № 6500; № 6501) отбелязва: „Из непечатаното „От Сидней до София“. Замислени като фрагменти от книга, и репортажите, и разказите съдържат постоянни персонажи и места, някои от които навярно имат реални прототипи. Можем да предположим, че с натрупването на кратки материали постепенно се е избистрила идеята както за репортажна книга, така и за авантюрно-любовен роман. Някои от текстовете имат фикционално продължение след години, когато с приближаването на старостта авторът се обръща към теми от бургаското си юношество. Репортажните лица и случки преливат в късната автобиографична повест „Далечно плаване“ (Aprilov 1988), както и в недовършения роман „Траверстаун“.¹⁰

Първият журналистически период на автора е показателен за жанровата трансформация и процесите на модернизация на българската литература с отварянето ѝ към медията на вестника. Отново в средата на 40-те години на XX век можем да наблюдаваме превръщането на вестника в основа на репортажното повествование в „Пътуване в делника“ на софийския съвременник на Атанас Джавков – Богомил Райнов (Raynov 1945). От такъв мащаб на преход между медиите са трансформациите, регистрирани и коментирани в литературната критика като стил на „разказвача на „модерните времена“ Светослав Минков (Stefanov 1990) или по повод на преплитането на поезия и медия в поетическия текст на Никола Вапцаров (Gospodinov 2005).

Именно във формата на всекидневната журналистическа новина се изработва особен тип репортажно писане за социалните маргиналии. Фрагментарното фактово повествование е субективизирано чрез аза на разказвача, който разменя реплики с читателя в разговорен, а не литературен стил. Непретенциозните журналистически фикции се появяват от

асиметрията между автора създател и пасивния читател и въвличат читателя в списването на броя и създаването на новина. Тези репортажи, или по-скоро фрагментарни репортажни и фактови повествования – разходка и разследване, престъпват установената жанрова схема, за да предложат нова форма, адекватна на читателския хоризонт на информирания съвременник, чието естетическо възприятие е формирано от киноекрана.

С формата на репортажа импресия експериментират различни автори на „Бургаски фар“, както и техни колеги от столичната и регионалната преса, в резултат на което се установява нов стандарт на журналистическо писане, а литературната форма се видоизменя по мерките на медията. Сред медийното съдържание диалогично-повествователните репортажи попадат в нишата на свободната игра на въображението, стилистичната работа и социалната чувствителност, като същевременно налагат особена жанрова форма между есеистиката и художествено-развлекателното четиво – адекватна на съвременното градско светоусещане. Многоезичието и пъстротата на бързо развиващия се модерен градски център намират своята литературна форма и влизат в литературата, прекрачвайки жанровите разделения. Краят на традиционното повествование е означен с все по-увереното писане на младите автори в нов космополитен и критичен дух, ориентирано по чуждоезикови образци и по менливия манталитет на съвременните хора.

Жанровите трансформации и оформянето на репортажния тип повествование ще онагледим с конкретен пример. В заключение предлагаме текста „Новият град“ – един от фейлетоните, към които авторът е отбелязал, че са от „готовата за печат книга „Моят Бургас – репортажи“ (Naroden far, № 506, 1946). В обработката му за печат взеха участие студентките от специалност „Иновативни комуникации и медийни технологии“, УниБИТ, Павлина Жекова, Даниела Манева и Неделина Гьочева.

Текстът се дава във вид, максимално близък до оригинала, в редакция според днешните правописни и пунктуационни норми.

Новият град

От Ат. Джавков

През риболовния сезон от крайбрежието на залива към Бургас се отправят моторниците, които стоварват целия улов на рибното тържище. Тогава гемийният пристан се задръства от мачти и тук се настанява трескав живот. От сутрин до вечер на това място пристават и заминават корабите, които поддържат връзката с рибарските групи, пръснати по гънките на крайбрежието. Наоколо кънти интересният рибарски жаргон, който доминира над езиковата пъстрота от български, гръцки, турски и арменски наречия. Обстановката прилича до голяма степен на тази от малките забутани градчета в Аляска и Южна Америка, където стават оживените пазари на сурови кожи.

Безсъмнено това е живот на печалби, рискове и предприемчивост. Затова тук изникна този нов, прекрасно планиран и павиран град. Създаден от частни и народностопански интереси, той израсна чист и симпатичен, близо до мястото, където само преди няколко години се креле старата дъсчена постройка на рибната борса с нейния мизерен пристан.

Понякога човек е петимен да съжбява за старите рибарски бараки с мръсните, оплюти от мухи тефтери и изпочупените кошове, вонящи отдалеч на риба. Безпорядъчно пръснатите купища от рибни остатъци, над които се спущаха ята от гларуси, не дразнеха никого. Всеки мислеше, че е напълно естествено всичко да е старо, примитивно, опръскано с черна рибена кръв. Всичко това напомняше за доброто старо време на популярните капитани и криеше завидна романтика, която модерното време безочливо убиваше. Но за хората, които са решили да печелят, това има съвършено малко значение. В миналото при богати улови на паламуд или скумрия, когато добивът не можеше да се пласира веднага, беше осъден на вмирисване или развала по липса на хладилник. Днес сред риботърговския квартал се издига един от най-модерните хладилници в страната, който произвежда самостоятелно лед и може да съхранява грамадни количества риба за неограничено време.

Между риботърговските кантори се намират няколко модерни работилници за консервиране на риба, които направиха добри услуги през военните години, когато прехраната беше станала отегчителен проблем. Не ще да е грешка, ако кажем, че услугата беше станала отегчителен проблем. Не ще да е грешка, ако кажем също, че услугата беше до голяма степен и за отявлените пиячи, за които войната стана непоносима, не заради скъпото вино, а заради тая подчертана липса на хубави и разнообразни мезета. В тези работилници за консервиране, както и в работилниците на обикновените риботърговци, където рибата трябва само да се почисти и насоли, за да стане годна за изпращане из вътрешността на страната, намира препитание голям брой инородно население от покрайнините на града, предимно цигани. Тук те са придобили очевидна похватност и са на път да направят от рибочистенето професия.

Но това, което привлича погледа още от влизането в рибното тържище, са грамадните корабни скели на новите корита, които скоро трябва да влязат във водата като пълноправни обитатели на морето. Това е също един нов за крайморския ни бит отрасъл – корабостроителството. Наложен пак от оскъдничавите военни години, той прави доста смели стъпки. Сега, когато излизаме от войната без търговска флота, можем лесно да разберем от какво голямо значение са малките дървени кораби, които за чест на екипажите им не пътуват само в български води и приемат с удоволствие риска на подалечното плаване. Без да слагам розови очила, аз виждам как

българинът праща по дяволите баснословната пословица за „дърво без корен“, и това може да радва всички. Утре ние непременно ще имаме големи корабостроителници и добри капитани. Нуждата ще ни го наложи. Така както интересите наложиха тука да изникне новият спретнат град на рибното тържище.

БЕЛЕЖКИ

¹ Цитирам експресивната характеристика по: РАЙЧЕВСКИ, С., 2011. *Старият Бургас*. София: Захарий Стоянов, с. 159.

² Преименуван като „Черноморски фронт“ през 1950 г., днес той продължава като „Черноморски фар“, достъпен и в електронен формат: <https://www.faragency.bg/>; срв. ПЕЙКОВ, С., 2010. Бургаският вестник „Фар“ ще отбележи през м. май 90 години. В: *Морски вестник*, 03.2010 [online], [прегледано на 25 януари 2024]. Достъпно на: https://morskivestnik.com/compass/news/2010/032010/032010_35.html.

³ Роден на 8 септември 1906 г. в Търговище, той започва работа в „Бургаски фар“ през 1930 г. и поема редактирането на вестника през 1937 г. Ненадейната му смърт на 14 ноември 1946 г. събира 10 000 опечалени на траурното шествие, цели броеве на „Народен фар“ са изпълнени с новини, очерци и разкази за редактора (Народен фар № 647, 16.11.1946). Още за личността на журналиста вж. в ИНГИЛИЗОВА, Й., 2006. Светлозар Ловджиев учи на честност и обич към хората. 100 г. от рождението на големия журналист и главен редактор на „Бургаски фар“. В: *Черноморски фар*, 08.09.2006.

⁴ Например с продължения в четири броя се отпечатва фоторепортажът „Морски и блатен риболов. Какво направиха „Съединените риболовни кооперации“ с автор Ат. Атанасов (Бургаски фар, № 6385–6388, 16–19.03.1943).

⁵ В началото на хитлеристката инвазия през 1939 г., когато Полша е изтрита от картата на Европа, в подлистник се появяват полски автори: в бр. 5395 от 17.11.1939 г. и следващите се печата индуската легенда „Бъди благословена“ от Хенрик Сенкевич; в бр. 5542 от 14.05.1940 г. – импресията „Роза“ от Казимир Тетмайер.

⁶ За връзката на отделни автори от периода с изданието срв. Вестник „Бургаски фар“. В: *Речник на българската литература след Освобождението – личности и процеси, документи и артефакти*. Институт за литература – БАН [online], [прегледано на 06.05.2024]. Достъпно на: <https://dictionarylit-bg.eu/v.-Бургаски-фар>.

⁷ Името на младата авторка може да се срещне в местната преса още в предвоенните години. Характерни за есеистичните ѝ репортажи са острата социална насоченост и темите за онеправданите, например посещава „Нощен подслон“ – вж. „В дома на безприютните. Едно нощно посещение“ (Бургаски фар, № 4548, 09.02.1937) или „Приют за безприютните“ (Вечерна бургаска поща, № 3145, 17.02.1939). Репортажът „Неуязвимите“ (№ 5721, 18.12.1940) е изграден върху парадоксалната съвременност и контраста между роботите в индустрията и простия живот на ваксаджииите. За работата в печатницата разказва в репортажа „Ако господин Гутенберг знаеше“ (Бургаски фар, № 5744, 17.01.1941).

⁸ Една част, запазени по изрезки в авторския архив, са отпечатани в литературния сайт за писателя, дело на дъщеря му Джина Василева [online], [прегледано на 28.01.2024]. Достъпно на: <https://borisaprilov.wordpress.com/2012/05/22/бургаски-фар-и-а-дж/>.

⁹ Вж. ИВАНОВА-ГИРГИНОВА, М. Борис Априлов. В: *Речник на българската литература след Освобождението – личности и процеси, документи и артефакти*. Институт за литература – БАН [online], [прегледано на 06.05.2024]. Достъпно на: <https://dictionarylit-bg.eu/Борис-Априлов>.

¹⁰ Откъси от повестта са публикувани в: *Литературен форум*, № 9; № 10, 1995. *Пламяк*, № 7–8, 1995. Текстът след редакция (и компилация) от Джина Василева е наличен онлайн: <https://borisaprilov.wordpress.com/2012/02/11/траверстаун-таверстаун/>

ЛИТЕРАТУРА

АПРИЛОВ, Б., 1988. *Далечно плаване*: повести. София: Български писател, 224 с.
АПРИЛОВ, Б., 2014. *Избрани произведения*. Т. 2. Далечни плавания: проза. София: Джина, с. 209–274; 230; 261. ISBN 978-619-90306-3-9.

ГОСПОДИНОВ, Г., 2005. *Поезия и медия. Кино, радио и реклама у Ванцаров и поетите на 40-те години на ХХ век*. София: Просвета. ISBN 954-01-1786-0.

ПЕНЧЕВА, Р., 2016. *Морето на българина*: морски етюди в българската литература 1924–1944. Пловдив: Астарта, с. 89–93. ISBN 978-954-350-223-3.

РАЙНОВ, Б., 1945. *Пътуване в делника*. София: М. Г. Смрикарров.

СТЕФАНОВ, В., 1990. *Разказвачът на „модерните времена“*. София: Български писател.

ISER, W., 1993. *The Fictive and the Imaginary: Charting Literary Anthropology*. Baltimore, London: Johns Hopkins UP. ISBN 0-8018-4498-3; ISBN 0-8018-4499-1.

Вестници

БУРГАСКИ фар. № 4576, 13.03.1937.

БУРГАСКИ фар. № 4982, 06.07.1938.

БУРГАСКИ фар. № 5044, 17.09.1938.

БУРГАСКИ фар. № 5329, 26.08.1939.

БУРГАСКИ фар. № 5710, 05.12.1940.

БУРГАСКИ фар. № 5894, 04.07.1941.

БУРГАСКИ фар. № 6161, 19.06.1942.

БУРГАСКИ фар. № 6447, 01.06.1943.

БУРГАСКИ фар. № 6403, 06.04.1943.

БУРГАСКИ фар. № 6468, 26.06.1943.

БУРГАСКИ фар. № 6500, 07.09.1943.

БУРГАСКИ фар. № 6501, 08.09.1943.

БУРГАСКИ фар. № 6711, 02.07.1944.

БУРГАСКИ фар. № 6671, 30.03.1944.

МОРСКА заря. № 3552, 23.12.1940.

НАРОДЕН фар. № 555, 02.01.1946.

НАРОДЕН фар. № 501, 31.05.1946.

НАРОДЕН фар. № 506, 06.06.1946.

НАРОДЕН фар. № 506, 06.06.1946.

НАРОДЕН фар. № 512, 13.06.1946.

НАРОДЕН фар. № 522, 25.06.1946.

НАРОДЕН фар. № 462, 09.04.1946.

REFERENCES

APRILOV, B., 2014. *Izbrani proizvedenia*. T. 2. Dalechni plavanja: proza. Sofia: Balgarski pisatel, s. 209–274, srv. s. 230, s. 261. ISBN 978-619-90306-3-9.

- GOSPODINOV, G., 2005. *Poezia i media. Kino, radio i reklama u Vaptsarov i poetite na 40-te godini na XX vek*. Sofia: Prosveta. ISBN 954-01-1786-0.
- PENCHEVA, R., 2016. *Moreto na balgarina: morski etyudi v balgarskata literatura 1924–1944*. Plovdiv: Astarta, s. 89–93. ISBN 978-954-350-223-3.
- RAYNOV, B., 1945. *Patuvane v delnika*. Sofia: M. G. Smrikarov.
- STEFANOV, V., 1990. *Razkazvachat na „modernite vremena“*. Sofia: Balgarski pisatel.
- ISER, W., 1993. *The Fictive and the Imaginary: Charting Literary Anthropology*. Baltimore, London: Johns Hopkins UP. ISBN 0-8018-4498-3; ISBN 0-8018-4499-1.

Newspapers

- BURGASKI far. № 4576, 13.03.1937.
- BURGASKI far. № 4982, 06.07.1938.
- BURGASKI far. № 5044, 17.09.1938.
- BURGASKI far. № 5329, 26.08.1939.
- BURGASKI far. № 5710, 05.12.1940.
- BURGASKI far. № 5894, 04.07.1941.
- BURGASKI far. № 6161, 19.06.1942.
- BURGASKI far. № 6447, 01.06.1943.
- BURGASKI far. № 6403, 06.04.1943.
- BURGASKI far. № 6468, 26.06.1943.
- BURGASKI far. № 6500, 07.09.1943.
- BURGASKI far. № 6501, 08.09.1943.
- BURGASKI far. № 6711, 02.07.1944.
- BURGASKI far. № 6671, 30.03.1944.
- MORSKA zarya. № 3552, 23.12.1940.
- NARODEN far. № 555, 02.01.1946.
- NARODEN far. № 501, 31.05.1946.
- NARODEN far. № 506, 06.06.1946.
- NARODEN far. № 506, 06.06.1946.
- NARODEN far. № 512, 13.06.1946.
- NARODEN far. № 522, 25.06.1946.
- NARODEN far. № 462, 09.04.1946.

**FROM THE NEWSPAPER SUPPLEMENT TO THE BOOK:
RETRIEVED FROM THE READY-TO-PRINT BOOK
“MY BURGAS – REPORTS” BY ATANAS DZHAVKOV (1944–1946)**

Abstract: *The paper examines the transition between the medium of literature and the newspaper and vice versa based on the editorial model of literary supplements in the newspaper “Burgaski Phar” (Burgas Lighthouse) and its successor “Naroden Phar” (People’s Lighthouse) from the period 1937–1946. The process can be traced in the materials which were offered by the young reporter Atanas Dzhavkov. Five pieces from 1944 and 1946 come out with an announcement that they are from the ready-to-be-book My Burgas – Reports. After 1946, the author would become a well-known professional writer under the pseudonym Boris Aprilov. The publication is accompanied*

by the text The New City from the planned edition, prepared for printing with the assistance of students Pavlina Zhekova, Daniela Maneva and Nedelina Gyocheva (ULSIT).

Keywords: *literary supplement “Burgaski Phar”; Boris Aprilov; feature report; literature as a medium*

Assoc. Prof. Maya Gorcheva, DSc
University of Library Studies and Information Technologies,
119, Tsarigradsko shose Blvd. 1784 Sofia
ORCID: 0000-0002-4526-6799
E-mail: m.gorcheva@unibit.bg

УКАЗАНИЯ ЗА АВТОРИТЕ

Списание „Издател“ разглежда само ръкописи, които попадат в неговия тематичен обхват и са оформени в съответствие с настоящите Указания. Изпратените статии трябва да съдържат оригинални научни резултати и идеи.

С изпращането на ръкопис или илюстрация до редакцията авторът се съгласява да прехвърли правата за анонсиране, публикуване и разпространение в режим на отворен достъп на списание „Издател“. Авторските права на публикуваните текстове и илюстрации са собственост на издателството за срока, определен в ЗАПСП.

След получаването му ръкописът преминава процедура на оценка от двама анонимни независими рецензенти и проверка чрез софтуер за плагиатство. На базата на препоръките на рецензентите и проверката се взема решение за публикуване или отхвърляне на ръкописа. Списанието си запазва правото да не публикува текст, за който при проверката е установена степен на подобие, надвишаваща 10%.

Не се разглеждат ръкописи, които са публикувани, подготвят се за печат или са изпратени до друго издание. Преди да публикува ръкопис, списанието си запазва правото да поиска писмена декларация от автора за оригиналността на текста и описаните в него резултати, както и че към настоящия момент ръкописът не е предложен за публикуване или публикуван в друго издание.

Решението за публикуване на ръкопис се определя от препоръките на рецензентите и не означава непременно съгласие на редакцията със застъпването от автора идеи. Редакторите могат да редактират ръкопис, когато това е необходимо.

Авторите, както и техните научни или учебни организации, не дължат заплащане за публикуване в списанието и не получават хонорар за публикувани текстове.

Авторите на приетите за публикуване ръкописи получават потвърдително съобщение в рамките на шест месеца от датата на предоставяне. При липса на отговор в рамките на шест месеца от датата на предоставяне, ръкописът се смята за отхвърлен и авторът има право да го предостави за разглеждане в друго списание. Материали, които не са одобрени за публикуване, не се връщат на авторите.

Нарушаването на настоящите Указания или на етичните принципи за публикуване на научни текстове ще се смята за отказ от сътрудничество между автора и изданието за в бъдеще.

Детайлните описания са достъпни в сайта на списанието:
www.publisher.bg

GUIDELINES FOR AUTHORS

Izdatel (Publisher) journal considers only manuscripts that fall within its thematic scope and are in accordance with these Guidelines. Submitted articles must contain original scientific results and ideas.

By sending a text or illustration to the editorial office, the author agrees to assign the rights to announce, publish and distribute in open access to the Izdatel journal. The copyright of the published texts and illustrations is the property of the publishing house for the term specified in The Copyright Law.

Upon receipt, the text undergoes an evaluation procedure by two anonymous independent reviewers and verification through plagiarism software. Based on the recommendations of the reviewers and the plagiarism software, a decision is made to publish or reject the text. The journal reserves the right not to publish a text for which the degree of similarity exceeding 10% has been established during the plagiarism check.

Texts that have been published, are being prepared for printing or have been sent to another publisher are not considered. Before publishing a text, the journal reserves the right to request a written declaration from the author about the originality of the text and the results described in it, as well as that at present the manuscript has not been offered for publication or published in another edition.

The decision to publish a text is determined by the recommendations of the reviewers and does not necessarily imply the consent of the editors to the ideas presented by the author. Editors can edit a text when needed.

Authors, as well as their scientific or educational organizations, do not have to pay a fee for publication in the journal and do not receive a fee for published texts.

Authors of submitted for publication texts receive a confirmation message within six months from the date of submission. In the absence of a reply within six months from the date of submission, the manuscript shall be deemed rejected and the author has the right to submit it for consideration in another journal. Materials that are not approved for publication are not returned to the authors.

Violation of these Guidelines or of the ethical principles for publishing scientific texts will be considered as a refusal to cooperate between the author and the publisher in the future.

Detailed descriptions are available on the journal's website:
www.publisher.bg

ИЗДАТЕЛ

„За буквите – О писменехъ“
Университет по библиотекознание и
информационни технологии
ДИРЕКТОР
Доц. д-р Диана Стоянова
бул. „Цариградско шосе“ № 119,
ет. 2, стая 213
София 1784, България
тел.: +359 879 14 83 85
е-поща: d.stoyanova@unibit.bg

PUBLISHER

“Za Bukvite – O Pismeneh”
University of Library Studies and
Information Technologies
DIRECTOR
Assoc. Prof. Diana Stoyanova, PhD
119, Tsarigradsko Shosse Blvd.
fl. 2, room 213
Sofia 1784, Bulgaria
tel.: +359 879 14 83 85
E-mail: d.stoyanova@unibit.bg

Списание „Издатель“ излиза два пъти
годишно: книжка 1 – януари – юни;
книжка 2 – юли – декември.
Формат: 70/100/16. Печатни коли: 6.

Publisher Journal is published
semiannually: book I – January –
June;
book II – July – December.
Size: 70/100/16. Printed Quires: 6.

ISSN: 1310-4624 (Print)
ISSN: 2367-9158 (Online)

E-version: www.publisher.bg

Списание „Издател“ се индексира в:

ISSN 1310-4624 (Print)
ISSN 2367-9158 (Online)

Очакваме вашите предложения за научни публикации и рецензии, които да бъдат публикувани в декемврийската книжка на сп. „Издател“ (2024), на адрес: publisher@unibit.bg

www.publisher.bg